

SELVIYTYMISEN MAHDOLLISUUS

Vankien kokemuksia valvotun koevapauden merkityksestä

Mari-Anne Lakso ja Suvi Mäntynen

SELVIITYMISEN MAHDOLLISUUS

Vankien kokemuksia valvotun koevapauden merkityksestä

**Mari-Anne Lakso ja Suvi Mäntynen
Opinnäytetyö, syksy 2011
Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä
Helsinki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Päihteet ja syrjäytyminen
Sosionomi YAMK**

TIIVISTELMÄ

Lakso, Mari-Anne ja Mäntynen Suvi. Selviytymisen mahdollisuus. Vankien kokemuksia valvotun koevapauden merkityksestä. Helsinki, syksy 2011. 82 s., 3 liitettä. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Diak Etelä, Helsinki. Sosionomi (YAMK), päihteet ja syrjäytyminen.

Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli selvittää valvottuun koevapauteen sijoitettujen vankien kokemuksia valvotun koevapauden merkityksestä. 1.10.2006 lähtien vanki on voitu sijoittaa Suomessa valvottuun koevapauteen yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi. Opinnäytetyössä tarkasteltiin sitä, miten valvotun koevapauden tavoitteet toteutuvat vangin näkökulmasta. Opinnäytetyön pohjana oli vankien syrjäytymisen näkökulma.

Opinnäytetyötä varten haastateltiin seitsemää valvotussa koevapaudessa ollutta vankia. Menetelmänä käytettiin teemahaastattelua. Haastattelut toteutettiin alkukesästä 2011. Haastatellut olivat iältään 25–58 -vuotiaita ja he olivat olleet valvotussa koevapaudessa viikosta viiteen kuukauteen.

Opinnäytetyömme perusteella valvotulla koevapaudella oli ollut suuri merkitys haastateltaville. Haastattelujen perusteella valvottu koevapaus oli tarjonnut vangeille ennen kaikkea sellaisia mahdollisuuksia, jotka olivat tukeneet valvotun koevapauden tavoitteita: suunnitelmallista vapautumista ja rikoksettomaan arkielämään selviytymistä.

Tämän opinnäytetyön perusteella valvotulla koevapaudella voidaan tukea vangin selviytymistä rikoksettomaan elämään, mikäli valvottu koevapaus on osa portaittaista vapautumisprosessia, jossa vangin tukitoimet alkavat jo vankilassa ja jatkuvat vapautumisen jälkeen. Muutosta tukevan sosiaalisen verkoston aikaansaaminen, selviytymiskeinojen lisääntyminen ja osallisuuden kokeminen sekä vangin oma motivaatio muutokseen luovat edellytyksiä valvotun koevapauden tavoitteiden toteutumiselle.

Opinnäytetyö herättää keskustelua vankien vapautumisen valmistelun tärkeydestä ja rikosseuraamusalan resurssien kohdentamisesta.

Asiasanat: valvottu koevapaus, vanki, syrjäytyminen, laadullinen tutkimus

ABSTRACT

Lakso, Mari-Anne and Mäntynen, Suvi. Inside view to supervised probationary freedom. Helsinki, Autumn 2011, 82 p., 3 appendices. Language: Finnish.
Diaconia University of Applied Sciences, Helsinki Unit. Higher Polytechnic Degree Programme in Social Services, Intoxicants and Marginalization. Master of Social Services.

The aim of the study was to find out how a convict experiences the meaning of supervised probationary freedom. There has been a possibility to use the supervised probationary freedom in order to support a convict's integration into society since 1.10.2006. The emphasis is on avoiding marginalization.

The material for the study was collected conducting thematic interview. The interviewees (7), aged 25 to 58, were or had been on supervised probationary freedom, and the periods ranged from one week up to five months.

According to the study the supervised probationary freedom has been very important for interviewees. Convicts were given opportunities supporting the objectives of supervised probationary freedom: systematic releasing process and a life without crimes.

The study shows that a convict's ability to live without crimes can be supported when supervised probationary freedom is a part of progressive releasing process and when a convict's intention to change his life was supported throughout the whole process, starting while in prison, and continuing even after the supervised probationary freedom. Social network and increased capability to control one's own life both had an important role in integration and avoiding marginalization.

This study raises a conversation about the importance of preparation and how to focus the resources in releasing process.

Keywords: supervised probationary freedom, convict, marginalization, a qualitative research

Sisällys

1 JOHDANTO	6
2 VANGIT – MARGINAALIEN MARGINAALISSA	8
2.1 SUOMALAINEN VANKI	8
2.2 VANKIEN SYRJÄYTYMINEN	11
2.2.1 Syrjäytynyt, huono-osainen vai marginaalissa?	11
2.2.3 Vankila marginaalin vahvistajana	14
2.2.4 Syrjäytymisen ehkäisy vankilassa: integrointia vai identiteettityötä?	17
3 VANGIT MUURIEN SISÄLLÄ – VANKEUSRANGAISTUKSEN SUUNNITELMALLINEN SUORITTAMINEN.....	21
3.1 TUOMION SUORITTAMINEN JA VANKEUDEN TAVOITTEET	22
3.2 SUUNNITELMALLINEN RANGAISTUSAIKA	23
3.2.1 Rangaistusajan suunnitelma.....	24
3.2.2 Vapauttamissuunnitelma	26
3.2.3 Kuntouttava työ vankiloissa	26
4 VAPAUTUMISEN PORTAAT – VALVOTTU KOEVAPAUS OSANA PORTAITTAISTA VAPAUTUMISTA.....	29
4.1 VANKEUSLAIN UUDISTAMISEN TAVOITTEET	29
4.2 VALVOTULLE KOEVAPAUDELLE ASETETUT TAVOITTEET	30
4.3 VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN SIOITTAMINEN	33
4.4 VALVOTTUUN KOEVAPAUTEEN SIOITETUT VANGIT	34
5 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPAUDESTA.....	42
6 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	45
7 TUTKIMUSAINESTO JA MENETELMÄT	46
7.1 MENETELMÄT JA AINEISTON KERUU	46
7.2 AINEISTON ANALYYSI	49
8 KOKEMUKSET VALVOTUSTA KOEVAPAUDESTA JA SEN MERKITYS VAPAUTUVALLE VANGILLE.....	52
8.1 HAASTATELTAVIEN TAUSTATIEDOT	52
8.2 VALVOTTU KOEVAPAUS TUKEE SUUNNITELMALLISTA VAPAUTUMISTA	54
8.2.1 Portaittaisen vapautumisen merkitys	55
8.2.2 Vankilan antaman tuen ja vapautumisen valmistelun merkitys	57
8.3 VALVOTTU KOEVAPAUS TUKEE VANGIN SELVIYTYMISTÄ RIKOKSETTOMAAN ELÄMÄÄN	59

8.3.1 Verkoston ja sosiaalisten suhteiden merkitys	59
8.3.2 Arjen taitojen ja selviytymiskeinojen merkitys.....	61
9 JOHTOPÄÄTÖKSET	64
9.1 MAHDOLLISUUS PORTAITTAISEEN VAPAUTUMISEEN.....	65
9.2 MAHDOLLISUUS ELÄMÄNMUUTOKSEN VAHVISTUMISEEN, SOSIAALISEEN TUKEEN JA OSALLISUUTEEN	66
9.3 MAHDOLLISUUS SELVIITYMISKEINOJEN LISÄÄNTYMISEEN.....	68
10 POHDINTA	70
LÄHTEET	74
LIITTEET.....	79
LIITE 1. TEEMAHAASTATTELURUNKO.....	79
LIITE 2. SAATE YHDYSKUNTASEURAAMUSTOIMISTOILLE	81
LIITE 3. SUOSTUMUS HAASTATTELUUN	82

1 JOHDANTO

Uusi vankeuslaki astui voimaan 1.10.2006. Muutostarpeet lainsäädännössä johtuivat vankeinhoidossa, yhteiskunnassa ja muussa lainsäädännössä tapahtuneista muutoksista. Vankeuslain uudistukseen vaikuttivat osaltaan myös kriminaalipoliittisessa ajattelussa tapahtuneet muutokset. Kriminaalipoliittikka nähdään myös laajempänä osana sosiaalipoliittikkaa. Rikosseuraamusjärjestelmään on liitetty kuntouttavia ja hoidollisia sisältöjä ja seuraamusten painopistettä on pyritty siirtämään vapaudessa tapahtuviin toimintoihin. Yhtenä esimerkkinä vapaudessa tapahtuvien toimenpiteiden lisäämisestä on valvottu koevapaus.

Pohjan Rikosseuraamusalan työlle antaa Rikosseuraamusalan strategia ja etenkin sen arvot: ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, usko ihmisen mahdollisuuksiin muuttua ja kasvaa sekä turvallisuus. Näiden arvojen tulisi ohjata myös valvottuun koevapauteen liittyvää työtä.

Uuden vankeuslain tultua voimaan 1.10.2006 rikosseuraamuslaitos otti vastaan suuren haasteen vankien kuntouttamisessa ja portaittaisen vapauttamisen toteuttamisessa. Alan sisällä haasteeseen on suhtauduttu ristiriitaisin tuntein työmäärän lisääntyessä ja resursien vähentyessä. Käsitykset valvotun koevapauden tavoitteista ovat olleet myös ristiriitaisia. Onko valvotun koevapauden tavoite säästää vankilapäivien kustannuksissa siirtämällä mahdollisimman moni vanki pois vankilasta ennen vapautumisajankohtaa vai voidaanko valvotulla koevapaudella todella saada aikaan tuettu polku siviiliin? Mitä valvottu koevapaus merkitsee vangin näkökulmasta?

Valvottu koevapaus on ollut käytössä vasta noin viisi vuotta, minkä vuoksi siitä ja sen vaikuttavuudesta ei ole vielä saatu kovinkaan paljoa tutkittua tietoa. Tässä opinnäytetyössä tarkastelemme valvotun koevapauden merkitystä vangille sekä sitä, miten valvotulle koevapaudelle asetetut tavoitteet toteutuvat vangin näkökulmasta.

Kiinnostuksemme opinnäytetyön aiheeseen on lähtenyt omasta työstämme rikosseuraamusalalla. Meillä on yhteensä noin 28 vuoden työkokemus alalta erilaisista tehtävistä valvonnasta sosiaalityöhön. Olemme nähneet rikosseuraamusalan muutoksen uuden

vankeuslain (767/2005) myötä ja työhömmme on kuulunut valvottujen koevapauksien valmistelua ja toteuttamista lokakuusta 2006 alkaen. Sosiaalityön opiskelijoina tarkastelemme valvottua koevapautta sosiaalityön ja syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta. Tämän opinnäytetyön tavoitteena on ollut myös eväiden saaminen omaan työhömmme valvottujen koevapauksien valmistelussa.

Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys perustuu valvotun koevapauden tavoitteisiin sekä vangin vapautumiseen liittyvään problematiikkaan syrjäytymisen näkökulmasta. Vankeuslain mukaan vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Käytännössä tämän voidaan tulkita tarkoittavan sitä, että vankilan tulee käytettävissä olevin keinoin tukea vankia siten, että jo alkanut syrjäytymiskehitys saataisiin katkaistua tai ettei vankila ainakaan lisää syrjäytymisriskiä. Vapautumisen ongelmat liittyvät yleensä elämänhallintaan, asumiseen, toimeentuloon, perhesuhteisiin ja yhä useammin vangin fyysiseen tai psyykkiseen terveydentilaan. Vankilaan joutuneen henkilön syrjäytyminen ei ole kuitenkaan aivan yksiselitteinen asia, vaan syrjäytyminen on usein tapahtunut jo ennen vankilaa ja on osaltaan johtanut vankilaan. Itse vankilassa-olo taas on omiaan syrjäyttämään lisää ja luomaan kokemusta ”ulkona olemisesta” yhteiskunnassa.

Valvotussa koevapaudessa olleiden kokemukset sen merkityksestä osana vapautumisprosessia ovat erittäin tärkeitä kehitettäessä valvottua koevapautta vastaamaan paremmin asiakkaiden tarpeita. Merkittävä lähtökohta tälle opinnäytetyölle on ollut huomiomme siitä, että valvottu koevapaus ei välttämättä aina tavoita niitä vankeja, jotka vankeuslain hengen mukaan olisivat eniten sen tarpeessa. Käytännön työ valvottujen koevapauksien valmistelussa on osoittanut myös sen, ettei yhteiskunnassamme ole tarjolla riittävästi sellaisia tukitoimia, jotka vastaisivat rikosseuraamusasiakkaiden tarpeita. Tässä opinnäytetyössä etsimme vastausta erityisesti siihen, kokevatko valvotussa koevapaudessa olleet vangit valvotun koevapauden tavoitteen toteutuneen omalla kohdallaan. Työssä esiteltävät kuviot ja taulukot ovat opinnäytetyön tekijöiden laatimia, ellei toisin mainita.

2 VANGIT – MARGINAALIEN MARGINAALISSA

Vangit ovat tutkimusten mukaan Suomen sairain, köyhin ja syrjäytynein väestönosa (Hypén 2004). Ei ole olemassa yhtä, kaikkia vankeja koskevaa määritelmää siitä, millainen ihminen joutuu vankilaan, ainoa yhteinen määre on rikoslakiin perustuvasta rikoksesta saatu tuomio. Vankilassa oleville henkilöille on kasautunut suuri määrä sosiaalisia ongelmia ja usein vankilaan joutuminen johtuu juuri tästä ongelmien kasautumisesta (vrt. Linderborg & Kivivuori 2009). Omien kokemustemme mukaan vangit jakautuvat sen mukaan, millaisista olosuhteista he vankilaan tulevat. Yhä suureneva joukko ovat yhteiskunnan sosiaali- ja terveystalouden suurkuluttajat tai näistä palveluista jo ”uloslyödyt” ja toinen ryhmä ovat ulkoisesti ”normaaleihin” kuuluvat, koulutetut, työelämässä olleet ja useimmiten perheelliset ”kertarikolliset”. Näiden kahden joukon lisäksi voidaan erottaa myös ammattirikolliset omaksi ryhmäkseen, mutta ulkoisilta puitteiltaan he muistuttavat ”kertarikollisia” eivätkä missään nimessä samaistu ”uloslyötyihin”. Huomioitavaa on, että myös ns. kertarikolliset saattavat lopulta tulla vankilaan useita kertoja paremmista lähtökohdistaan riippumatta juuri ”syrjäytymiskehityksen” vuoksi. Keitä vangit oikein ovat, mistä he tulevat, miksi he joutuvat vankilaan? Tässä kappaleessa tarkoituksemme on kuvata suomalaisia vankeja tutkimusten valossa sekä tuoda esiin vankien syrjäytymisen problematiikkaa.

2.1 Suomalainen vanki

Suomalaiset vangit ovat keskimäärin 34-vuotiaita. Nuorimmat vangit voivat olla 15-vuotiaita. Vankien huono-osaisuus tulee esiin muun muassa siinä, että vuonna 2004 tehdyn Rikosseuraamuslaitoksen selvityksen mukaan ennen vankilaan tuloa vailla vakiutusta asuntoa oli jopa 36 prosenttia vangeista. Lisäksi suurin osa vangeista (33 prosenttia) on saanut tulonsa ennen vankilaan tuloa erilaisista tulonsiirroista, vain 17 prosenttia on opiskellut tai käynyt työssä ja noin 10 prosenttia on ollut eläkkeellä. (Hypén 2004.) Näkin (2006) vankien velkaantumista koskevan tutkimuksen mukaan vapautuneista vangeista velkaantuneita oli 81 prosenttia. Noin 70 prosentilla vangeista on merkittäviä toimeentuloon liittyviä vaikeuksia (Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008).

Vangeista vain noin 40 prosentilla on takanaan säännöllinen työhistoria ja noin 15 prosentilla ei ole minkäänlaista työkokemusta. Vangeilla on todettu olevan myös hyvin vähän ammatillista ja yleissivistävää koulutusta. Kolmanneksella vangeista on ammattitutkinto, noin viidesosalla koulutuksena on ammatillinen kurssi tai kursseja ja noin puolella vangeista ei ole minkäänlaista ammatillista koulutusta. Vankien yleissivistävänä peruskoulutuksena on useimmiten peruskoulu (72 prosentilla) tai kansakoulu (18 prosentilla), lukion on suorittanut ainoastaan vajaat 3 prosenttia vangeista. Noin 7 prosenttia vangeista ei ole suorittanut oppivelvollisuuden edellyttämää peruskoulua. (Hypén 2004.) Rikosseuraamuslaitoksen tutkimuksen mukaan suljetuissa vankiloissa olevista 33 prosentilla on ongelmia arjen taidoissa ja avolaitoksissa olevilla vastaavasti 13 prosentilla (Karsikas, Taali & Taruvuori 2010).

Vangeilla on usein hyvin heikot sosiaaliset sidokset siviilissä ja heidän lapsuuden taustansa on todettu olevan usein vaikea tai erittäin vaikea (31 prosentilla vangeista). Lapsuuden tausta on sitä vaikeampi, mitä useampikertaisesta rikoksentehtävistä on kysymys. Vapautuneiden vankien keskimääräinen kuolinikä on 45 vuotta. (Hypén 2004.) Linderborgin ja Kivivuoren (2009) tekemässä selvityksessä lyhytaikaisvangeista todetaan, että vankien huono-osaisuus on alkanut jo hyvin varhain verrattuna vapaudessa eläviin miehiin. Vankien keskinäisessä vertailussa huono-osaisin ryhmä ovat rikosuransa varhaisessa vaiheessa aloittaneet nuoret vangit (emt.).

Rangaistusajan suunnitelmien perusteella voidaan päätellä, että yli 50 prosentilla vangeista esiintyy itsehillinnän puutetta ja impulsiivista väkivaltaa. Monilla on myös ongelmia tunnistaa ongelmallisia elämänalueita ja puutteita ongelmanratkaisutaidoissa. Miesvangeista noin puolella on rikosmyönteisiä asenteita, naisista noin viidenneksellä. (Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008.)

Vankien terveyttä on tutkittu Suomessa vuosina 1985, 1992 ja vuosina 2005–2007. Matti Joukamaan (2010) tekemässä tutkimuksessa on tutkittu suomalaisten vankien terveydentilaa ja hoidon tarvetta. Otos pitää sisällään mies- ja naisvangit, sakkovangit, elinkautisvangit ja pakkolaitosvangit sekä yhdyskuntapalvelua suorittavat vangit.

Useimmilla vankilaan joutuneilla päihdeongelma on pääasiallinen syy rikoksiin joko siten, että oma päihteenkäyttö rahoitetaan rikoksilla, rikos on tehty päihtyneenä (väkivalta- ja henkirikokset, liikennejuopumusrikokset) tai rikos liittyy suoraan laittomiin päihteisiin, niiden käyttöön, hankintaan tai välittämiseen. Joukamaan (2010) tutkimuksen mukaan vangeista noin 90 prosenttia on päihdeongelmaisia ja heistä noin 70 prosenttia vaikeasti päihdeongelmaisia. Aikaisempien tutkimusten mukaan vankien päihderiippuvuus on kymmenkertainen muuhun väestöön verrattaessa, alkoholiriippuvuus on yleisintä ja myös amfetamiiniriippuvuus on yleistä. Vuonna 2003 tehdyn selvityksen mukaan lähes puolet vangeista oli joskus käyttänyt huumausaineita suonensisäisesti. Suonensisäisten huumeiden käytön lisääntyminen ilmenee myös HIV-tartunnan saaneiden vankien määrän lisääntymisenä. (emt.)

Joukamaan (2010) tutkimuksen mukaan noin 90 prosentilla vangeista on myös jokin psykiatrinen diagnoosi. Psykiatrinen häiriöiden esiintyvyys on siis noin viisinkertainen muuhun väestöön nähden. Jokin persoonallisuushäiriö todettiin kahdella kolmesta, yleisempiä niistä olivat epäsosiaalinen persoonallisuus ja tunne-elämältään epävakaa persoonallisuus. Ulkomaisissa tutkimuksissa on todettu, että ADHD-diagnoosi (attention deficit hyperactivity disorder, suom. tarkkaavaisuus- ja ylivilkkaushäiriö) on myös vangeilla muuta väestöä useammalla ja häiriö liittyy erityisesti toistuvaan väkivaltarikollisuuteen (Lauerma 2007). Suomalaisen alustavan tutkimuksen mukaan lapsuuden ADHD-tausta näyttää karkeiden arvioiden perusteella olevan noin kolmanneksella vangeista (emt.).

Vangeilla myös ruumiilliset sairaudet (maksatulehdukset ja c-hepatiitti) ovat verrattain yleisiä tavalliseen väestöön verrattuna. Puolet tutkimukseen osallistuneista arvioitiin työkykyisiksi, kolmanneksella työkyky oli alentunut ja lähes viidennes oli täysin työkyvyttömiä. (Joukamaa 2010.) Tutkimukseen osallistuneista vangeista suurin osa oli nuoria tai keski-ikäisiä. Eri ikäryhmien välillä ei ollut suurtakaan eroavaisuutta suhteessa sairastavuuteen ja sosiaaliryhmien välisiä eroja ei ollut lainkaan. Valtaväestössä sairastavuus liittyy alempiin sosiaaliryhmiin ja eri sairastavuuksien esiintyminen vaihtelee ikäjakaumin. (emt.)

Tutkimukset siis vahvistavat, että vangeista suurin osa kärsii vakavista päihde-, mielen-terveys- ja sosiaalisista ongelmista sekä arjen taitojen puutteista, jotka todennäköisesti

ovat vaikuttaneet myös vankilaan joutumiseen. Luonnollisestikin osa mielenterveyden häiriöistä saattaa myös puhjeta vankilan olosuhteiden tai rikokseen liittyvien psyykkisten seurausten vuoksi. Joidenkin kohdalla huumausaineiden käyttökin on saattanut alkaa vasta vankilassa tai siellä on siirrytty suonensisäisten tai muilla tavoin vaarallisten aineiden käyttöön.

2.2 Vankien syrjäytyminen

Vangit ovat usein monella tapaa syrjäytyneitä jo vankilaan tullessaan. Syrjäytyessään ihminen menettää elämänhallintansa ja kokemuksen yhteiskuntaan kuulumisesta. Tämä kokemus saattaa altistaa rikoksille. Vankila itsessään ei tuo helpotusta tähän ongelmaan, sillä vankilatutkimusten (mm. Uusitalo 1968; Pulkka 1989) mukaan vankilan kielteiset seuraukset vaikeuttavat vankien yhteiskuntaan integroitumista. Haittaa aiheutuu muun muassa vankiyhteisöön kiinnittymisestä ja alakulttuurin arvojen ja normien omaksumisesta (prisonaatio), laitostumisesta sekä sosiaalisten ongelmien kasautumisesta. Vankisuuden aiheuttamia sosiaalisia ongelmia voivat olla esimerkiksi asunnon ja työ- tai opiskelupaikan menetys, taloudellisen tilanteen heikentyminen, parisuhteen katkeaminen, ammattitaidon heikkeneminen, sosiaalinen eristäytyneisyys suvusta ja perheestä, osallistumisen rajoittuneisuus ja leimautuminen.

2.2.1 Syrjäytynyt, huono-osainen vai marginaalissa?

Syrjäytymisilmiö on hyvin tulkinnanvarainen. Se on sekä poliittinen että tieteellinen kysymys ja erilaiset näkemykset ja tulkinnat syrjäytymisestä ja sen syistä vaikuttavat syrjäytyneiksi luokiteltujen ihmisten elämään monellakin tapaa (Hyväri 2010). Syrjäytymisen problematiikkaa käsittelevässä nykykirjallisuudessa syrjäytymistä määritellään monin eri tavoin, mutta yhteisesti jaetun ajatuksen kautta. Käytetään syrjään jääneistä sitten nimitystä syrjäytynyt, huono-osainen, vähäosainen, köyhä tai marginaalissa elävä, tarkoitetaan sillä pääasiallisesti henkilöä tai ihmisjoukkoa, jota pidetään ”toisena”, ulkona olevana ja jollain tavalla erilaiseksi leimattuna. (Beck, Giddens & Lash 1995; Hyväri 2001; Juhila, Forsberg & Roivainen 2002; Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004; Hänninen, Karjalainen & Lahti, 2005.) Psykiatrian erikoislääkäri Pekka Lehto määritte-

lee syrjäytymisen yhteiskunnan ulkopuolelle jäämisen tilaksi (Lehto, Pekka i.a.). Samaan tapaan syrjäytymistä on kuvattu Euroopan Unionin virallisissa asiakirjoissa: syrjäytymisen nähdään olevan osattomuutta, vaikuttamismahdollisuuksien puutetta sekä useilla elämänaalueilla ja eri elämänvaiheissa esiintyvää huono-osaisuutta (mm. *Combating poverty and social Exclusion. A statistic portrait of the European Union 2010*).

Marginalisaatiota voidaan pitää syrjäytymistä laajempänä käsitteenä, joka pitää sisällään niin sosiaalisen, kulttuurisen kuin yhteiskunnallisenkin näkökulman. Marginaalissa oleva on sanamukaisesti ”reunalla”, ei kuulu johonkin yhteisesti jaettuun keskuksen eli paikattomuus tapahtuu sosiaalisissa suhteissa ja suhteessa valtaan. (Hyväri 2001). Koska vankien on todettu tutkimuksissa olevan usein huonommassa asemassa valtaväestöön nähden niin ulkoisilta puitteiltaan kuin sosiaaliselta kehitykseltään tai terveydentilaltaankin, voimme todeta, että vangit todella ovat ihmisjoukkoa, joka on maassamme marginaalisessa asemassa.

Marginaalisuuden aste riippuu siitä, miten marginaaliin joudutaan: valitaanko se itse vai joudutaanko sinne (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 13; Helne 2002, 21–23). Yhteiskunnallisesti vallitsee yhteinen kulttuurisesti muodostunut käsitys siitä, millainen on ”hyvää elämää” ja ”toisen” muodostavat ne, jotka poikkeavat institutionaalisesta mallitarinasta, valmiista sosiaalisesta identiteettistä ja tulevat kategorioituiksi johonkin vaihtoehtoiseen ei-niin-hyväksyttävään joukkoon (Juhila 2002). Vankilaan joutuminen on jo itsessään poikkeaminen mallitarinasta ja tuottaa yksilölle leimatun identiteetin, ”toisuuden” leiman. Useimmilla vankilaan joutuneilla tuo leima kuitenkin on jo ennen vankilaakin olemassa ja leimautuminen on edesauttanut osaltaan vankilaan joutumista.

Pohtiessamme asiakaskuntamme elämänpolkuja heidän kanssaan, olemme törmänneet syrjäytymistematiikan kannalta mielenkiintoiseen seikkaan: rikokset on tehty vaihtoehtottomaksi koetussa tilanteessa. Lähes rikoksen laadusta ja asiakkaan taustasta riippumatta asiakkaat kertovat, kuinka he ovat ajautuneet reunalle ja ovat olosuhteiden pakottamina tehneet rikolliseksi määritellyn teon tai tekoja. Näin ollen syrjäytymisen kokemusta voidaan pitää myös hetkittäisenä kokemuksena (esimerkiksi henkirikokseen johtanut perheväkivaltatilanne), vaikka vankien kertomuksissa esiin tulee myös jatkokerromuksen omainen polku, joka vie yhä syvemmälle ja syvemmälle ja johtaa lopulta rikokseen.

Monien kohdalla rikolliseen elämäntapaan ajautuminen on seurausta koetusta erilaisuudesta. Etenkin nuoret miehet kertovat kokeneensa erilaisuutta esimerkiksi lapsena koettujen lastensuojelutoimien johdosta. Noin joka viides vangeista on ollut sijoitettuna kodin ulkopuolelle lapsuudessaan (Joukamaa 2010). Useat nuoret miehet ovat kertomansa mukaan lähteneet hakemaan rikollisesta alakulttuurista hyväksyntää, jota muuten eivät ole saaneet. Heidän kohdallaan syrjäytymisen voidaan nähdä alkaneen jo lapsuuden perheestä, jossa on ollut jotain ”ei-hyväksyttävää” ja joka on johtanut lastensuojelutoimiin. Merkittävä ryhmä asiakaskunnassamme ovat ne, joiden syrjäytyminen on jo sukupolvistunut ja voidaan määritellä suoranaiseksi osattomuudeksi. Heille ominaista on se, että heillä ei ole koskaan ollutkaan samoja mahdollisuuksia kuin ajatteleamme ihmisillä yleensä olevan. Mahdollisuuksien puutteeseen ovat saattaneet vaikuttaa esimerkiksi diagnoosit, kykenemättömyys tai muu leimautuminen (oppimisvaikeudet, mielenterveyden ongelmat). Valitettavan usein myös rikollisuus on sukupolvelta toiselle perittyä eikä oman pienyhteisön tai perheen kulttuuriin kuulu niitä yhteisesti hyväksyttäviä ”mallitarinan” osia, joiden varaan identiteettiä voisi rakentaa. Huonoimmassa asemassa olevat asiakkaat ovat niitä, joista voisi käyttää termiä osattomat. Heille yhteiskunta ei ole juurikaan tarjonnut mitään kovin tavoittelemisen arvoista ja osattomuus on jo aiemmilta sukupolvilta perittyä. Normaaliin pyrkiminen on saattanut olla palkitsevaa (esim. suuremmat työttömyysetuudet aktiivitoimenpiteisiin osallistuessa), mutta se on torjuttu, koska sen saavuttaminen on ollut liian kaukaista ja vaikeaa oman kielteisesti leimatun identiteetin ja kulttuurisen taustan näkökulmasta (Strandell, Julkunen & Lammien 2002).

Vangit ovat yhä suuremmassa määrin moniongelmaisia, mikä kertoo mielestämme siitä, että yhteiskunnallamme ei ole keinoja nykypäivän sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseen. Moniongelmaisuus on rakenteellista ja poliittista (Rantala 2006, 220–222) ja vankilaan joutumisen syitä pohdittaessa joudutaan ”muna-kana” -keskusteluun, koska vankila ei ole ratkaisu moniongelmaisuuteen eikä pelkkä yksittäisten ongelmien ratkaiseminen poista rikollisuutta tai osattomuuden kokemusta. Moniongelmaisuuden ohella vankilan asiakaskunnassa näkyy yhteiskunnallinen muutos: postmodernin yhteiskunnan asettamat vaatimukset pärjäämisestä, yksilöllisyydestä ja kilpailusta (Hyväri 2010) edellyttävät ihmisiltä aktiivista mukana pysymistä ja niin henkisiä, sosiaalisia kuin taloudellisiakin resursseja. Mikä tahansa inhimillinen ominaisuus, ujous, oppimisvaikeus, vähä-

varaisuus, ulkoinen olemus, ajattelun erilaisuus tai ulkoinen tapahtuma työpaikan menetyksestä vammaisen lapsen syntymään saattaa nykypäivänä muodostua syrjäytymiskehitystä auttavaksi elementiksi, ellei yksilö kykene riittävästi puolustamaan itseään ja asemaansa tai osallistumaan yhteiskunnan toimintaan (Jokinen ym. 2004). Vankilaan joutuneet ovat usein niitä, joiden omat selviytymiskeinot ovat vähäisiä ja joiden selviytymismahdollisuuksia vankila kaventaa entisestään. Vankilassa olevien joukko elää marginaalista elämää vielä marginaalienkin näkökulmasta marginaalissa.

2.2.3 Vankila marginaalin vahvistajana

Vankilaan joutuminen on usein yksilön näkökulmasta pysähdyttävä kokemus, mutta vankila on myös yhteiskunnallisesti merkittävä instituutio. Vankeinhoitoa voidaan pitää yhtenä suurena sosiaalityön ”tehtaana”, jossa yhdistyy yhteiskunnallisen turvallisuuden takaaminen sekä rikoksiin syyllistyneiden kuntoutus ja yhteiskuntaan integroinnin tavoite. Yhteiskunta asettaa valtavat odotukset, suorastaan vaatimukset vankilalle, jonka pitäisi ”parantaa” ihminen. Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena vankeuslain mukaan on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaihana (Vankeuslaki 767/23.9.2005, 2 §). Hieno tavoite lähtee yksilön näkökulmasta, mutta todellisuudessa vankilan keinot eivät ole riittäviä tavoitteen saavuttamiseksi. Ongelmat ovat enemmän kuin yksilön ongelmia: poliittisia ja rakenteellisia, postmodernin yhteiskunnan tuottamia epäkohtia.

Vaikka vankilan tämän päivän rooli onkin toimia kuntouttajana ja yhteiskuntaan integroivana, on vanha perinne rangaistuslaitoksena edelleen käytännössä olemassa. Kysymys on pitkälti asenteista: vangithan ovat itse aiheuttaneet tilanteensa ja ovat vankilassa omien tekojensa seurauksena (Valokivi 2004, 115). Ajateltaessa vankilassaoloa rangaistuksena on helppo unohtaa syrjäytymisnäkökulma ja vankilaan joutumiseen vaikuttaneet tilanteet. Vankilaan joutumista pidetään edelleen yksilön tekemien valintojen tuloksena (Rantala 2006, 214) ja tähän samaan ajattelutapaan syyllistyvät niin vankilan henkilökunta kuin koko yhteiskuntakin. Toisaalta toisenlaisessakin näkemyksessä on riskinsä ja tulee muistaa, että jokaisella on vastuu itsestään ja teoistaan omien resurssien mukaisesti. Resurssit vain tapaavat joskus jakautua kovin epätasa-arvoisesti.

Vankilat ovat täynnä ihmisiä, joilla ei ole ollut yhteyttä yhteiskunnan normaalipalveluihin tai palvelut eivät ole olleet riittäviä. Joillekin vankilaan johtanut rikos on ollut selviytymiskeino: toisille hyvin konkreettisesti (ruoan varastaminen) ja toisille välillisesti (omaisuusrikokset oman päihteenkäytön mahdollistamiseksi). Vielä kauemmas peruspalveluista vanki joutuu vankilassa eikä vankilassa olevaa pidetä täysivaltaisena yhteiskunnan jäsenenä tai edes oman kotikuntansa asukkaana. Erillisillä lakipykälillä on yritetty turvata vankien asemaa (esimerkiksi kotikuntalaki), mutta edelleen vankilan sosiaalitoimen arkipäivää ovat asiakkaiden pallottelu kuntien välillä sekä etenkin kotikunnan ja valtion väliset vastuukysymykset. Nämä vastuukysymykset näkyvät parhaiten vankien toimeentuloasioissa: kunnat saattavat vedota siihen, että valtio kustantaa vankilassa olevan toimeentulon. Vankien oikeudesta toimeentulotukeen ei ole erikseen säädetty laissa riittävän selkeästi ja kunnilla on omat käytäntönsä, mikä eriarvoistaa asiakkaita (esim. Näkki 2006, 162). Hyvä esimerkki vankien epätasa-arvoisesta asemasta muihin kansalaisiin nähden on myös vankiperheiden asema: etuudet maksetaan kuten kahden huoltajan perheissä, vaikka toinen aikuinen suorittaisi elinkautista vankeusrangaistusta. (Kaurala 2009.) Myös lastensuojelutoimenpiteissä vankilassa oleva huoltaja jätetään usein syrjään muun perheen tukemisesta. (emt.) Valvotussa koevapaudessa lähtökohtana on, että vanki vankistatuksesta huolimatta kuuluu yhteiskunnan normaaliin etuuskien ja peruspalveluiden piiriin. Tällä on pyritty siihen, että valvotussa koevapaudessa oleva olisi täysin tasavertainen muiden kansalaisten kanssa ja voisi harjoitella jo koevapausaikana palveluiden hakemista ja käyttöä.

Vangit eivät ole erityisen suosittu politiikan kohde ja talouskriisien aikana marginaalien marginaalista on hyvä nipistää varoja yhteiskunnan ”keskuksessa” oleviin kohteisiin. Jo vankeuslain tavoite vankien integroinnista takaisin yhteiskuntaan sisältää ajatuksen siitä, että vangit ovat yhteiskunnan ulkopuolisia (Rantala 2006, 214, 227). Vankien syrjäytymiskysymys on näin kaksijakoinen: vankilaan joudutaan syrjäytymiskehityksen johdosta ja viimeistään vankila on se paikka, joka saa ihmisen siirtymään yhteiskunnan reunalle.

Vankila instituutiona tuottaa lisää marginaalisuutta. Mikäli tavoitteena pidetään vankien yhteiskuntakelpoisuutta ja yksilön resurssien lisääntymistä, tulisi pääpaino olla nimenomaan mahdollisimman ”normaaleissa” palveluissa ja mahdollisimman ”normaalin”

elämän kokemisessa. Tähän on pyritty uusilla rangaistusmuodoilla (yhdyskuntaseuraamukset, valvontarangaistus ja valvottu koevapaus), mutta edelleen monet vankilan arkipäiväiset toiminnot ja turvallisuutta takaavat käytännöt toimivat syrjäyttävästi (esim. Kääriäinen 1994). Vankiloissa tuotetaan myös paljon eriarvoisuutta, sillä kuntouttamis- ja auttamisjärjestelmä perustuu pitkälti vangin omaan motivaatioon ja yhdessä laadittuihin sopimuksiin (Karjalainen & Lahti 2005, 274; Rantala 2006), josta esimerkkinä on kaikille vangeille laadittava rangaistusajan suunnitelma. Asiakkaan ja järjestelmän välinen sopimus velvoittaa asiakkaan asettumaan ”sisäpiiriin” ja hyväksymään tämän inklusion ehdot ja säännöt (Karjalainen & Lahti 2005) ja näiden velvoitteiden vastapainoksi järjestelmä tarjoaa asiakkaalle ne peruspalvelut, jotka hänelle pitäisi muutoinkin kuulua (Rantala 2006, 220). Kaikilla ei kuitenkaan ole riittäviä edellytyksiä tai yhtäläisiä mahdollisuuksia sopimusten noudattamiseen ja tämän seurauksena ne heikoimmassa asemassa olevat, jotka erityistä tukea ja apua tarvitsisivat, jäävät edelleen sivuun. Lisäksi rikosseuraamusalan resurssien vähäisyyden vuoksi joudutaan tekemään priorisointia ja pohtimaan, keihin rikollisuuden vähentämiseen tähtääviä toimenpiteitä kohdennetaan. Niihin, jotka ovat motivoituneita, mutta jotka mahdollisesti motivaationsa ja resurssien puolesta selviytyisivät muutoinkin vai niihin, joilla on suurin riski uusintarikollisuu- teen, mutta jotka eivät välttämättä palkitse työntekijää toivotulla lopputuloksella, aina- kaan ensimmäisellä kerralla. (vrt. emt.)

Vankila toimii eristäen yksilön yhteiskunnasta. Yhteiskuntakelvottomaksi leimattu ih- minen erotetaan sosiaalisesta ympäristöstään ja hänet ikään kuin poimitaan sivussa oli- jaksi. Erottamisen seurauksena eristyneisyys lisääntyy päivä päivältä, koska yhteiskun- tamme menee eteenpäin joka päivä ja yhteiskunnasta osaton yksilö jää väistämättä kehi- tyksestä jälkeen. Esimerkiksi internetin laajentunut käyttö lisää syrjäytymistä. Internet on väline, jota ilman arkisten, jokapäiväisten asioiden hoito alkaa yhteiskunnassamme olla mahdotonta. Vangeilla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta internetin käyttöön sulje- tuissa vankiloissa ja useille vankilassa oleville tämä 2010-luvun itsestäänselvyys on edelleen tuntematon asia. Vankejakin koskevia asioita, kuten asunnonhaku, pankkiasi- ointi, työttömäksi työnhakijaksi ilmoittautuminen ja etuuksien haku, täytyy hoitaa inter- netin kautta eikä suurella osalla vankilan asiakaskunnasta ole siihen mahdollisuutta tai tarvittavaa tietotaitoa edes vankilan ulkopuolella. Toinen esimerkki syrjäytymistä tuot- tavasta muutoksesta on pankkikortin hankkimisen vaikeutuminen. Luottohäiriömerkin- täinen, jollaisia suurin osa vangeista on, ei voi saada rahan nostoon tarkoitettua pankki-

korttia, koska korteissa on automaattisesti luotto-ominaisuus. Lähes itsestäänselvyyksiä ovat vankien asunnottomuus- ja työllistymisongelmat sekä mahdollisen vankilassa aloitetun kuntoutuksen katkeaminen vapautumisvaiheessa. Vangit ovat helpostikin asenteiden uhreja ja jäävät jonojen hännille eikä millään taholla ole yksiselitteistä vastuuta vankilaan joutuneiden syrjäytyneiden kokonaistilanteesta (Rantala 2006, 225–227).

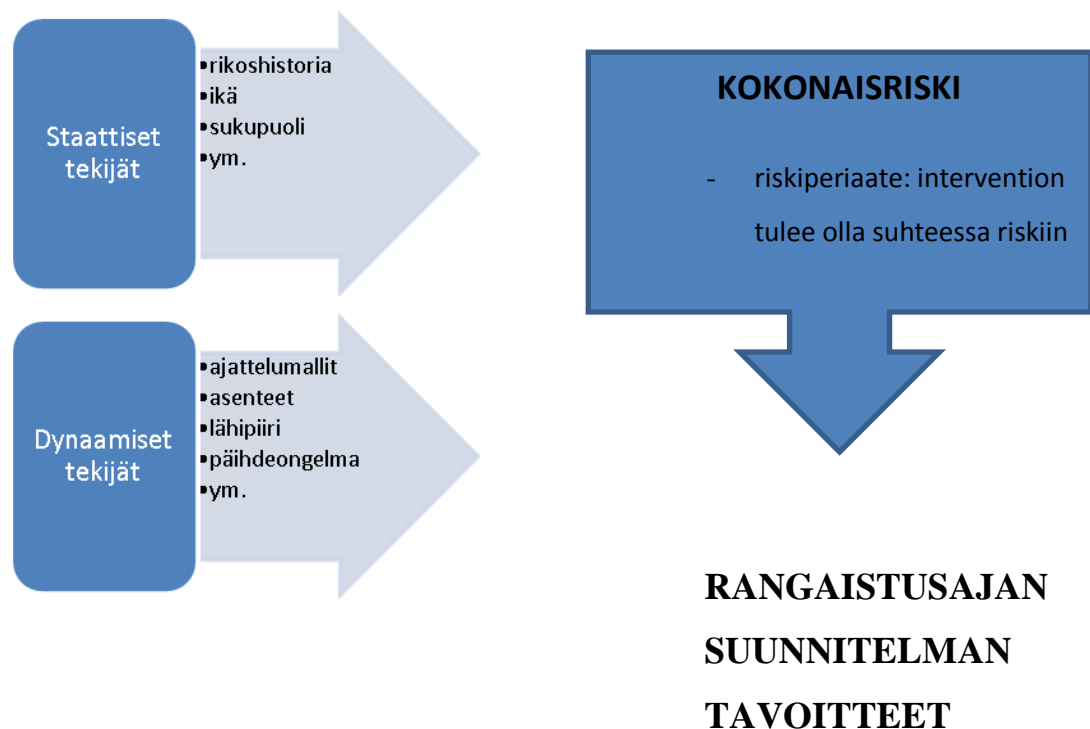
Oma lukunsa marginaalin vahvistamisessa on vankien alakulttuurilla ja sen vaikutuksilla yksilöön. Prisonsaatiolla tarkoitetaan vangin kiinnittymistä vankiyhteisöön ja sen arvoihin ja normeihin ja sitä kautta mahdollisesti myös rikokset hyväksyviin käyttäytymismalleihin (Uusitalo 1968, 24–26). Kyseessä on usein ihmisen normaali akuutti sopeutuminen vallitseviin olosuhteisiin ja äärimmillään niin sanottu laitostuminen, jolloin ihminen vieraantuu normaalista elämästä ja sen toimintatavoista. Sosiaalisten ja taloudellisten vajeiden kasautuminen vankilassa johtaa disintegraatioon, ellei vankila-aikana kyetä vastaamaan positiivisella tavalla vangin tarpeisiin ja tarjoamaan elämänhallintaa ja integroitumista edistävää toimintaa ja yhteenkuuluvuutta (vrt. Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001, 42; Granfelt 2001, 104).

2.2.4 Syrjäytymisen ehkäisy vankilassa: integrointia vai identiteettityötä?

Uuden vankeuslain tavoitteeksi asetettiin hallituksen esityksen (HE 263/2004) mukaan syrjäytymiskehityksen kartoittaminen ja syrjäytymisen ehkäisy. Tavoitteen takana on ollut ajatus siitä, että vangitkin saataisiin aikaisempaa enemmän osaksi yhteiskuntaa esimerkiksi muuttamalla rangaistukset yhä avoimemmiksi ja integroimalla ne osaksi muuta yhteiskunnan toimintaa. Muutoksen taustalla on hiukan ristiriitaisesti myös yhteiskunnan koventuneet asenteet rikollisia ja tuomioita kohtaan. Taloudellisten resurssien vähetessä tuomioista on haluttu yhä vaikuttavampia ja siten taloudellisesti tuottavampia.

Syrjäytymiseen vaikuttamisen lähtökohtana voidaan pitää näkökulmaa siitä, mistä syrjäytyminen johtuu. Vankeuslaissa tavoitteeseen pyritään lisäämällä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan vaikuttamalla samalla uusintarikollisuuden vähenemiseen. Yksittäisen vangin kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että kullekin vangille laaditaan rikosseuraamuslaitoksen arviointi-

keskuksissa riski- ja tarvearvio, jossa kartoitetaan vangin kriminogeeniset tekijät ja niiden vaikutus uusimisriskiin (KUVIO 1). Kriminogeenisillä tekijöillä tarkoitetaan niitä tekijöitä ja olosuhteita, jotka saavat aikaan ja ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Osa tekijöistä on staattisia eikä niihin voida vaikuttaa (esimerkiksi ikä, sukupuoli, lapsuuden kokemukset) ja osa dynaamisia (esimerkiksi päihtymys, ajatukset, tunteet). Vankilassa pyritään vaikuttamaan dynaamisiin kriminogeenisiin tekijöihin ja vahvistamaan rikoksilta suojaavia tekijöitä (esimerkiksi perhesuhteet). Riskit ja tarpeet muodostavat vangin yksilöllisen rangaistusajan suunnitelman tavoitteet.

Lähde: Arola, Anna 2011

KUVIO 1. Uusimisriskin arviointi ja rangaistusajan suunnitelman tavoitteet

Yksilönäkökulmasta katsottuna jokaisen yksilön oma identiteetin rakennukseen perustuva elämäntarina tuottaa selityksen syrjäytymiskehitykselle, mutta jokaisesta tarinasta on löydettävissä myös kulttuurisesti sidottuja yhteiskunnallisia merkityksiä. Sosiaalityössä suuntauksena on jo vuosia ollut asiakasnäkökulman muuttuminen asiantuntijuuskeskeisestä näkökulmasta asiakasta valtaistavaan työhön (Raitakari 2002). Siitä huolimatta käytännön sosiaalityössä asiakkaita pyritään edelleenkin ”ohjaamaan” johonkin yhteisesti hyväksyttävämpään elämäntapaan. Vankilatyössä näkyy erityisen hyvin tämä

integroiva näkökulma, jonka heikkous on professionaalisuutta korostavassa asiakastyössä (vrt. emt.). Edelleen sosiaali- ja kuntoutustyössä tuotetaan toiseutta myös asiakkaita eriarvoistamalla. Tämä tapahtuu esimerkiksi siten, että eteenpäin asiakkuuspolulla pääsevät ne asiakkaat, jotka haluavat tai kykenevät sitoutumaan yleisesti hyväksyttäviin toimintatapoihin (esimerkiksi vankilassa puhtaan päihdeseulan antamalla pääsee kuntoutukseen/siviiliopintoihin/poistumisluvulle jne.). Väistämättä tämä toimintatapa tuottaa lisää ”niitä toisia”, jotka helposti leimautuvat toivottomiksi asiakkaiksi (vrt. Karjalainen & Lahti 2005).

Postmodernin ihmisen valinnanvapaus ja oman elämän herruus voidaan tietysti kääntää syrjäytymistä ehkäiseväksi. Voidaan korostaa asiakkaan subjektiutta (Karjalainen & Lahti 2005) ja yrittää tarjota mahdollisuuksia tuoda omaa ääntä kuuluville. Todellista osallistavaa työtä voidaan kuitenkin tehdä vasta sitten, kun yhteiskunnalla on tarjota enemmän kuin yksi ”keskus” valittavaksi (Juhila 2002). Vasta, kun näemme kaikki ihmiset arvokkaina sellaisenaan ja yhteiskuntaamme kuuluvina osina riippumatta siitä, millaisia tavoitteita ja resursseja yksilöllä on. Vankilan kuntouttavassa työssä viitteitä osallistavasta työstä on jo nähtävillä. Myös osallistuva toiminta on lisääntynyt (esim. vertaisryhmätoiminta, Kris, AA, Na, Vankien omaiset). Toisaalta kansalaislähtöinenkin toiminta tuottaa toiseutta, koska kaikki eivät halua tai pysty olemaan aktiivisia omien asioidensa hoitajia (emt.) ja pitkä tie on vielä kuljettava ennen kuin hyväksymme nämä aktivoitumattomimmat ja myös oman elämänsä suhteen välinpitämättömät tasavertaisiksi. Aktivoitumattomiin liittyvää problematiikkaa voidaan lähteä miettimään esimerkiksi siitä näkökulmasta, että asiakkaat itse määrittelevät asiakkuutensa intensiteetin. Mikäli asiakas aktiivisuutensa tasosta riippumatta nähdään palveluasiakkaana, joka on yhteisönsä täyspainoinen jäsen ja jolla on vaikuttamismahdollisuus omien asioidensa suhteen (Niiranen 2002), voi tämä tuottaa omien voimavarojen kasvua ja lisätä aktiivisuutta ja elämänhallinnan taitoja. Inhimillisestä näkökulmasta katsottuna on aivan itsensäselvyys, että mitä arvokkaammaksi ihminen itsensä tuntee, sitä aktiivisemmin hän pyrkii omaan elämäänsä vaikuttamaan. Arvostus syntyy yhteenkuuluvuuden tunteesta. ”Ihminen on ihminen vain ollessaan suhteessa muihin ihmisiin.” Yhtenä merkittävänä työmuotona syrjäytymiseen vaikuttamisessa voidaan pitää identiteettityötä, jota olisi tehtävä kehdosta hautaan – periaatteella niin yksilöiden kuin yhteisöjenkin kanssa (vrt. Hyväri 2001, 267–268).

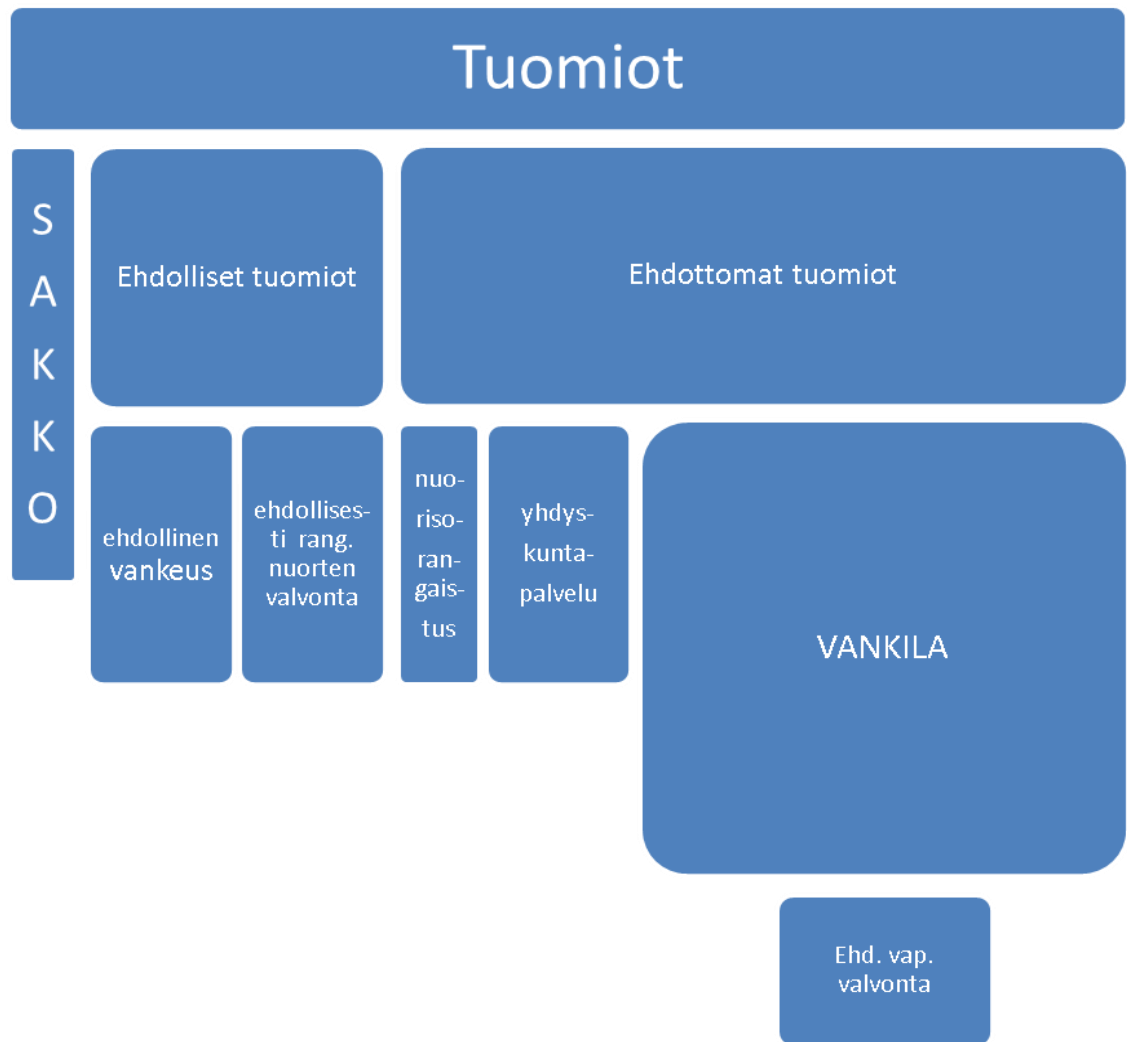
Lähtökohtana syrjäytymiseen vaikuttamisessa voisi olla esimerkiksi se, että työn tavoite selkiytettäisiin ja sitä kautta yhteisessä dialogissa yhteiskunnan kansalaisten kanssa saataisiin riittäviä, mahdollisia ja tarpeenmukaisia palveluita rakennettua. Rantala (2006) tuo teoksessa Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia hyviin esiin sen, miten monulotteista vankien syrjäytymisproblematiikka on ja mikä merkitys tavoitteen asettelulla on. ”Normaalin” määrittelemisestä ei ole yhteisymmärrystä eikä näin ollen ole olemassa sellaista ”normaalia”, johon vangin tai muutoin ”syrjäytyneen” voisi palauttaa (emt., 218). Päihdeongelman tai rikollisuuden poistamisen sijaan tavoitteen tulisi olla realistisempi ja totuudenmukaisempi niin, että työn kohde, asiakas, voisi itsekkin allekirjoittaa tavoitteen. Vaikka suurimmalle osalle vangeista tavoiteltava tilanne on ”normaali” elämä työpaikkoineen, perheineen ja etelänlomineen, auttavat ”pienemmät” tavoitteet paremmin eteenpäin ollessaan lyhyemmän matkan päässä tästä hetkestä. Ulkoapäin asetettuihin kategorioihin sijoittaminen on asiakkaan kannalta ongelmallista, etenkin mikäli ei tunne kuuluvansa tiettyyn kategoriaan. Tämä aiheuttaa helposti tunteen, ettei kuulu mihinkään. Kuitenkin yksi perustarpeistamme on yhteenkuuluvuus. Eron politiikka (Juhila 2002, 30–31) perustuu siihen, että identiteettien moninaisuus ja suhteellisuus hyväksytään ja erilaisuudet ovat vaihtoehtoina muiden joukossa, esimerkiksi palkkatyön rinnalla tavoiteltavana asiana jonkun kohdalla voikin olla yhtä arvokas osa jossain muussa toiminnassa, esimerkiksi vapaaehtoistyössä (emt., 31).

Vankilassa moniongelmaisten asiakkaiden elämänhistoriat ja yhteiskunnan näkökulmasta ei-toivottu rikollisuus kohtaavat vankeuslain tavoitteet integroinnista. Koska vankeuden ja eristämisen ei ole itsessään todettu estävän rikollisuutta, on uutta vankeuslakia perusteltu avoimemmalla ja yksilön tilanteet paremmin huomioivalla oikeudellisella ajattelulla (vrt. Maruna & King 2004, 88). Muutos, jossa rangaistusta perustellaan kuntoutuksella ja psykososiaalisilla argumenteilla, vaatii luottamusta rangaistuksen vaikuttavuuteen (Worrall & Hoy 2005, 96–97). Vaikuttavuustuloksia on saavutettu esimerkiksi yhdyskuntaseuraamuksia koskevissa tutkimuksissa sekä ulkomailla tehdyissä tutkimuksissa koskien niin sanottuja ”pantarangaistuksia”. Suomessa on ollut jo pidempään käytössä yhdyskuntapalvelu ehdottomana vankeusrangaistuksena, jossa henkilöä ei kuitenkaan tuomita vankilaan (ehtojen jäädessä täyttymättä tuomio voidaan kuitenkin muuntaa myös vankilassa suoritettavaksi). Myös valvotulla koevapaudella on pyritty vaikuttavampaan integrointiin vankilasta vapautumisvaiheessa.

3 VANGIT MUURIEN SISÄLLÄ – VANKEUSRANGAISTUKSEN SUUNNITELMALLINEN SUORITTAMINEN

Suomalainen kriminaalipolitiikka on muuttunut viimeisten parin vuosikymmenen aikana. Muutokset ovat sekä kiristäneet että höllentäneet rikosseuraamusjärjestelmää. Vaikka Suomen vankiluku laski tasaisesti 1950-luvulta lähtien, tapahtui 2000-luvun vaihteessa useita yhtäaikaista muutoksia, jotka nostivat vankilukua. Näitä muutoksia olivat muun muassa kansainvälisen rikollisuuden (mm. huumausainerikollisuus) kasvu ja sen myötä ulkomaalaisten vankien määrän lisääntyminen, sakkouudistukset ja kasvanut sakkovankien määrä. Lisäksi tiukentunut linja väkivaltarikosten suhteen lisäsi pitkäaikaisvankien määrää huomattavasti. Vuoden 2005 jälkeen vankilukua on saatu kuitenkin jälleen laskettua suunnitelmallisella ja järkiperaisella kriminaalipolitiikalla, jonka konkreettisina tekoina ovat olleet 1.10.2006 voimaan tullut uusi vankeuslaki, yhdyskuntaseuraamusten laajentunut käyttö sekä sakkolainsäädännön muutokset. (Lappi-Seppälä 2011).

Suomessa rikosseuraamusjärjestelmä (kts. KUVIO 2) koostuu ehdollisista ja ehdottomista rangaistuksista (Rikosseuraamuslaitos 2011). Rangaistuksia säätelevät rikoslaki ja vankeuslaki. Suomessa tuomitaan vuosittain rikoksista noin 430 000 henkilöä (v. 2009), joista ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitaan noin 10 000 henkilöä (v. 2009). Ehdoton vankeusrangaistus suoritetaan joko yhdyskuntapalveluna (alle 8 kk:n tuomio, käräjäoikeuden päätöksellä) tai vankilassa. Yhdyskuntapalveluna tuomitaan vuosittain keskimäärin 3600 - 3700 rangaistusta (noin 35 prosenttia). Yhdyskuntapalveluun tuomittujen tavallisin rikos on ollut törkeä rattijuopumus yli puolella kaikista yhdyskuntapalveluun tuomituista. Vankeusrangaistusta ja siihen liittyviä asioita säätelee vankeuslaki (VL 767/2005). Tästä eteenpäin käytämme termiä ”vankeusrangaistus” tarkoittamaan ehdotonta vankeusrangaistusta, joka suoritetaan vankilassa.

KUVIO 2. Suomen rangaistusseuraamusjärjestelmä

3.1 Tuomion suorittaminen ja vankeuden tavoitteet

Vankiloissa tuomiotaan suorittavat vankeuslain mukaan vankeusvangit, elinkautisvangit ja kokorangaistusta suorittavat vangit. Vankeusvangit suorittavat tuomiostaan vankilassa joko 1/3, 2/3 tai puolet. Nuorena henkilönä tuomittu eli alle 21-vuotiaana rikoksensa tehnyt ensikertalainen suorittaa tuomiostaan vankilassa 1/3 ja uudelleen vankilaan tuleva puolet. Yli 21-vuotiaana rikoksen tehnyt ensikertalainen suorittaa tuomiostaan vankilassa puolet ja uudelleen vankilaan palaavat suorittavat tuomiostaan vankilassa 2/3. Elinkautisvanki voi anoa vapautumistaan ehdonalaiseen vapauteen Helsingin hovioikeudelta suoritettuaan tuomioistaan 10 tai 12 vuotta (alle 21-vuotiaana rikoksen tehneet 10 vuotta, muut 12 vuotta). Elinkautisvanki voi vapautua myös presidentin armahduk-

sella, mikäli tuomio on alkanut ennen 1.10.2006. (VL 767/2005.) Vankiloissa on lisäksi tutkintavankeja, jotka odottavat lainvoimaista tuomiotaan. Heidän tilannettaan emme käsittele tässä opinnäytetyössä.

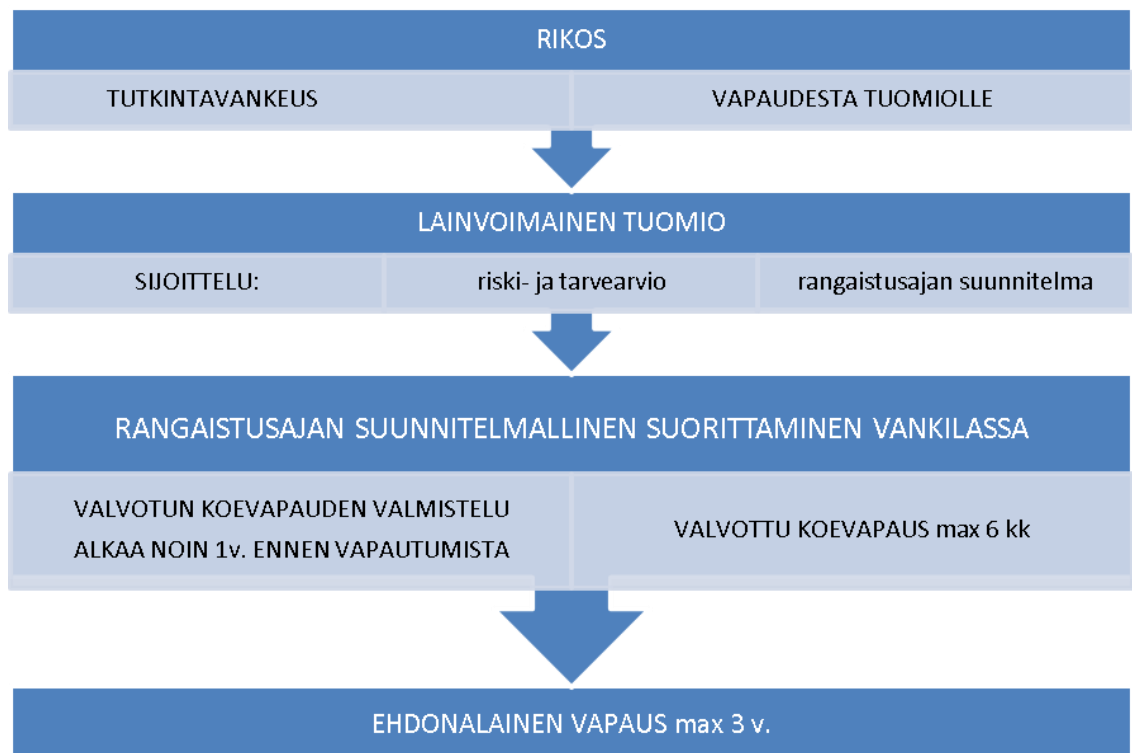
Uusi vankeuslaki 2006 toi uudenlaisen perustan vankeudelle. Aiemmin vankeuden täytäntöönpanon tehtävä oli ollut rikollisen eristäminen yhteiskunnasta ja uusien rikosten ehkäisy, mutta uuden lain mukaan tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettoomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan (VL 767/2005, 1:2 §). Suomessa vankeusrangaistus voidaan suorittaa suljetussa vankilassa tai avovankilassa. Maamme jakautuu kolmeen rikosseuraamusalueeseen, joita ovat Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä - Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueet (1.1.2010 alkaen). Jokaisella rikosseuraamusalueella on sekä suljettuja että avovankiloita ja yhdyskuntaseuraamustoimistoja. Vankilat voivat olla valvonnaltaan hyvin erilaisia vankilan ”turvatasosta” riippuen. (VL 767/2005, 4:1 §.)

Vangin sijoittamisessa vankilaan tulee huomioida kunkin vangin yksilölliset riskit ja tarpeet eikä vankeus saa aiheuttaa vangille tarpeetonta haittaa. Vangin iän, sukupuolen, terveydentilan ja aiemman rikollisuuden lisäksi sijoittelussa on otettava huomioon vangin oma toivomus ja yhteyksien säilyminen läheisiin. Yleensä tämä tarkoittaa, että vanki pyritään sijoittamaan mahdollisimman lähelle kotipaikkaa. Lisäksi tulee huomioida vangin mahdollisuus sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. (VL 767/2005, 4:8 §.) Vangin sijoittamisperusteita arvioi yhdessä vangin kanssa rikosseuraamusalueen arviointikeskus.

3.2 Suunnitelmallinen rangaistusaika

Ennen uutta vankeuslakia (767/2005) Suomessa ei ole ollut säännöksiä rangaistusajan suunnitelmallisuudesta. Vangin yksilöllisen kokonaistilanteen ja tarpeiden hahmottamisen parantamiseksi uuteen vankeuslakiin otettiin mukaan rangaistusajan suunnitelma, jollainen on ollut käytössä jo useissa eri maissa, esimerkiksi Britanniassa. (HE 263/2004.) Rangaistusajan tarkalla suunnitelmalla pyritään varmistamaan, että rangaistusaika voidaan toteuttaa entistä yksilöllisemmin ja järkevämmiin olemassa olevien re-

surssien ja turvallisuudesta aiheutuvien vaatimusten rajoissa. Koska rangaistuksen tavoitteena on edistää vangin elämänhallintaa ja valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja sijoittumista yhteiskuntaan, yksittäiselle vangille tehtävä rangaistusajan suunnitelma on yksi tärkeimmistä keinoista, jolla tavoitteeseen pyritään. Suunnitelman katsotaan lisäävän täytäntöönpanon ennustettavuutta ja johdonmukaisuutta. Lisäksi sen katsotaan vähentävän moninkertaisen työn tekemistä varmistamalla vankia koskevan tiedon siirtyminen laitoksesta toiseen tai vapauteen siirryttäessä. Suunnitelmallisuuden tavoitteena on tehostaa myös yhteistyötä viranomaisten ja yhteistyötahojen kanssa. Oheisessa kuviossa (KUVIO 3) on esitelty suunnitelmallisen rangaistusajan prosessi, jonka jokaisessa vaiheessa tulee huomioida vangin riskit ja tarpeet vankeuslain (767/2005) tavoitteiden mukaisesti (VL 767/2005).

KUVIO 3. Suunnitelmallinen rangaistusaika

3.2.1 Rangaistusajan suunnitelma

Vankeuslain mukaan vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (= rangaistusajan suunnitelma). Suunnitelma perustuu riski- ja tervearvioon (RiTa). Riski- ja tarvearvio laaditaan

joko kirjallisen materiaalin perusteella tai vangin henkilökohtaisiin haastatteluihin perustuen tuomion pituudesta riippuen. Riski- ja tarvearviossa arvioidaan vangin staattisia ja dynaamisia kriminogeenisia riskitekijöitä ja tarkastellaan muun muassa aiempia vankeusrangaistuksia, rikoshistoriaa ja vangin elämän olosuhteita ennen vankilaan joutumista. Rangaistusajan suunnitelma ohjaa vangin rangaistusaikaisia toimintoja kuten toimintaan osallistumista, valvotun koevapauden mahdollisuutta tai poistumislupia. Rangaistusajan suunnitelman perusteella vangille valitaan myös oikea paikka rangaistuksen suorittamiseen: tarvitseeko vanki suljetun laitoksen turvallisuustasoa vai hyötykö hän enemmän avolaitokseen sijoittamisesta. Suunnitelmaan kirjataan myös arvio siitä, mitä esimerkiksi suljetusta avolaitokseen siirtyminen edellyttää vangilta ja sijoitusvankilalta. (VL 767/2005, 4:6 §.)

Rangaistusajan suunnitelmalla halutaan korostaa rangaistusajan prosessinomaista ja hallittua luonnetta. Vangin kannalta rangaistusajan suunnitelma parantaa vankeusajan ennustettavuutta. Suunnitelmassa vankeusajan toiminta voidaan esittää perusteltuina osatavoitteina ja tavoitteina, joihin rangaistusaikana pyritään vaikuttamaan. Tavoitteiden (esimerkiksi koulutus, velkojen hoito, kuntoutus, perhesuhteet, asenteet, työelämäyhteydet) asettamisessa voidaan soveltaa eri vangeille erilaisia tasoja. Toimintaan sijoittelun tulee olla täsmällisemmin ohjattua ja perustua johtopäätöksiin siitä, millaista toimintaa tarvitaan, millaisia tekijöitä toiminnassa on otettava huomioon ja millaisia vaihtoehtoja tavoitteiden saavuttamiseksi on olemassa. Suunnitelmaa vahvistettaessa päätetään, mihin yksilöllisiin, sosiaalisiin, kriminogeenisiiin ja muihin vangin toimintakykyyn ja uusintarikollisuuteen vaikuttaviin tekijöihin rangaistusaikana pyritään vaikuttamaan. Suunnitelmassa arviot, tarpeet ja toiminnot saatetaan kohtaamaan toisensa. Näin voidaan varmistaa, että vangille voidaan varata oikeanlaisia toimenpiteitä oikeaan aikaan. (HE 263/2004.)

Rangaistusajan suunnitelman tekoon osallistuminen on vangille vapaaehtoista, mutta vankeja tulee motivoida sen tekemiseen. Vangin aktiiviseen osallistumiseen ja sitoutumiseen tulisi kaikin tavoin pyrkiä. Suunnitelma ei kuitenkaan ole sillä tavoin sitova eikä valituskelpoinen päätös, että se yksinomaan olisi esimerkiksi poistumisluvan perusteena. Suunnitelma valmistellaan arviointikeskuksessa ja sitä päivitetään vangin sijoitusvankilassa. (HE 263/2004; Vankeusasetus 509/2006, 4:19 §.)

3.2.2 Vapauttamissuunnitelma

Vapauttamissuunnitelma on osa rangaistusajan suunnitelmaa ja se laaditaan jo hyvissä ajoin ennen vapautumista. Vapauttamissuunnitelma valmistellaan yhteistyössä vangin kanssa. Vangin yhteiskuntaan sijoittamisen parantamiseksi vapauttamissuunnitelmaa laadittaessa on vangin suostumuksella oltava tarpeen mukaan yhteistyössä vangin kotitai asuinkunnan sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten kanssa. (VL 767/2005, 4:17 §.) Vapauttamissuunnitelmaa valmisteltaessa on selviteltävä niitä tekijöitä, jotka tukevat vapautuvan vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Erityisesti on arvioitava vapautuvan vangin asumiseen, toimeentuloon, työhön tai koulutusjärjestelyihin, sosiaalisiin suhteisiin, työkykyyn, terveydenhuoltoon sekä päihdekuntoutukseen ja muuhun psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyviä tarpeita. Jos vapautuva vanki määrätään valvontaan, vapauttamissuunnitelma valmistellaan yhteistyössä yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa ja liitetään ehdonalaisen vapauden valvontasuunnitelmaan. (emt.)

Vapauttamissuunnitelman tavoitteena on tukea vankia yhteiskuntaan kiinnittymisessä. Tutkimusten mukaan heti vapautumisen jälkeinen aika on rikosten uusimisen kannalta riskialteinta (Hypén 2004). Useampikertainen rikoksentekijä on alttiimpi palaamaan vankilaan kuin ensikertaa vankilassa ollut. Tutkimusten mukaan uusijoista noin 60 prosenttia palaa takaisin vankilaan ja ensikertalaisista n. 40 prosenttia. (emt.) Vapauttamissuunnitelman avulla pyritään estämään vapautumisen jälkeistä tyhjiötä, joka syntyy rahattomuudesta, toimeettomuudesta, asunnottomuudesta ja muista syrjäytymiselementeistä. Valvottu koevapaus voi olla yksi osa vapauttamissuunnitelmaa.

3.2.3 Kuntouttava työ vankiloissa

Merkittävä osansa vangin suunnitelmallisessa rangaistusajassa on myös sosiaalisella kuntoutuksella, jonka tavoitteena on saada asiakas motivoitumaan ja aktivoitumaan oman elämänsä suhteen.

Vankiloissa järjestettävä toiminta on työtä, koulutusta tai muita vangin valmiuksia edistäviä toimintoja. Näiden toimintojen tarkoituksena on edistää vangin sijoittumista yh-

teiskuntaan. Vuonna 2009 tavoitteelliseen ohjelmaan tai muuhun sosiaaliseen kuntoutumiseen osallistui 1260 vankia (Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009). Näistä päihdekuntoutusohjelmiin osallistui 444 vankia, uusintarikollisuuteen vaikuttaviin toimintaohjelmiin 288 ja muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen (esim. perheleirit, vapautumiseen valmentavat kurssit) 528 vankia. Työtoimintaan on osallistunut vuonna 2009 noin 32 prosenttia vangeista ja koulutukseen 305 vankia päivässä. (emt.)

Rikosseuraamuslaitoksen julkaisussa ohjelmatyön linjauksista (2008) todetaan, että rikollisesta elämäntavasta irtaantuminen on kansainvälisten tutkimusten mukaan pitkäkestoinen prosessi. Siinä on kysymys henkilökohtaisesta kehitymisestä ja kypsymisestä ja siihen liittyvistä sosiaalisten siteiden muutoksista. Tämän prosessin käynnistämisessä, ylläpitämisessä sekä tukemisessa tarvitaan siksi monia eri menetelmiä. Ohjelmatoiminta on 1990-luvulta lähtien vakiintunut kansainvälisesti yhdeksi niistä menetelmistä, joilla pyritään edesauttamaan rikollisesta elämäntavasta irtaantumista. (Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyön linjaukset 2008.)

Suomi on seurannut kansainvälistä kehitystä ohjelmatoiminnassa. Etenkin 1990-luvulta alkaen on kehittynyt useita kognitiivis-behavioraaliseen ajatteluun perustuvia ohjelmia, joilla on pyritty uusintarikollisuuden vähentämiseen (Lappi-Seppälä 2011). Ohjelmatointia on kehitetty ja monipuolistettu vuosien varrella. Rikosseuraamusalan ohjelmat voidaan määritellä seuraavasti:

Ohjelmalla tarkoitetaan selkeälle muutosmallille perustuvaa, strukturoitua ja aikataulutettua sekä tieteellisin menetelmin arvioitavissa olevaa toimintaa, jolla vaikutetaan rikollista käyttäytymistä ylläpitäviin kriminogeenisiin tekijöihin. Tällaisia tekijöitä ovat täytäntöönpanon alussa tai myöhemmin todettu uusimisriskin taso sekä rikolliseen käyttäytymiseen muuten liittyvät asenteet ja ajattelu- ja käyttäytymismallit. Ohjelmat on suunnattu näiden tekijöiden perusteella valituille asiakasryhmille. (Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyön linjaukset 2008.)

Ohjelmia on erimuotoisia ja eri tarkoituksiin ja ongelmiin keskittyviä. Ne vaihtelevat muutosmalliensa, laajuutensa, menetelmiensä sekä tavoitteidensa suhteen. Yksi tapa luokitella ohjelmia on jakaa ne motivointi- ja vaikuttavuusohjelmiin. Motivointiohjelmat ovat yleensä lyhytkestoisia. Motivointiohjelmissä pyritään lisäämään ja ylläpitämään muutosmotivaatiota sekä samalla motivoimaan asiakasta ryhtymään jatkotoimen-

piteisiin elämäntilanteensa ja rikollisen käyttäytymisensä suhteen. Tyypillisiä motivointiohjelmia ovat lyhyet päihdekuntoutusohjelmat. Vaikuttavuusohjelmat ovat pidempikestoisia ja intensiivisiä. Ne on suunnattu asiakkaille, joiden kohdalla rikoksen uusimiskorkeus on korkea. Ohjelmilla pyritään vaikuttamaan taustalla oleviin ajattelu- ja käyttäytymismalleihin. Vaikuttavuusohjelmilla pyritään vaikuttamaan muun muassa väkivaltaiseen käyttäytymiseen tai kokonaisvaltaiseen kuntoutumiseen. (Rikosseuraamuslaitoksen ohjelmatyön linjaukset 2008.)

Vangilla voi olla mahdollisuus päästä myös vankilan ulkopuolelle työhön, työharjoitteluun tai opiskelemaan, mikäli toiminta tukee rangaistusajan suunnitelmallista toteuttamista (VL 767/2005, 8:6 §, 9 § ja 10 §). Päihdeongelmainen tai muutoin erityisen tuen tarpeessa oleva vanki voidaan myös sijoittaa kuntoutuslaitokseen vankilan ulkopuolelle määräajaksi (emt., 8:9 § ja 10 §). Vangin ulkopuoliset sijoitukset valmistellaan yhteistyössä kotikunnan kanssa osana vapauttamissuunnitelmaa.

Ohjelmatoiminnan ja vankilan ulkopuolisen toiminnan lisäksi vankiloissa on tarjolla psykologin, sosiaalityöntekijän, vankilapastorin tai diakonin sekä erityisohjaajien palveluita sekä monenlaista muuta kuntouttavaa toimintaa, esimerkiksi sosiaalista kuntoutusta sekä perhetyötä ja – kuntoutusta (esim. perheleirejä) (Rikosseuraamuslaitos 2011).

4 VAPAUTUMISEN PORTAAT – VALVOTTU KOEVAPPAUS OSANA PORTAITTAISTA VAPAUTUMISTA

Valvottu koevapaus otettiin Suomessa käyttöön 1.10.2006 uuden vankeuslain myötä. Muutostarpeet lainsäädännössä johtuivat vankeinhoidossa, yhteiskunnassa ja lainsäädännössä tapahtuneista muutoksista. Vankien ongelmat ovat lisääntyneet ja vankien rikostausta on muuttunut. Nykyään yhä useampi vanki on tuomittu väkivalta- ja huumerikoksista. Laitoksiin saapuvat vangit ovat entistä heikomman fyysisen ja psyykkisen kuntonsa vuoksi vaikeasti hoidettavia, mikä asettaa vankeinhoidolle uusia haasteita. Vankeuslain uudistamisen taustalla vaikuttivat hallituksen esityksen (HE 263/2004) mukaan kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joiden painoarvo myös Suomen lainsäädännössä on lisääntynyt. Keskeisimpiä vaatimuksia valvotun koevapauden kehittämisen kannalta ovat olleet ihmisoikeussopimusten vankien kohtelusta lausuvat artiklat sekä YK:n ja Euroopan neuvoston suositukset vapautumisen asteittaisuudesta. Euroopan neuvoston vankilasääntöjen mukaan vankilassa tulee järjestää vapautumiseen tähtäävää ohjelmaa tai valvottua osittaista tai ehdotonta vapautta, johon yhdistetään vaikuttavaa sosiaalista tukea (vankilasääntöjen osa VIII, kohta 107.3). (HE 263/2004; Mäkipää 2010.)

4.1 Vankeuslain uudistamisen tavoitteet

Vankeuslain uudistukseen vaikuttivat osaltaan myös kriminaalipoliittisessa ajattelussa tapahtuneet muutokset. Pohjoismaisessa mallissa painotetaan käytännöllisyyttä, rangaistuskäytäntöjen avarakatseisuutta ja vaihtoehtoja vankeudelle. Myös kriminaalipoliittikka nähdään laajempänä osana sosiaalipoliittikkaa. Suomen kriminaalipoliittikka on perustunut uusklassismiin, johon kuuluu yleistettävyyden, yhdenvertaisuuden ja suhteellisuuden periaatteet sekä rangaistusjärjestelmän yleinen humanisointi. Uusklassismin kriminaalipoliittikan kaksi yleistavoitetta ovat rikollisuuden ja sen kontrolloinnista aiheutuviin aineellisten ja aineettomien kustannusten ja kärsimysten minimointi sekä näiden oikeudenmukainen jakautuminen. Vankeuslain uudistamisen yhteydessä Suomessa pyrittiin siirtämään vankeusrangaistusten suorittamisen painopistettä avoimempien seu-

raamusten suuntaan sekä kehittämään erityisesti vapautumisvaiheen toimintoja. (Mäkipää 2010.)

Hallituksen esityksen (263/2004) mukaan rangaistusten määräämisessä ja täytäntöönpanossa rangaistuksen ja hoidon, pakon ja palvelun jyrkästä erottelusta on pyritty luopumaan. Uudentyyppinen ajattelu heijastuu useiden maiden lainsäädännössä vankeinhoidolle asetettujen tavoitteiden sisällön muotoilussa. Tavoitteeksi on aikaisempaa korostuneemmin kirjattu uusintarikollisuuden vähentäminen ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Vangin omaehtoista sitoutumista on pyritty lisäämään tietynlaisella paluulla progressiiviseen järjestelmään, esimerkiksi asteittaisella siirtymisellä vankeusrangaistuksen aikana vapaampiin olosuhteisiin ja aikaistetulla vapauttamisella. (emt.)

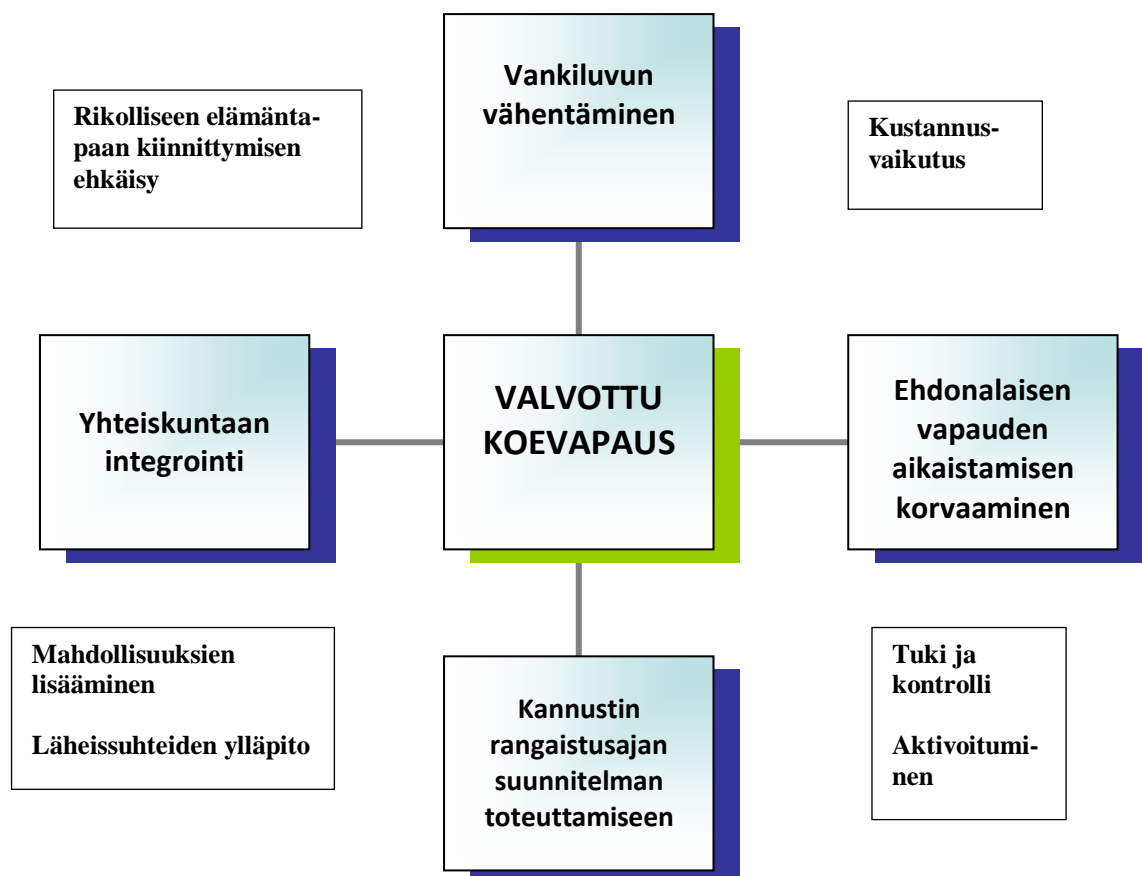
Lähtökohtana vankeuslain uudistamiselle oli lainsäädännön saattaminen perustuslain ja ihmisoikeuksien kannalta asianmukaiselle tasolle. Toisaalta vankeutta koskevia säännöksiä oli päivitettävä vastaamaan nykyaikaista kriminaalipoliittista näkemystä vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta (Mäkipää 2010). Suomen nykyisessä kriminaalipoliitikassa pyritään 1900-luvun alun hyvinvointirangaistusajattelun mukaan vähentämään rikollisuutta kytkemällä rikosoikeusjärjestelmä hyvinvointipalveluiden osaksi (Lindborg 2011). Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että rikosseuraamusjärjestelmään liitetään kuntouttavia ja hoidollisia sisältöjä ja seuraamusten painopistettä pyritään siirtämään vapaudessa tapahtuviin toimintoihin. Yhtenä esimerkkinä vapaudessa tapahtuvien toimenpiteiden lisäämisestä on valvottu koevapaus.

4.2 Valvotulle koevapaudelle asetetut tavoitteet

Vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi hänet voidaan sijoittaa vankilan ulkopuolelle valvottuun koevapauteen enintään kuudeksi kuukaudeksi ennen ehdonalaista vapautta. Kokorangaistusta suorittavien pakollinen valvottu koevapaus on kolme kuukautta. Koevapaus perustuu rangaistusajan suunnitelmaan. Koevapauden myöntäminen edellyttää, että vanki on ollut riittävän pitkän ajan vankilassa, jotta hänelle on voitu laatia koevapauden toimeenpanosuunnitelma ja jotta hänen rangaistuksen aikaisen käyttäytymisensä perusteella voidaan arvioida koevapauden ehtojen noudattamista. Valvottu

koevapaus on tavallisesti lyhytaikainen osa vankeusrangaistusta ja vain erityisistä syistä tulee harkita sitä, että koevapausaika on yli puolet vankilassaoloajasta. Valvotun koevapauden perustavoite yhteiskuntaan sijoittumisen edistämisestä määrittää lähtökohtaisesti sen, kuinka pitkä koevapausaika on. (VL 767/2005.)

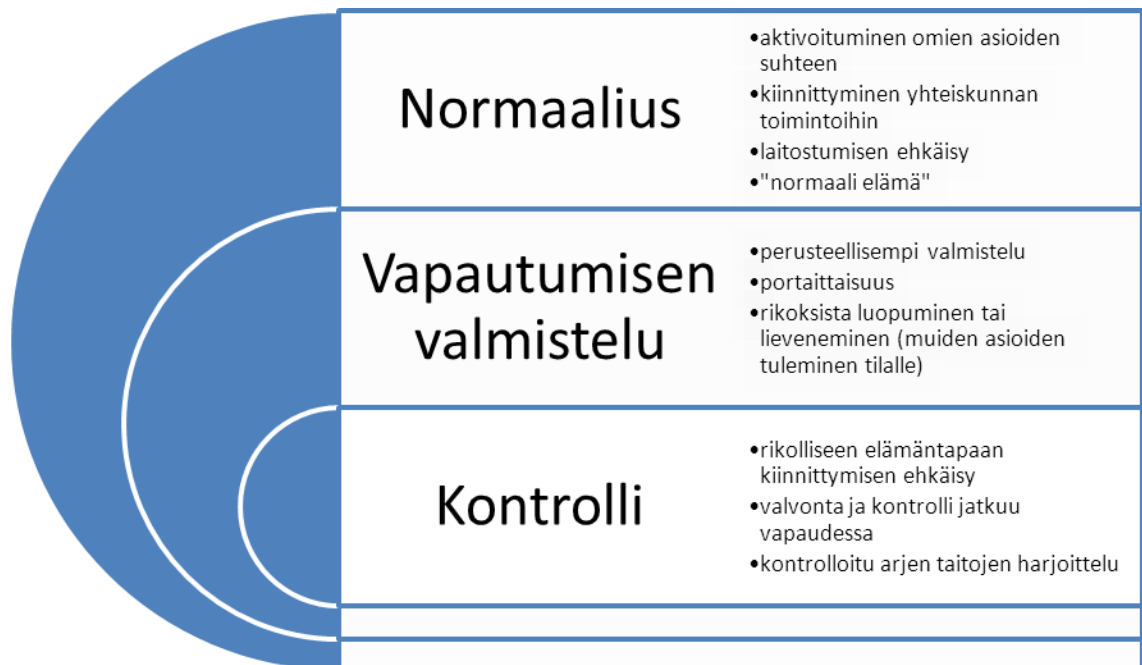
Oheisessa kuviossa (KUVIO 4) on esitelty valvotun koevapauden tavoitteita (HE 263/2004). Keskeinen tavoite valvotulle koevapaudelle on yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen. Yhtenä tarkoituksena on ollut korvata ne aikaistamisperusteet, jotka liittyvät sosiaalisiin, terveydellisiin, koulutuksellisiin ja muihin näiden kaltaisiin seikkoihin (emt.). Yhteistyössä kunnan ja muiden viranomaisten kanssa on huolehdittava siitä, että vapauttamissuunnitelma, johon koevapaus voi kuulua yhtenä osana, tukee mahdollisesti valmisteltavaa hoito-, huolto- tai kuntoutussuunnitelmaa sekä työnhakusuunnitelmaa. (Mäkipää 2010.) Muita valvotulle koevapaudelle asetettuja tavoitteita ovat olleet vankiluvun vähentämisen tavoite sekä toimiminen vangille ikään kuin kannustimena sitoutua laadittuun rangaistusajan suunnitelmaan ja sitä kautta rikosten tekemistä ehkäisevään toimintaan vankilassa. (emt.)

KUVIO 4. Valvotun koevapauden tavoitteet

Valvottu koevapaus on rangaistusmuoto, jolle on luonteenomaista tuen ja kontrollin yhdistäminen. Lähtökohtana on, että koevapaudessa olevien sosiaali- ja työttömyysturvaetuudet ja yhteiskunnan palvelut määräytyvät kuten muillakin kansalaisilla. Valvotun koevapauden tavoitteeksi voidaan näin ollen katsoa myös pyrkimys normaaliuteen osana ympäröivää yhteiskuntaa.

Leena Mäkipää (2010) on eritellyt valvotusta koevapaudesta tekemässään selvityksessä valvotun koevapauden etuja. Nämä edut voidaan teemoittaa kontrollin, vapautumisen ja normaaliuden kategorioihin. (KUVIO 5)

KUVIO 5. Valvotun koevapauden etuja

Kontrolliin liittyvinä etuina voidaan pitää rikolliseen elämäntapaan kiinnittymisen ehkäisyä etenkin ensikertalaisten kohdalla sekä valvonnan ja kontrollin jatkumista vapaudessa. Vapautumisen kannalta merkittäviä etuja ovat perusteellisempi vapautumisen valmistelu, portaittaisuus vapautumisessa sekä rikoksista luopuminen tai niiden lieveneminen. Normaaliutta edistäviä teemoja ovat aktivoituminen omien asioiden suhteen, laitostumisen ehkäisy ja kiinnittyminen yhteiskunnan toimintoihin kontrolloidusti.

4.3 Valvottuun koevapauteen sijoittaminen

Valvotulle koevapaudelle on asetettu tietyt edellytykset, joihin vangin ja sijoitusvankilan tulee sitoutua. Perusedellytys on, että valvottu koevapaus edistää rangaistusajan suunnitelman etenemistä ja toteutumista. Vangilta valvottu koevapaus edellyttää sitoutumista ehdottomaan päihteettömyyteen ja päihteettömyyden valvontaan. Lisäksi vangin tulee pitää yhteyttä vankilaan suunnitelman mukaisesti ja noudattaa liikkumiseen ja toimintaan liittyviä ehtoja. Vangin on myös suostuttava siihen, että valvottu koevapaus valmistellaan yhteistyössä tarvittavien viranomais- ja siviiliverkostojen kanssa (esimerkiksi poliisi, työnantaja, sosiaali- ja työvoimaviranomaiset ja ulosotto). (VL 767/2005; Mohell & Pajuoja 2006, 286-300.)

Arviointikeskus ja sijoitusvankila arvioivat koevapauden edellytysten täyttymistä valmisteluvaiheessa. Arviointikeskuksen tulee huomioida muun muassa vangin kyky noudattaa valvotun koevapauden ehtoja ja vankilan mahdollisuudet valvoa koevapaudessa olevaa riittävällä tavalla. Arviointikeskuksen arvion jälkeen valvotun koevapauden valmistelu alkaa sijoitusvankilassa. Sijoitusvankilassa selvitetään vangin asuinolosuhteet, ollaan yhteydessä viranomaisiin, yhteisöihin ja yksityisiin henkilöihin, hankitaan samassa asunnossa asuvien kirjallinen suostumus valvotulle koevapaudelle ja laaditaan valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelma. Toimeenpanosuunnitelmassa määritellään koevapauden alkamis- ja päättymispäivämäärä ja kellonaika, toimintavelvoitteen sisältö, päivittäinen toiminta-aika ja matka-ajat, liikkumisrajoitukset asuin- tai toimintapaikan ulkopuolella, yhteyshenkilö työ- tai toimintapaikalla, vankilan yhteydenpito yhteyshenkilöön ja vankiin, asuminen, vapaa-ajan viettämisestä koskevat rajoitukset, valvontatapa, vastuuhenkilö vankilassa, vastuu asumis-, ruoka- ja muista kustannuksista sekä menettely poikkeustilanteissa. (VL 767/2005; Mohell & Pajuoja 2006, 286-300.)

Arviointikeskus tekee päätöksen valvotusta koevapaudesta, jonka jälkeen sijoituslaitos saa päätöksen ja antaa sen tiedoksi vangille. Vanki voi siirtyä valvottuun koevapauteen toimeenpanosuunnitelman mukaisena alkamispäivänä. Valvottu koevapaus eroaa muista niin sanotuista avoimemmista rangaistuksista (esimerkiksi yhdyskuntapalvelu tai valvontarangaistus) siinä, että siitä ei päätä tuomioistuin, vaan valvotun koevapauden ta-

voitteet suhteessa vankiin arvioidaan rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa yhteistyössä vangin sijoitusvankilan kanssa. (emt.)

4.4 Valvottuun koevapauteen sijoitetut vangit

Lähivuosina Rikosseuraamuslaitoksen strategian mukaan tavoitteena on, että valvotussa koevapaudessa olisi päivittäin lähes 200 vankia. Tämän hetkinen luku on 120. Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen mukaan vuosina 2006–2011 (30.6.2011 saakka) on valvotussa koevapaudessa ollut yhteensä 1287 henkilöä, joista 173 on ollut naisia (13,4 prosenttia). Vuosina 2007–2010 valvottuja koevapauksia on aloitettu 1071 ja niistä 146 on keskeytetty. Yleisin keskeytyksen syy on ollut valvotun koevapauden ehtojen rikkominen. (Rikosseuraamuslaitos 2011) Valvotussa koevapaudessa olevien lukumääräinen tavoite on noussut vuosi vuodelta. Vuonna 2008 tavoite oli 50 vankia päivässä, vuonna 2009 100 vankia päivässä, vuonna 2010 130 vankia päivässä ja vuonna 2011 150 vankia päivässä. Tavoitteiden kasvun myötä myös keskeytysten määrä on lisääntynyt, keskeytyksiä on ollut vuosina 2007 5 prosenttia, 2008 9 prosenttia, 2009 15 prosenttia sekä 2010 17 prosenttia. (Rikosseuraamuslaitos 2011; Vuokko Karsikas, henkilökohtainen tiedonanto 6.9.2011.)

Valvottuun koevapauteen sijoitettavat vangit voidaan jakaa kolmeen eri ryhmään, jotka saattavat poiketa toisistaan huomattavasti. Nämä kolme ryhmää ovat määräraikaista vankeusrangaistusta suorittavat ehdonalaisesti vapautuvat vangit, elinkautisesta vankeudesta vapautuvat vangit sekä koko rangaistuksen vankilassa suorittavat vangit. Suurimman ryhmän koevapauteen sijoitettavista muodostavat ehdonalaisesti vapautuvat vangit, joiden yhteiskuntaan sijoittumista voidaan edistää koevapauden kautta ja jotka ovat noudattaneet rangaistusajan suunnitelmaa ja osoittaneet pyrkimyksensä rikoksettomaan elämäntapaan vankilassa. Monet heistä jatkavat vankilassa aloittamaansa kuntoutusta, opiskelua, siviilityötä tai muuta toimintaa. Valvotun koevapauden enimmäisaika on kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapautumista. Elinkautisesta vankeudesta vapautettaessa vanki voidaan määrätä valvottuun koevapauteen, jolloin koevapaus on pituudeltaan enintään kuusi kuukautta. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittava tarvitsee yleensä muita vankeja huomattavasti enemmän tukea ja apua tavanomaisistakin siviiliasioista selviytyäkseen. Koevapaus antaa pitkäaikaisvangeille kontrolloidun mahdolli-

suuden totuttautua vapauteen ennen vankeusajan päättymistä. Kolmas valvottuun koevapauteen sijoitettava ryhmä on kokorangaistusta vankilassa suorittavat vangit, joita ei päästetä ehdonalaiseen vapauteen. Heidät sijoitetaan pakolliseen valvottuun koevapauteen kolme kuukautta ennen vapauttamista. Kokorangaistusta suorittavien yhteiskuntaan sijoittuminen vaatii erityistä huomiota ja huolellista valmistelua. (Mohell & Pajuoja 2006, 286-300.)

Valvottuun koevapauteen sijoitettuja on tutkittu Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksessa (Mäkipää 2010). Tutkimuksessa on verrattu valvottuun koevapauteen sijoitettuja muuhun vankipopulaatioon vuosina 2006–2008. Selvityksen mukaan valvottuun koevapauteen oli vuosina 2006–2008 sijoitettu 272 vankia, joista 84 prosenttia oli miehiä. Elinkautisvankeja oli 3 prosenttia, mikä on enemmän kuin muussa vankipopulaatiossa. Iältään valvottuun koevapauteen sijoitetut olivat keskimäärin 37-vuotiaita, nuorten osuus oli kuitenkin suhteellisen korkea (noin 10 prosenttia). Naimisissa olevia vankeja oli yli puolet enemmän kuin vertailuryhmässä. Suurin osa valvottuun koevapauteen sijoitetuista oli tuomittu väkivaltarikoksesta (yli 45 prosenttia), liikennejuopumuksesta ja varkausrikoksista tuomittuja oli valvotussa koevapaudessa ollut hyvin pieni määrä suhteessa muuhun vankipopulaatioon. Suurin osa oli ensikertalaisia ja rangaistukset olivat keskimäärin pidempiä kuin muulla vankijoukolla. (Mäkipää 2010)

Naisten osuus valvotuista koevapauksista on hiukan suurempi kuin naisten osuus kaikista vuosina 2006–2010 vapautuneista vangeista (8,2 prosenttia). Valvottuun koevapauteen on sijoitettu eniten ensikertalaisia vankeja (noin puolet). Valvotussa koevapaudessa on ollut 20 elinkautisvankia. Lähes kaikki valvottuun koevapauteen sijoitetut ovat olleet Suomen kansalaisia (96,6–100 prosenttia). Siviilisäädyltään noin puolet (602 henkilöä) valvotussa koevapaudessa olleista on ollut naimattomia, vuoden 2011 tilastossa on ensimmäisen kerran merkintä henkilöstä, joka on ollut rekisteröidyssä parisuhteessa. Valvottuun koevapauteen sijoitettujen ikärakenne on pysynyt jotakuinkin samana, joskin alkuvuosina eniten valvotussa koevapaudessa oli hiukan vanhempia henkilöitä. Vuodesta 2008 alkaen valvotussa koevapaudessa on ollut eniten 30–40 -vuotiaita. Valvotussa koevapaudessa olleet ovat olleet pääosin avolaitoksen kirjoilla (n. 85 prosenttia) ja heidän tuomioidensa pituus on ollut keskimäärin 3-4 vuotta. (Marja-Liisa Muiluvuori & Sasu Tyni, henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011; Rikosseuraamuslaitos 2011.) Ohei-

nen taulukko (TAULUKKO 1) esittelee valvotussa koevapaudessa 1.10.2006–30.6.2011 olleiden taustatietoja prosentteina.

TAULUKKO 1. Valvotussa koevapaudessa 1.10.2006-30.6.2011 olleiden taustatietoja prosentteina.

TAUSTATEKIJÄ	Vuosi 2006 (N=7)	Vuosi 2007 (N=104)	Vuosi 2008 (N=217)	Vuosi 2009 (N=356)	Vuosi 2010 (N=395)	Vuosi 2011 (N=208)
Kansalaisuus						
- suomi	100	98,1	97,7	97,2	98,7	96,6
- muut maat	0,0	1,9	2,3	2,8	1,3	3,4
Sukupuoli						
- miehet	85,7	81,7	85,3	87,1	85,6	91,3
- naiset	14,3	18,3	14,7	12,9	14,4	8,7
Ikä						
- 18-<21	0,0	1,9	0,0	0,6	1,3	0,5
- 21-<30	0,0	23,1	23,0	21,9	26,6	23,1
- 30-<40	14,3	27,9	35,5	36,2	30,6	36,1
- 40-<50	42,9	26,0	27,6	25,0	24,3	23,6
- 50-<60	28,6	11,5	10,6	14,0	9,4	12,0
- 60-	14,3	9,6	3,2	2,2	7,8	4,8
Siviilisääty						
- avioliitto	14,3	38,5	29,5	29,8	22,5	25,5
- naimaton	28,6	36,5	44,2	45,2	52,7	46,2
- eronnut	42,9	22,1	24,0	23,3	22,3	25,0
- leski	-	2,9	1,8	1,1	2,3	2,4
- rek.parisuhde	-	-	-	-	-	0,5
- ei tietoa	14,3	0,0	0,5	0,6	0,3	0,5
Vankilaji						
- vankeusvanki	100	98,1	97,2	97,8	99,0	99,0
- elinkautisvanki	0,0	1,9	2,8	2,2	1,0	1,0
Kirjoillaololaitos						
- suljettu	26,8	15,4	15,7	18,0	7,6	12,5
- avolaitos	71,4	84,6	84,3	82,0	92,4	87,5

Taulukko koottu Rikosseuraamuslaitoksen (2011) tilastojen pohjalta.

Taulukossa 2 esitellään valvottuun koevapauteen sijoitettujen rikostaustaa päärikoksen perusteella. Valvottuun koevapauteen sijoitettujen yleisimpiä rikoksia ovat olleet vuosina 2006–2011 väkivaltarikokset (vrt. Mäkipää 2010, 108–109). Siveellisyysrikoksista

tuomittuja on sijoitettu valvottuun koevapauteen kaikkein vähiten. Mäkipään (2010, 109) tutkimuksen mukaan liikennejuopumuksista tuomittuja oli vuosina 2006–2008 hyvin vähän, mutta määrässä voidaan nähdä pientä nousua vuoteen 2011 mennessä. Suhteessa liikennejuopumustuomioihin yleensä määrä on edelleen alhainen. Myös huumausainerikollisten sijoittaminen valvottuun koevapauteen on lisääntynyt suunnilleen samassa suhteessa huumausainerikollisten määrän kasvuun kaikissa vankeusvangeissa. (Marja-Liisa Muiluvuori & Sasu Tyni, henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011; Rikosseuraamuslaitos 2011.)

TAULUKKO 2. Valvottuun koevapauteen 1.10.2006-30.6.2011 sijoitettujen rikostausta päär rikoksen mukaan.

RIKOSLAJI	Vuosi 2006 (N=7)	Vuosi 2007 (N=104)	Vuosi 2008 (N=217)	Vuosi 2009 (N=356)	Vuosi 2010 (N=395)	Vuosi 2011 (N=208)
Murha, tappo tai emt. yritys	42,9 %	29,8 %	25,8 %	14,9 %	19,2 %	16,3 %
Muu väkivaltarikos	14,3 %	12,5 %	18,0 %	21,1 %	25,1 %	20,7 %
Varkausrikokset	*	9,6 %	6,9 %	6,2 %	7,3 %	6,3 %
Ryöstö	*	4,8 %	5,5 %	5,1 %	6,3 %	3,8 %
Muu omaisuusrikos	14,3 %	15,4 %	8,3 %	8,4 %	8,9 %	8,2 %
Siveellisyysrikos	14,3 %	3,8 %	4,6 %	4,8 %	5,8 %	4,8 %
Huumausainerikos	*	13,5 %	16,6 %	21,1 %	16,7 %	20,7 %
Liikennejuopumus	*	*	2,8 %	7,3 %	5,1 %	9,6 %
Muut rikokset	14,3 %	10,6 %	11,5 %	11,2 %	5,6 %	9,6 %

*ei tilastoitu erikseen

Taulukko koottu Rikosseuraamuslaitoksen (2011) tilastojen pohjalta.

Vangin rangaistusajan suunnitelmaan kirjataan jokaiselle omat henkilökohtaiset tavoitteet. Tavoitteiden määrä vaihtelee ja Rikosseuraamuslaitoksen tilastojen perusteella rangaistusajan suunnitelmissa käytettävien tavoitteiden yleisin määrä on neljä. Tavoitteita voi kuitenkin olla jopa kymmenen, mutta yli neljää tavoitetta esiintyy vain alle 10

prosentilla vangeista. Oheisessa taulukossa (TAULUKKO 3) on esitelty valvotussa koevapaudessa 1.10.2006 - 30.6.2011 olleiden rangaistusajan suunnitelmiin kirjatut neljä ensimmäistä tavoitetta niiden esiintymisen mukaan. Prosentit kertovat siitä, kuinka monella prosentilla valvotussa koevapaudessa olleista kyseinen tavoite esiintyy tavoitteena 1, tavoitteena 2, tavoitteena 3 tai tavoitteena 4.

TAULUKKO 3. Valvotussa koevapaudessa 1.10.2006-30.6.2011 olleiden rangaistusajan suunnitelmien yleisimmät tavoitteet (mukana neljä ensimmäistä tavoitetta)

RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMAN TAVOITE (N=1287)	Tavoite 1	Tavoite 2	Tavoite 3	Tavoite 4
Alkoholin käyttöön liittyvä tavoite	10,1 % (130)	4,4 % (57)	-	-
Koulutus / työllisyys	9,7 % (125)	13,8 % (177)	9,9 % (128)	3,7 % (48)
Huumausaineiden käyttöön liittyvä	8,6 % (111)	-	-	-
Ajattelu ja käyttäytyminen	9,9 % (128)	10,5 % (135)	6,1 % (78)	-
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa	-	8,5 % (110)	9,6 % (123)	3,4 % (44)
Yhteiskuntaan sijoittumisen valmistelu	-	-	-	2,1 % (27)
Työkyvyn ylläpito ja kehittäminen	-	-	3,1 % (40)	2,0 % (26)
Asuminen ja arkiselviytyminen	-	-	-	2,0 % (26)

Taulukko koottu Rikosseuraamuslaitoksen (2011) tilastojen pohjalta.

Yleisimmin ensimmäisenä tavoitteena valvottuun koevapauteen sijoitetuilla on ollut alkoholin tai huumausaineiden käyttöön liittyvä tavoite (yhteensä 18,7 prosentilla). Usein ensimmäinen tavoite on liittynyt myös koulutukseen ja työllisyyteen tai ajatteluun ja käyttäytymiseen. Päihteisiin liittyvä tavoite oli valvotussa koevapaudessa olleilla aina

ensimmäinen tavoite tai se kirjattiin vasta neljän yleisimmän tavoitteen jälkeen. Tämä kertonee siitä, että vakavasti päihdeongelmaisten kohdalla päihteisiin liittyvä tavoite on asetettu tärkeimmäksi. Toisaalta tavoitteen vähäinen esiintyminen hämmästyttää niiden tutkimusten valossa, joiden perusteella noin 90 prosenttia vangeista on päihdeongelmaisia. Ymmärrettävää on kuitenkin se, että vakavastikin päihdeongelmainen vanki voi tarvita päihdeongelmasta selvitäkseen ensin muuta tukea, esimerkiksi ajatteluun ja käyttäytymiseen liittyen. Lisäksi voi olla niin, että valvottuun koevapauteen ei ole sijoitettu vaikeasti päihdeongelmaisia, koska heidän selviytymistään päihteettömänä valvotussa koevapaudessa pidetään epätodennäköisempänä.

Oheisen taulukon perusteella voidaan päätellä, että tärkeimmiksi tavoitteiksi valvottuun koevapauteen sijoitettujen rangaistusajan suunnitelmiin on useimmiten nostettu koulutukseen ja työllisyyteen, ajatteluun ja käyttäytymiseen tai sosiaalisiin sidoksiin liittyvät tavoitteet. Vapautumisen valmisteluun liittyvä tavoitetta esiintyy rangaistusajan suunnitelmissa melko vähän, mikä johtunee siitä, että valvottuun koevapauteen sijoitettujen tuomiot ovat melko pitkiä eikä vapautumisen valmistelu ole vielä ajankohtaista rangaistusajan suunnitelman laatimishetkellä tuomion alkuvaiheessa. Huomioitavaa on, että rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden määrä on aina yksilöllinen ja vaihtelee vangin tuen tarpeesta riippuen. Tavoitteet saattavat vaihdella myös Rikosseuraamusalueittain, vaikka tavoitteista onkin yhteinen ohjeistus ja koodisto. Tarkkaa tietoa ei ole saatavilla siitä, kirjataanko rangaistusajan suunnitelmien tavoitteet aina niin sanotusti tärkeysjärjestykseen vai riippuuko kirjaamistapa tiedon kirjaavasta erikoissuunnittelijasta. (Marja-Liisa Muiluvuori & Sasu Tyni, henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011; Rikosseuraamuslaitos 2011.)

Mäkipään (2010) tutkimuksen mukaan valvotussa koevapaudessa 2006-2008 olleiden rangaistusajan suunnitelmissa eri tavoitteita esiintyi seuraavasti: koulutus ja työllisyys yli 50 prosentilla, ajattelu ja käyttäytyminen 37 prosentilla, päihteet 27 prosentilla, sosiaaliset sidokset 25 prosentilla, asuminen ja arkipäivän toiminnot 10 prosentilla, asenteet 7 prosentilla sekä tulot ja taloudellinen tilanne 0,5 prosentilla. Mäkipään tutkimus pitää sisällään kaikki rangaistusajan suunnitelmien sisältämät tavoitteet. (Mäkipää 2010.)

Tilastot kertovat, että valvottuun koevapauteen sijoitettujen profiili on monipuolistunut vuosien varrella. Alkuvuosina valvottuun koevapauteen sijoitettiin valikoituneimpia

vankeja: naimisissa olevia, hiukan vanhempia ensikertalaisia ja naisia. Esimerkiksi liikennejuopumuksista ja huumausainerikoksista tuomittuja oli vähän, koska voitaneen olettaa, että heidän päihdeongelmansa on keskimääräistä vaikeampi (vrt. Mäkipää 2010, 109). Naisten suuri osuus selittyy myös sillä, että valvottujen koevapauksien toimeenpanossa yhtenä uranuurtajana on ollut Vanajan vankila, joka on naisten avolaitos.

Rikosseuraamuslaitoksen valvotuille koevapauksille asettamat määrälliset tavoitteet ovat kasvaneet vuosi vuodelta ja tämä on aiheuttanut painetta valvottujen koevapauksien valmisteluun yhä useammalle ja yhä suuremmalla riskillä. Kuten Mäkipään (2010) tutkimuksessakin tulee ilmi, on Rikosseuraamuslaitoksen henkilökunnalle ollut epäselvää se, kenelle valvottu koevapaus on lopulta tarkoitettu. Ristiriita on johtunut pitkälti siitä, että valvottu koevapaus on nähty ”palkintona” vangille hyvin suoritetusta tuomiosta. Valvotun koevapauden edellytyksenä on lisäksi vangin aktiivinen rangaistusajan suunnitelman noudattaminen vankilassa. Syitä siihen, miksi vanki ei noudata rangaistusajan suunnitelmaansa vankilassa, on monia. Joskus kyse voi olla vankilan resurssista: vankila, johon vanki on sijoitettu, ei pysty tarjoamaan vangille hänen tarvitsemaansa apua ja tukea, esimerkiksi päihdekuntoutusta tai psykologin palveluita. Joskus on kyse vangista itsestään: hän ei koe itse rangaistusajan suunnitelmansa tavoitteita tavoittelemisen arvoisiksi tai hänellä ei itsellään ole resursseja toimia asioiden suhteen esimerkiksi psyykkisen terveydentilansa vuoksi. Tästä syystä valvottuun koevapauteen pääsevät joskus niin sanotut ”varmat tapaukset”, joiden elämänhallinnassa ei ole suuria puutteita ja jotka saisivat asiansa järjestykseen ilman valvottua koevapauttakin. Mikäli valvotun koevapauden katsotaan kuuluvan ensisijaisesti niille, jotka tarvitsevat vahvaa tukea vapautumiseensa, on joukko hieman erinäköinen. Remksen (2010, 70-71) pro gradu -työn perusteella voidaan todeta, että koevapauden tulisi kuulua kaikille vankilasta vapautuville, mutta tavoitteet voisivat olla kullekin omanlaisensa.

Tässä kappaleessa olemme tuoneet esille sitä, keitä ja millaisia ovat olleet ne vangit, jotka ovat päässeet valvottuun koevapauteen. Mielestämme mielenkiintoisemman kysymyksen syrjäytymisen näkökulmasta muodostaa se, ketkä *eivät ole* päässeet valvottuun koevapauteen ja miksi. Tätä seikkaa ei ole tutkittu eikä tilastoitu Rikosseuraamuslaitoksessa millään tavalla. Suljetussa ja avolaitoksessa työskennelleinä meillä on kokemusta niistä tilanteista, joissa valvottu koevapaus ei ole tullut kyseeseen tai ei ole toteutunut. Käytännön työ on osoittanut ainakin sen, että kaikkein syrjäytyneimmillä

vangeilla ei ole edes niitä riittäviä arjen taitoja tai henkisiä resursseja, joita valvotun koevapauden valmistelu vankilassa edellyttää, motivaatiosta tai uskosta itseen puhumattakaan. Yhteiskunnallamme ei useinkaan ole tarjota sellaisia palveluita, joita valvottuun koevapauteen sijoittaminen edellyttäisi. Esimerkkinä tästä voisi olla vaikkapa siveellisyysrikoksesta tuomitut, joita varten ei ole olemassa yhtä selkeää palvelujärjestelmää kuin esimerkiksi päihdeongelmaisille. Palveluiden tarjonta on lisäksi hyvin alueellista ja riippuu vangin kotikunnan resursseista. Esimerkiksi tukiasumisen mahdollisuudet vaihtelevat suuresti ja laitoshoitoon pääsemiselle voi olla hyvinkin erilaiset kriteerit eri kunnissa.

5 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA VALVOTUSTA KOEVAPAUSTE

Valvottu koevapaus vankien vapautumisprosessin osana on vielä melko tuore asia maassamme eikä sitä ole juurikaan tutkittu. Joitain selvityksiä aiheeseen liittyen on tehty. Valvottu koevapaus on ollut käytössä maassamme vasta vajaat 5 vuotta ja sen aloittaneita henkilöitä on toistaiseksi vähän, joten aineistoa kattavampaan tutkimukseen ja seurantaan on melko vähän. Esittelemme tässä kappaleessa muutamia selvityksiä, joita aiheesta on tehty.

Vähäkoski (2008) on tehnyt Laurea-ammattikorkeakoulun ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyönä tutkimuksen valvotusta koevapaudesta miesvankien kokemana. Tutkimus on tehty voimaantumisen ja terveyden edistämisen näkökulmasta teemahaastatteluna. Tässä tutkimuksessa on selvitetty valvotun koevapauden valmistelua, itse koevapausajan sujumista ja valvotussa koevapaudessa olleiden kokemuksia valvotusta koevapaudesta prosessina. Tutkimuksen mukaan valvotun koevapauden valmistelu on ollut vankien mielestä vaikea prosessi ja kehittämistä vaatisi niin valmistelu kuin itse valvottu koevapauskin. Tutkimusta varten haastateltiin viittä (5) Helsingin vankilan avovankilaosastolta valvottuun koevapauteen lähtenyttä vankia. Haastateltavien mielestä valvottu koevapaus oli kuitenkin tukenut heitä normaalielämään.

Laura-ammattikorkeakoulussa on tehty myös toinen opinnäytetyö aiheesta. Salonen ja Silvennoinen (2009) ovat tehneet tutkimuksen vankien kokemuksista valvotusta koevapaudesta Vanajan vankilassa. Tämä tutkielma painottuu edellisen tavoin myös valvotun koevapauden prosessiin ja sen teoriapohjana on elämänhallinta ja elinikäinen oppiminen. Tutkimuksessa on saatu tärkeää tietoa vankien kokemuksista valvotun koevapauden valmistelussa, valvonnassa ja muissa käytännön asioissa. Tutkielman mukaan valvottu koevapaus on valmistanut vankeja vapauteen ja kohti rikoksetonta elämää ja etenkin asunnon saanti ja mielekäs tekeminen ovat edesauttaneet tässä. Valvotun koevapauden merkitystä syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta on käsitelty hyvin suppeasti.

Tuorein tutkielma valvotusta koevapaudesta on Remeksen (2010) pro gradu -työ ”Näkymättömät muurit”. Vangin kokemuksia valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyksessä. Tutkielma keskittyy valvotun koevapauden onnistuneesti suorittaneisiin

den vankien omiin kokemuksiin. Nimensä mukaisesti tutkielman viitekehystenä on elämänhallinta ja valvotun koevapauden merkitys vangille tästä näkökulmasta. Tutkielman mukaan vangit ovat kokeneet valvotun koevapauden positiivisena kokemuksena, joka on vahvistanut heidän sosiaalisia suhteitaan. Etenkin päihdeongelmallisille vangeille valvotulla koevapaudella on merkitystä elämänhallinnan lisääntymisen näkökulmasta.

Mäkipää (2010) on tutkinut valvotun koevapauden toimeenpanoa ja sovellettavuutta. Tutkimuksessa, johon olemme viitanneet tässä opinnäytetyössä aiemminkin, tuodaan laajasti esiin valvotun koevapauden toimimista käytännössä sekä pohditaan sen vaikutuksia. Tutkimusaineistona on ollut 1.10.2006–31.12.2008 välisenä aikana päättyneet valvotut koevapaudet vankitietojärjestelmän mukaan sekä valvotussa koevapaudessa olleiden vankien, vankilan, arvointikeskusten, Kriminaalihuoltolaitoksen, kuntien tai kaupunkien ja järjestöjen henkilökuntiin kuuluvien haastatteluita. Lisäksi taustaineistona on käytetty valvotusta koevapaudesta annettuja säädöksiä ja muuta virallista aineistoa. Tutkimuksen mukaan valvottua koevapautta voidaan pitää tarkoituksenmukaisena järjestelmänä, jonka säätelyä tulisi kuitenkin edelleen tarkentaa vankien yhdenvertaisuuden takaamiseksi. Valvotussa koevapaudessa oli tarkasteluajankohtana ollut vankimäärään suhteutettuna eniten naisia, ensikertalaisia ja pitkiä tuomioita suorittavia. Valvotun koevapauden todettiin mahdollistavan päihteettömän ja rikoksettoman elämän opetteluun kontrolloiduissa olosuhteissa.

Yhtenä valvotun koevapauden merkittävimmistä tavoitteista on luonnollisestikin ollut sen vaikuttavuus eli uusintarikollisuuden väheneminen. Rikosseuraamuslaitoksen yksi tulostavoite vuodelle 2010 oli selvittää valvotusta koevapaudesta vapautuneiden uusintarikollisuuden aste. Uusintarikollisuutta voidaan mitata monella eri tavalla ja uusijoiden määrään vaikuttaa seuranta-ajan pituus sekä kriteerit, joilla uusintarikollisuutta mitataan. Uusintarikollisuutta voidaan arvioida niin sanotun ”aidon uusimisen” kautta eli tutkia vankilasta vapautumisen jälkeisiä uusia rikoksia, mutta huomioitavaa on myös se, että uudelleen vankilaan palaaminen tai muun tuomion saaminen voi johtua myös aiemmin tehtyjen rikosten pitkästä käsittelyajasta oikeusprosessissa. Vuonna 2011 tehdyssä selvityksessä tutkittiin 1.9.2008 mennessä valvotun koevapauden suorittaneiden, valvotun koevapauden keskeyttäneiden ja vuonna 2008 vapautuneiden vankeusvankien uusintarikollisuutta (aitoa uusimista). Tarkasteluajankohta oli 1.12.2010 ja jokaista van-

kia seurattiin kahden vuoden ajalta vapautumisesta. (Sasu Tyni, henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011.)

Tynin (henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011) selvityksen mukaan valvotun koevapauden aloittaneet vangit erosivat taustatekijöiltään vertailuaineistosta samalla tavalla kuin Mäkipään (2010) tutkimuksessakin on todettu. Vertailuaineistona Tynin tutkimuksessa olivat kaikki ne vuonna 2008 vapautuneet vankeusvangit, jotka eivät aloittaneet valvottua koevapautta vankeusaikanaan. Eroja oli muun muassa siinä, että valvotun koevapauden aloittaneiden tuomiot olivat pidempiä, he olivat vanhempia ja heidän vankeilakertaisuutensa oli vertailuryhmää pienempi. Uusimisen todennäköisyys oli selvityksen mukaan selvästi pienempi valvotun koevapauden kautta vapautuneilla: valvotun koevapauden loppuun suorittaneista 13 prosenttia on tehnyt uusia rikoksia ja koevapauden keskeyttäneistä 29 prosenttia. Vertailuryhmällä uusimisprosentti on 40 prosenttia. Ensikertalaisten uusiminen oli selvästi vähäisintä kaikissa ryhmissä. Yhteistä kaikille ryhmille oli myös se, että mitä nuorempi henkilö oli, sitä suurempi oli riski syyllistyä uusiin rikoksiin. Nämä tulokset ovat samansuuntaisia kuin Hypénin (2004) tekemässä kaikkia vankeja koskevassa tutkimuksessa. Huomioitavaa selvityksessä on lisäksi se, että valvotun koevapauden keskeyttäneistä seuranta-ajanjaksolla kaikkien tuomiot olivat hieman lyhyempiä kuin valvotun koevapauden loppuun suorittaneilla.

Aiemmissa valvotusta koevapaudesta tehdyissä tutkimuksissa tutkimuskohteena ovat olleet pääsääntöisesti valvotun koevapauden valmistelu ja toteuttaminen. Oma kiinnostuksemme valvottuun koevapauteen on lähtenyt oman työmme lähtökohdista ja erityisesti siitä, miten vangit ovat kokeneet valvotun koevapauden merkityksen itselleen osana vapautumisprosessia. Valvotun koevapauden merkitystä vangille voidaan pitää vaikuttavuuden lähtökohtana. Tynin (henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011) mukaan valvotusta koevapaudesta tulisi tehdä suuremmalla aineistolla ja pidemmällä seuranta-ajalla vaikuttavuustutkimus, jossa voitaisiin paremmin huomioida henkilöiden taustatekijät ja muut mahdollisesti valvottuun koevapauteen valikoitumiseen liittyvät selittävät tekijät (esimerkiksi sosioekonominen asema, päihdeongelma, vapautumisen jälkeinen elämäntilanne). Oikeuspoliittiselle tutkimuslaitokselle on myönnetty tutkimusrahoitusta Mäkipään (2010) tekemän selvityksen jatkotutkimukseen ”Valvottu koevapaus ja uusintarikollisuus”.

6 TUTKIMUSONGELMAT JA TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Valvotun koevapauden tavoitteena vankeuslain mukaan on auttaa syrjäytyneiden ja huono-osaisten vankien integroitumista yhteiskuntaan yhdessä yhteistyöverkostojen kanssa. Vangeille laadittava rangaistusajan suunnitelma määrittää vankeusajalle asetetut tavoitteet ja toiminnan ottaen huomioon vangin riskitekijät ja tarpeet. Valvotun koevapauden henkilökohtaiset tavoitteet taas perustuvat riski- ja tarvearvion pohjalta tehtyyn rangaistusajan suunnitelmaan. Opinnäytetyömme tarkoitus on selvittää valvotussa koevapaudessa olleiden omia kokemuksia siitä, kuinka valvotulle koevapaudelle asetetut tavoitteet ovat toteutuneet asiakkaan näkökulmasta ja mikä merkitys näillä tavoitteilla on ollut yhteiskuntaan integroitumisessa.

Opinnäytetyön tavoitteena on vastata seuraaviin tutkimusongelmiin:

1. Mitä koevapaus on merkinnyt yksittäiselle vangille?
2. Millä tavoin koevapaus on lisännyt yksilön selviytymismahdollisuuksia yhteiskunnassa?
3. Millaisia tukitoimia valvotussa koevapaudessa oli ja millaista tukea valvotussa koevapaudessa olisi tarvittu?
4. Millaisia kehittämistarpeita valvotun koevapauden valmistelussa ja toteutuksessa on vapautumisen kannalta?

Opinnäytetyön tavoitteena on, että sen tuloksia voitaisiin hyödyntää koko Rikosseuraamuslaitoksessa ja laitostasolla työn kehittämisessä. Yhtenä tavoitteena on myös herättää keskustelua siitä, tarjoaako yhteiskunta riittävästi tukea vankilasta vapautuvalle ja millaisia tukitoimia ja millaista yhteistyötä vapautuvien tueksi tarvittaisiin.

7 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT

Opinnäytetyömme on kvalitatiivinen tutkimus, joka perustuu hermeneuttiseen tutkimusstrategiaan eli tulkintaan ja ilmiöiden ja merkitysten ymmärtämiseen. Opinnäytetyön kvalitatiivisena päämääränä on ollut yksilön kokemusten ymmärtäminen ja sitä kautta lisätiedon saaminen valvotun koevapauden merkityksestä. (vrt. Soininen 1995, 34–35; Jyväskylän yliopisto 2011.) Kvantitatiivisena pohja-aineistona opinnäytetyölle olemme käyttäneet Rikosseuraamusviraston valmiita tilastoja valvotussa koevapaudessa olleista. Tilastojen tarkastelussa apunamme olivat Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon tutkijat Sasu Tyni ja Marja-Liisa Muiluvuori. Tilastotiedoista selvitimme valvottujen koevapauksien määrän 1.10.2006–26.8.2011, pituudet sekä keskeytykset. Lisäksi selvitimme valvotussa koevapaudessa olleiden taustatietoja, joita on esitelty tarkemmin luvussa 4.4.

7.1 Menetelmät ja aineiston keruu

Haastattelimme opinnäytetyötä varten valvotussa koevapaudessa olleita henkilöitä (N=7). Haimme Rikosseuraamusvirastolta tutkimusluvan haastattelujen tekemiseen, jotta tavoittaisimme haastateltavat Rikosseuraamuslaitoksen asiakaskunnasta. Rikosseuraamusviraston tietoja voidaan käyttää tieteellisessä tutkimuksessa, mutta tutkimuksessa tulee ottaa huomioon muun muassa henkilötietolaki (523/1999) ja viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999). Lähtökohtana on ollut, että opinnäytetyö tehdään ilman yksilötietoja ja tutkittavalta kysytään suostumus opinnäytetyöhön osallistumiseen.

Haastateltavat kerättiin siten, että lähetimme haastatteluosuostumuslomakkeita yhdyskuntaseuraamustoimistoihin ja pyysimme esittelemään tutkimukseen osallistumisen mahdollisuutta niille asiakkaille, jotka ovat olleet valvotussa koevapaudessa. Toimitimme haastatteluosuostumuslomakkeita myös niille valvotussa koevapaudessa olleille, jotka olivat keväällä 2011 vankilassa tai valvotussa koevapaudessa. Lomakkeet toimitettiin suoraan vangille esimerkiksi asiakastapaamisen yhteydessä tai valvotun koevapauden valvontakäynnillä. Tähän haastateltavien keruumenetelmään päädyttiin siksi,

että Rikosseuraamuslaitoksen myöntämän tutkimusluvan mukaan saatoimme tavoitella vain niitä vankeja tai vapautuneita, jotka olivat edelleen Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaina – tämä tarkoitti käytännössä niitä henkilöitä, jotka olivat vankilassa, valvotussa koevapaudessa tai yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaina keväällä 2011. Opinnäytetyöstä rajautuivat ulkopuolelle ne henkilöt, jotka olivat vapautuneet vankilasta ilman ehdonalaisvalvontaa tai joiden asiakkuus yhdyskuntaseuraamustoimistossa oli päättynyt ennen 1.4.2011.

Vankiloiden valvontahenkilökunta ja yhdyskuntaseuraamustyöntekijät palauttivat määräaikaan mennessä tulleet suostumukset meille. Tietoomme ei tullut, monelleko henkilölle valvontahenkilökunta tai yhdyskuntaseuraamustyöntekijät olivat esittäneet haastatteluun suostumista eli haastattelusta kieltäytyneitä ei tilastoitu. Suostumuslomakkeita palautui 13 ja haastatteluun valittiin 9 henkilöä. Halusimme valikoida haastatteluihin mahdollisimman erilaisia tapauksia. Tarkoituksena oli saada mukaan niitä, joiden koevapaus oli keskeytynyt ja niitä joiden koevapaus oli suoritettu loppuun. Halusimme saada kokemuksia niiltä, joiden koevapaus oli hiljattain päättynyt sekä niiltä, joiden koevapaudesta on jo kulunut aikaa. Lisäksi halusimme kokemuksia eripituisista valvotuista koevapauksista. Koska haastateltavia kerättiin yhdyshenkilöiden (yhdyskuntaseuraamustyöntekijät ja vankiloiden valvontahenkilökunta) kautta, on haastatteluihin suostuneiden henkilöllisyys osin myös muiden kuin opinnäytetyön tekijöiden tiedossa. Tästä syystä valikoinnilla pyrittiin myös tunnistettavuuden minimointiin.

Tutkimus toteutettiin teemahaastatteluna. Puolistrukturoituun teemahaastatteluun päädyimme, koska teemahaastattelussa voidaan korostaa haastateltavan elämysmaailmaa ja omia määritelmiä tilanteista (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48). Tutkittava aihe, valvottu koevapaus, oli lisäksi meille tuttu asia työmme kautta ja meidän oli helppo muokata haastattelua haastattelutilanteessa tutkimuksen tarpeiden mukaiseksi haastateltavan subjektiivisten kokemusten perusteella. Strukturoitu haastattelu ei olisi antanut riittävästi liikkumavaraa haastateltavien tulkinnoille ja merkityksille sekä vuorovaikutuksellisuudelle haastattelutilanteessa (vrt. emt., 48). Haastattelun aihepiirit eli teemat olivat kaikille haastateltaville samat ja määrittelimme etukäteen teemojen sisälle muutaman apukäsymyksen (teemahaastattelurunko liitteenä 1).

Haastattelu alkoi henkilön taustatiedoilla. Haastatteluteemat olivat: 1) kokemukset koevapaudesta, 2) kokemukset tukitoimista koevapaudessa ja 3) kokemukset valvotun koevapauden kehittämistarpeista. Ensimmäisen haastattelun jälkeen huomasimme, että taustatiedoissa on syytä painottaa myös elämäntilannetta ennen sitä vankilatuomiota, josta on päässyt valvottuun koevapauteen. Tällä tavoin saatoimme saada käsityksen siitä, millä tavoin valvottu koevapaus oli vaikuttanut haastateltavan tilanteeseen konkreettisesti – tämä on merkittävä seikka syrjäytyneisyyden vähenemisen kannalta! Haastatteluissa yhdeksi keskusteluteemaksi valikoitui myös useimmiten haastateltavien omasta aloitteesta vertailu siitä, mikä olisi ollut toisin ilman valvottua koevapautta.

Otimme yhteyttä vapaudessa tai valvotussa koevapaudessa olleisiin haastateltaviin puhelimitse. Vankiloissa olevat tavoitimme vankiloista. Haastattelut toteutettiin neutraalissa ympäristössä, jonka haastateltavat saivat itse valita. Kolme haastattelua toteutettiin yleisessä kahvilassa, yksi yhdyskuntaseuraamustoimiston tiloissa, kaksi vankilan tiloissa ja yksi puhelinhaastatteluna. Kaksi haastattelua ei toteutunut, koska yksi haastateltava ei saapunut sovitulle paikalle eikä häneen saatu enää yhteyttä ja yksi suostumuksensa vankilassa antanut vapautui eikä hän ollut jättänyt yhteystietojaan meille. Haastatteluja toteutettiin siis lopulta seitsemän.

Haastattelut kestivät keskimäärin 30 minuuttia. Haastattelussa olivat mukana molemmat tutkijat. Haastattelut nauhoitettiin ja toinen tutkijoista toimi vuorollaan havainnoijana ja toinen päähaastattelijana. Havainnoija teki muistiinpanoja haastattelun aikana. Haastattelutilanteet olivat luontevia ja sujuvia eikä erityistä motivointia haastattelun sujumiseksi tarvittu. Haastatteluja helpotti se, että meillä oli vankilassa pitkään työskennelleinä yhteinen kieli haastateltavien kanssa (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2008, 53). Haastatteluissa haasteellista oli se, että jotkut haastateltavat olivat jommallekummalle tutkijalle tuttuja työmme kautta. Tällöin toteutimme haastattelun siten, että tutumpi henkilö toimi havainnoijana. Haastateltaville tuttuus ei ollut ongelma, pikemminkin asioista tuntui olevan helpompi puhua tutulle henkilölle, mutta aineiston analyysissä haastateltavan tilanteen tuntemiseen tuli kiinnittää erityistä huomiota. Käytössämme on lisäksi ollut Rikosseuraamuslaitoksen tutkimusluvan ja haastateltavien suostumuksen mukaisesti haastateltavien rangaistusajan suunnitelmat sekä valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmat. Näitä olemme käyttäneet lähinnä haastateltavien taustatietojen yleiskuvauksessa (kappale 8.1).

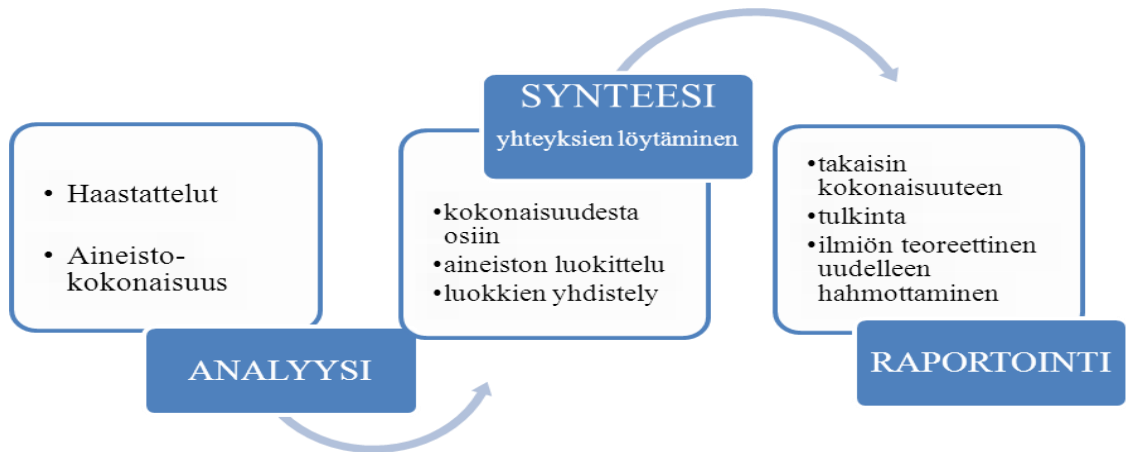
Tietojen käsittelyssä kaksi keskeistä käsitettä ovat luottamuksellisuus ja anonymiteetti (Eskola & Suoranta 1998, 57). Haastattelut pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman luottamuksellisesti. Nauhat, muistiinpanot ja litteroinnit on hävitetty heti työn valmistuttua. Tutkimustulosten analysoinnissa on käytetty vain haastattelujen tuottamaa materiaalia, vaikka meillä on ollut työmme kautta käytettävissä myös muuta tietoa haastateltujen tilanteista.

7.2 Aineiston analyysi

Valitsimme analyysitavaksi induktiivisen eli aineistolähtöisen sisällönanalyysin. Tässä analyysitavassa yhdistellään käsitteitä ja saadaan näin vastaus tutkimustehtävään. Sisällönanalyysi perustuu tulkintaan ja päättelyyn, jossa edetään empiirisestä aineistosta kohti käsitteellisempää näkemystä tutkittavasta ilmiöstä. Tuloksissa kuvataan myös luokittelujen pohjalta muodostetut käsitteet tai kategoriat ja niiden sisällöt. Johtopäätösten tekemisessä tutkija pyrkii siis ymmärtämään tutkittavia heidän omasta näkökulmasta analyysin kaikissa vaiheissa (Tuomi & Sarajärvi 2002, 115).

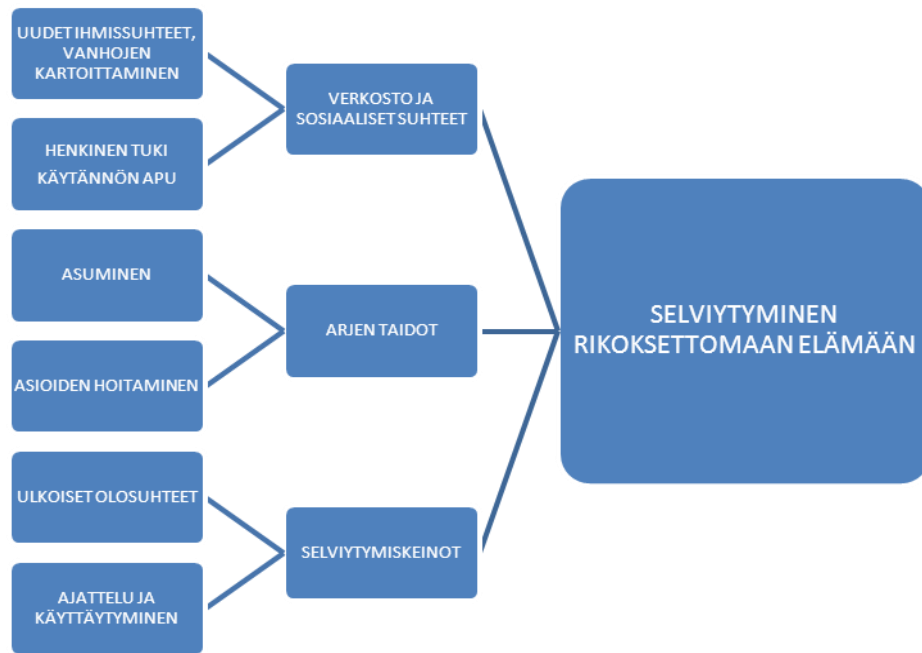
Nauhoitimme haastattelut ja annoimme jokaiselle haastateltavalle numerokoodin, joka määräytyi haastattelujärjestyksen mukaisesti. Haastattelut litteroitiin nauhoilta sanasta sanaan kirjalliseen muotoon. Litteroinnin jälkeen aloitimme tutkimuksen analysoinnin teema kerrallaan. Teemat muodostuivat tutkimuskysymysten mukaan. Teemojen alle kerättiin teemoja koskevia alkuperäisilmaisuja, jotka muodostuivat lauseiden osista tai useista lauseista (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112). Luimme aineistoa läpi useaan kertaan ja pohdimme, tuottaisiko aineisto myös muita asioita tutkimuskysymysten lisäksi. Päädyimme kuitenkin siihen, että tässä opinnäytetyössä tärkeimmät ja kiinnostavimmat teemat nousivat juuri tutkimuskysymysten kautta.

Aineisto luettiin ja kuunneltiin läpi useampaan kertaan ja siirsimme omaan teemaansa sitä käsittelevät asiat. Esittelemme aineiston analyysin prosessin oheisessa kuviossa Hirsjärven ja Hurmeen (2008) mukaan (KUVIO 6).

KUVIO 6. Aineiston analyysin vaiheet

Pyrimme tiivistämään alkuperäisilmaukset pelkistetyiksi ilmauksiksi siten, että tutkimukselle epäolennaiset asiat poistetaan kadottamatta kuitenkaan alkuperäisilmauksen viestiä (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110–111). Yhdistelimme samankaltaisia ilmauksia alaluokiksi, jolloin saimme aikaiseksi alustavat kuvaukset tutkittavasta aiheesta. Tällä tavoin erotimme tutkimuksen kannalta olennaisen tiedon. Teimme tämän vaiheen aluksi erikseen ja sen jälkeen kävimme ne vielä yhdessä läpi. Löysimme molemmat samat asiat kunkin teeman alle. Tämä lisää opinnäytetyömme luotettavuutta (vrt. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 231–232; Hirsjärvi & Hurme 2008, 185). Jokaisesta teemasta syntyi yhteenveto, jossa oli jokaisen haastateltavan kanta kyseiseen teemaan. Luimme yhteenvetoja vielä useaan kertaan, jotta saisimme riittävän kuvan aineistostamme ja siitä millaisia johtopäätöksiä siitä voi tehdä. Analyysissä samansisältöiset kategoriat yhdistettiin toisiinsa yläkategorioiksi (Kyngäs & Vanhanen 1999), mistä esimerkki oheisessa kuviossa (KUVIO 7).

KUVIO 7. Esimerkki aineiston kategorioiden abstrahoinnista

Koska kyseessä on merkitystutkimus, olemme käyttäneet tulosten raportoinnissa jonkin verran suoria lainauksia haastatteluista. Tällä olemme pyrkineet siihen, että haastateltavien oma ääni ja retoriikka on saatu esiin myös lukijalle. Suorista lainauksista on poistettu tunnistettavuutta lisääviä yksityiskohtia, esimerkiksi ihmisten, vankiloiden ja hoitoyhteisöjen nimiä. Tällöin lainauksissa on käytetty merkkiä (...). Suorien lainauksien käyttöä on rajoittanut hiukan sen, että haastateltavat kertoivat valvotusta koevapaudesta ja elämästään hyvin avoimesti. Joitain muutoin erityisen hyviä suoria lainauksia olemme joutuneet poistamaan haastateltavien yksityisyyden suojaamiseksi ja tunnistettavuuden minimoimiseksi.

8 KOKEMUKSET VALVOTUSTA KOEVAPAUESTA JA SEN MERKITYS VAPAUTUVALLE VANGILLE

Opinnäytetyömme tarkoituksena oli selvittää valvotussa koevapaudessa olleiden kokemuksia valvotusta koevapaudesta ja sen merkityksestä vapautumisprosessissa. Esittelemme tässä kappaleessa tutkittavien taustatiedot ja haastatteluissa esiin tulleita kokemuksia valvotusta koevapaudesta sekä valvotun koevapauden merkityksestä vapautumisprosessissa.

Opinnäytetyömme perusteella valvotulla koevapaudella on ollut suuri merkitys haastateltaville. Kokemukset valvotusta koevapaudesta ovat olleet pääosin positiivisia riippumatta siitä, onko valvottu koevapaus suoritettu loppuun vai keskeytetty. Haastattelujen perusteella valvottu koevapaus on tarjonnut vangeille ennen kaikkea sellaisia mahdollisuuksia, jotka ovat tukeneet valvotun koevapauden tavoitteita: suunnitelmallista vapautumista ja rikoksettomaan arkielämään selviytymistä. Merkitystä on ollut muun muassa vapautumisen portaittaisuudella, rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukevien sosiaalisten suhteiden olemassaololla, arjen taitojen kehittämisellä, ulkoisten elämänolosuhteiden kohentumisella sekä vangin kokemuksella osallisuudesta.

8.1 Haastateltavien taustatiedot

Haastateltavien taustatietojen perusteella selvitimme, millainen elämäntilanne haastateltavilla oli ollut ennen vankilaan joutumista. Lisäksi selvitimme valvotun koevapauden aikaisia taustatietoja. Haastateltavien keski-ikä valvotun koevapauden alkaessa oli 41,2 vuotta. Nuorin haastateltava oli ollut valvotun koevapauden alkamisvuonna 25-vuotias ja vanhin 58-vuotias. Suurin osa haastateltavista oli suorittanut kansa- tai peruskoulun. Haastateltavista muutamalla oli ammatillinen koulutus, joka oli suoritettu siviilissä tai vankilassaoloaikana. Joukossa oli myös niitä, joilla oli useita keskeytyneitä opintoja.

Työhistoriaa haastateltavilla oli muun muassa kaupalliselta alalta ja sekatyömiehenä rakennusosalalla. Pääsääntöisesti työhistoria oli kausiluontoista, myös pimeät työt ja työtömyys nousivat esille haastatteluissa. Kaiken kaikkiaan elämäntilanteet ennen vanki-

laan joutumista olivat olleet hajanaisia, suurin osa oli yksinasuvia, vain yhdellä haastateltavista oli perhe ennen vankilaan joutumista. Sitä, oliko haastateltavilla lapsia, emme kysyneet, mutta ainakin kaksi haastateltavaa kertoi lapsistaan. Haastateltavista kaikilla oli ollut ongelmallista päihteenkäyttöä ennen vankilaan joutumista ja lähes kaikki kertoivat rahoittaneensa elämänsä rikoksia tekemällä tai sosiaalityötoimilla.

Haastateltavien päärikos valvottuun koevapauteen johtaneella tuomiolla oli ollut huumausaine-, henki- tai väkivaltarikos. Tuomioiden pituus vaihteli 1 – 10 vuoteen ja keskimääräinen tuomion pituus oli noin 5 vuotta. Vankilakertaisuus vaihteli haastateltavien kesken 1 – 18 kertaan. Haastateltavien rangaistusajan suunnitelmiin kirjatusta uusimisriskitekijöistä tulee esiin se, että lähes kaikilla haastateltavilla (6) suurimmat ongelmat liittyivät päihteidenkäyttöön. Uusimisriskitekijöiksi oli lisäksi kirjattu muun muassa väkivaltaisuuden liittyvät asiat, puutteet ongelmanratkaisutaidoissa, sosiaalisten suhteiden puute tai vahingollisuus sekä koulutuksen tai työkokemuksen puute. Yksittäisillä haastateltavilla uusimisriskinä olivat myös esimerkiksi lapsuuden tausta, asumisolosuhteet, pitkä rikoshistoria tai muutoin vaikea elämäntilanne.

Haastateltavien valvottu koevapaudet olivat kestäneet keskimäärin 2,8 kuukautta. Pissimillään koevapaus oli kestänyt noin 5 kuukautta, lyhimillään 1 viikon. Kahden haastateltavan valvottu koevapaus oli keskeytetty joko rikkeen vuoksi tai vangin omasta pyynnöstä. Haastateltavista kaksi lähti valvottuun koevapauteen suljetusta vankilasta, loput avolaitoksesta. Haastatteluhetkellä yksi haastateltava oli vankilassa suorittamassa uutta tuomiota.

Valvottuun koevapauteen pääseminen edellyttää rangaistusajan suunnitelman noudattamista vankilassa, mikä näkyy haastateltavien toimintoihin osallistumisessa ennen valvottua koevapautta. Lähes kaikki haastateltavat olivat käyneet yksilökeskusteluja vankilan henkilökunnan (esimerkiksi psykologi, sosiaalityöntekijä, päihdetyöntekijä) kanssa päihteisiin tai muuhun ongelmalliseen elämäntilanteeseen liittyen. Haastateltavien päihdetusta näkyy myös toimintoihin osallistumisessa: kolme haastateltavaa oli osallistunut vankila-aikana pitkään kokonaisvaltaiseen päihdekuntoutukseen ryhmässä ja kaksi oli ollut välittömästi ennen valvottua koevapautta rangaistuksen aikaisessa päihdekuntoutuksessa vankilan ulkopuolella. Vankila-aikaisiin toimintoihin liittyi myös siviilityötä

tai työharjoittelua (2), opiskelua (3), uusintarikollisuuteen vaikuttavaa ohjelmatoimintaa (1) sekä perhetyötä (1).

Haastateltavien valvottujen koevapauksien toimintasisällöt vastasivat haastateltavien uusimisriskitekijöitä. Haastateltavista kaikki olivat valvotussa koevapaudessa työssä (työelämävalmennus tai vastaava 6, palkkatyö 1). Lähes kaikki (5) kävivät myös yksilökeskusteluja esimerkiksi A-klinikalla, psykologilla tai kolmannen sektorin toimijoiden luona. Neljä haastateltavaa asui valvotun koevapauden toimintavelvoitteen mukaisesti tuetusti joko asumisyhteisössä tai tukiasunnossa. Kahdella haastateltavalla toimintavelvoitteena oli opiskelu työtoiminnan ohessa, ennen sitä tai sen jälkeen. Varsinaista päihdekuntoutusta oli kirjattu vain yhden toimintavelvoitteeksi, mutta suurimmalla osalla edellä mainitut yksilökeskustelut liittyivät päihdeproblematiikkaan. Lisäksi yhdelle oli kirjattu toimintavelvoitteeksi perhetyöhön liittyvä tavoite, yhdelle vapaaehtoistoimintaan osallistuminen ja yhdelle vapaa-ajan toiminta.

Valvotun koevapauden toimintavelvoitteen lisäksi merkittävänä uusimisriskiin vaikuttavana tekijänä voidaan pitää vangen taloudellista tilannetta valvotussa koevapaudessa. Valvotun koevapauden valmistelussa pyritään kiinnittämään tähän erityistä huomiota, vaikka taloudelliseen tilanteeseen liittyvät tavoitteet eivät näykään aina vankien rangastusajan suunnitelmien tavoitteissa. Vangen taloudellista tilannetta valvotussa koevapaudessa seurataan yhteistyössä kotikunnan toimijoiden kanssa. Tätä opinnäytetyötä varten haastateltujen pääasialliset tulonlähteet valvotussa koevapaudessa olivat työmarkkinatuki ja asumistuki (4). Yhdellä haastateltavista tulona oli pelkkä toimeentulotuki, yhdellä eläke ja yhdellä palkkatulot. Lisäksi kolme haastateltavista oli saanut maksusitoumuksen kotikunnaltaan tuettuun asumiseen.

8.2 Valvottu koevapaus tukee suunnitelmallista vapautumista

Tämän opinnäytetyön haastattelujen perusteella voidaan todeta, että valvottu koevapaus täyttää sille asetetut tavoitteet vangen näkökulmasta tarjoten mahdollisuuksia, joita ei välttämättä muutoin olisi tarjolla. Erityisen merkittävänä haastatellut vangit pitivät sitä, että valvottu koevapaus mahdollistaa siirtymisen portaittain suljetuista vankilaolosuh-

teista lähemmäs siviilielämää. Haastatellut toivat kuitenkin esiin sen, että valvottu koevapaus ei yksin ole riittävä tuki vapautumisessa, vaan portaittaisten tukitoimien tulee alkaa jo vankila-aikana hyvissä ajoin ennen valvottua koevapautta ja jatkua sen jälkeen vapaudessa.

8.2.1 Portaittaisen vapautumisen merkitys

Haastateltujen mukaan vankilassa vietetty aika oli tuonut omat haasteensa siviilielämään siirtymiseen tuomion tai aiemman laitoshistorian pituudesta riippumatta. Osalla oli takanaan jo useita tuomioita ja rankka rikos- ja päihdekierre. Osalla vankilakerta oli ensimmäinen. Vapautuminen koettiin tukea vaativaksi taustasta riippumatta, kuten seuraavista esimerkeistä käy ilmi:

...ja huomasin kuinka nopeesti se tekee tehtävänsä, kivitalossa ja kuinka se vaatii niinku uuestaan harjoittelua, siis siihen että, ihan niinku ruppee hirvittämään tommoset kaupassa käynnit ja muut. (H4)

...mä tiedän mitä vankila tekee päälle ja mitä se tekee ihmiselle, ei se oo niin yksselitteistä, kun sanotaan, et lähetään tosta portista, ja ruvetaan elään elämää, ei se mee niin... (H3)

Haastateltujen mukaan valvottu koevapaus oli yksi porras matkalla vapautumiseen ja vähintään yhtä suuri merkitys oli esimerkiksi vankila-aikana tapahtuneella päihdekuntoutuksella, avolaitoksessa ololla, siviilityöluvalla tai vankilan ulkopuolisella kuntoutuksella. Haastateltujen mukaan kaikilla vangeilla tulisi olla mahdollisuus tähän portaittaiseen vapautumiseen, mikä ei kuitenkaan heidän mukaansa toteudu.

Valvottu koevapaus koettiin mahdollisuutena ”omien siipien” kokeiluun ja se toimi eräänlaisena ”matalana laskuna” vapauteen. Valvotun koevapauden aikana pystyi ehkä ensimmäisen kerran aikuiselämässään viettämään aikaansa selvin päin ja ilman rikoksia.

Nyt elän ensimmäistä kertaa niinku oikeeta elämää ... en oo ikinä ennen tätä (koevapautta) käyny kaupassa selvin päin, en oo maksanu laskuja, niinku ihan kaikki avaimet oli hukassa. (H3)

Toisaalta valvottu koevapaus auttoi näkemään niitä tilanteita, joissa ehkä tarvitsee tukea jatkossakin. Valvotun koevapauden epäonnistuminenkin (keskeytyminen tai vankilaan palaaminen) oli koettu positiivisena asiana, koska se auttoi ymmärtämään oman tuen tarpeen.

Valvotun koevapauden koettiin mahdollistaneen elämänmuutoksen. Tämä saattoi tapahtua hyvin konkreettisissa asioissa kuten asuinpaikkakunnan ja kaveripiirin vaihtamisena. Haastateltavat korostivat kuitenkin myös sitä, että elämänmuutoksen oli pitänyt alkaa jo ennen valvottua koevapautta.

No tää tuomio oli kaiken kaikkiaan, se oli muutenki erilainen, kun nää aikasemmat tuomiot, nyt mää niinku tein itelleni asioita, mitä mä en aikasemmin tehny, mä en niinku aikasemmin välittäny... (H6)

Vankila-aikana osoitettu elämänmuutos oli mahdollistanut tukitoimet ja valvottuun koevapauteen pääsemisen. Valvotun koevapauden koettiin tukevan siinä, että kuntoutumispolusta tuli riittävän pitkä ennen vapautumista.

Se on hyvä, kun pääsee, jo niinku vankila-aikana, pääsee alottamaan niinku, kuntoutumaan, tähän elämään... (H3)

Valvotulla koevapaudella nähtiin olevan merkitystä myös siinä, että oppii suunnittelemaan asioita etukäteen ja toisaalta tietää, mitä on odotettavissa.

Tämän koevapauden varjolla, tai oikeastaan, siihen liittyen, rupesin sitten suunnittelemaan, rupesin hommaamaan työpaikan ja sen myötä, asunnon sitte... (H2)

Joillekin haastateltaville valvotulla koevapaudella oli myös negatiivisia merkityksiä. Eräs haastateltava, joka oli ollut valvotussa koevapaudessa laitospäiväkodissä, koki valvotun koevapauden olleen liian laitosmaista eikä hän näin ollen kokenut saavansa riittävän realistista kokemusta ”normaalista elämästä”. Haastateltavalla oli laitostausta myös nuoruudessaan (koulukoti).

...oisin kaivannu, niinku semmosta, semmosta, normaalielämän mallia, mä en oo ikinä normaalielämää, niinku, yksin viettäny ikinä... (H4)

8.2.2 Vankilan antaman tuen ja vapautumisen valmistelun merkitys

Haastattelujen perusteella voidaan sanoa, että valvotulla koevapaudella on merkitystä vangen laitostumisen ja rikolliseen elämäntapaan kiinnittymisen ehkäisemisessä. Haastateltavat kokivat, että tieto valvottuun koevapauteen pääsemisen mahdollisuudesta tuki rangaistusajan suunnitelmaan kiinnittymisessä ja sen noudattamisessa tuomion aikana. Kun valvotun koevapauden mahdollisuus oli tiedossa jo rangaistusajan suunnitelman laatimisvaiheessa, vanki saattoi asettaa itselleen tavoitteita ja pyrkiä niihin suunnitelmallisesti.

...kyl mä tän koko tuomion ajan, työstin, itteeni, niitä asioita mitä meikäläisessä pitää muuttua... (H6)

Valvottuun koevapauteen kuuluvat rajoitukset ja kontrolli koettiin pääosin positiiviksi. Monien mielestä valvontaa olisi voinut olla enemmänkin. Haastateltavien mielestä vankilan tuki valvotun koevapauden suunnitteluvaiheessa oli tärkeää ja sillä oli suuri merkitys valvottuun koevapauteen lähtemisessä ja sen onnistumisessa. Vankilan henkilökunnan ”usko” ja kannustus auttoi vankia uskomaan myös itse omiin mahdollisuuksiin ja kykyyn selviytyä vapaudessa rikoksettomasti ja päihtettömästi. Tämä puolestaan auttoi siinä, että myös vangen läheiset ja muut viranomaiset uskoivat vangen mahdollisuuksiin ja elämänmuutokseen. Valvottu koevapaus toimi monella tapaa ”näytön paikkana”. Haastateltavat kokivat, että esimerkiksi kotikunta ei olisi antanut vangille samanlaisia tukitoimia (esimerkiksi maksusitoumusta) ilman valvottua koevapautta.

Kotikunta tuki hianosti, jopa henkilökohtasia keskusteluja, mutta myös taloudellisesti, se (koevapaus) mahrollisti sen kaiken... (H3)

Pääsääntöisesti haastateltavat kokivat, että valvottuun koevapauteen sijoittamisen ansiosta heidän vapautumisensa oli valmisteltu huolellisemmin kuin yleensä vankilassa.

Musta se oli ainaki hyvä ko, se tehtiin niinku, valmisteltiin ja suunniteltiin ja, niinku henkilökohtasesti se oli niinku hyvä, et siinä katottiin niitä tarpeita ja kaikki, niinku kartotettiin... (H2)

Ensikertalaisilla vangeilla tätä vertailukokemusta ei tietenkään ollut. Valvotun koevapauden joustavuus asiakkaan tarpeiden mukaan sai sekä kiitosta että kritiikkiä haastateltavilta. Osa haastateltavista koki, että heidän tarpeensa ja oma mielipiteensä oli huomioitu valvotun koevapauden valmistelussa hyvin. Tällä oli ollut iso merkitys valvotun koevapauden onnistumisen kannalta. Toisaalta osa haastatteluista koki, että vankila oli sanellut ehdot valvotulle koevapaudelle eikä heidän omaa näkemystään tai aiempaa kuntoutumiskäytännön huomioon otettu riittävästi. Tällöin valvotun koevapauden merkitys koettiin vähäisemmäksi eikä sillä näyttänyt olevan niin suurta vaikutusta vangin kokonaiselämäntilanteen kohentumisessa vapautumisen jälkeen.

Haastateltavien mukaan vankilan rooli itse valvotussa koevapaudessa oli lähinnä valvonnasta vastaaminen. Tämä käsitti valvontakäynnit kotona, vankilalla tai toimintapisteellä, testaukset ja valvontasoitot. Haastateltavat olisivat toivoneet enemmän tukevaa kanssakäymistä valvontakäyntien yhteydessä pelkkien jokailtaisten soittojen sijaan.

...oisin toivonut, että vartijat ois käyny enemmän mun tykönä kahvilla, ois saanu juttukaverin...(H2)

Myös päihdetestauksia toivottiin enemmän ja niiden toivottiin olevan satunnaisempia. Valvonta ja kontrolli koettiin tarpeelliseksi ja niillä koettiin olevan merkitystä etenkin päihteettömänä pysymisessä.

Yhdyskuntaseuraamustoimistolla ja ehdonalaivalvonnalla ei haastateltujen mukaan ollut mitään roolia heidän vapautumisensa tai valvotun koevapautensa valmistelussa. Jotkut toivat esille kuitenkin sitä, että ehdonalaivalvoja voisi olla mukana jo valvotun koevapauden suunnitteluvaiheessa ja prosessissa. Tällöin ehdonalaivalvonta koettaisiin luontevaksi osaksi vapautumisprosessia ja sillä voisi olla merkitystä valvontaan kiinnittymisessä ja valvonnan rooli saatettaisiin ymmärtää paremmin tueksi kuin pelkäksi velvollisuudeksi.

8.3 Valvottu koevapaus tukee vangin selviytymistä rikoksettomaan elämään

Kaikki haastateltavat olivat asettaneet oman valvotun koevapautensa tavoitteeksi rikoksettoman elämän vankilan jälkeen.

Nyt uskaltaa melkein sanoo, ettei koskaan enää, aikasemmin en oo sitä sanonu... (H6)

Rikoksettoman elämäntavan ja elämänmuutoksen edellytyksinä haastateltujen mukaan olivat keinot selviytyä arkielämän haasteista sekä sosiaalinen verkosto. Arkielämän selviytymiseen vangit laskivat mukaan kaiken selviytymisen arkiaskareista psyykkiseen hyvinvointiin. Valvotulla koevapaudella nähtiin olevan suuri merkitys siinä, miten sosiaalinen verkosto saadaan rakennettua riittävän tukevaksi ja miten arkielämän selviytymistä tukevat asiat saadaan osaksi vapautumisprosessia.

8.3.1 Verkoston ja sosiaalisten suhteiden merkitys

Kaikki haastateltavat toivat esiin sosiaalisen verkoston tai sen puuttumisen merkityksen valvotussa koevapaudessa. Valvotun koevapauden koettiin olevan merkittävä vaihe ennen vapautumista nimenomaan siitä näkökulmasta, että sen aikana saattoi luoda uutta, rikoksettomuutta ja päihitteettömyyttä tukevaa sosiaalista verkostoa.

...eihän mulla ollu ketään ihmisiä, eihän kukaan uskaltanu olla mun läheläkään, niin tänä päivänä mulla on kaikki, mä oon saanu sukulaiseni takasi ja mä oon saanu valtavasti uusia hyviä ihmisiä, tyttöystävän, ja, ja paljon rakentanu, mä oon saanu lapsiini takasi, taikka tyttööni yhteyden... (H3)

Viranomaisverkoston ei koettu olevan yksin riittävä tuki rikoksettomalle tai päihitteettömälle elämälle, vaan haastateltavat korostivat epävirallisen sosiaalisen verkoston merkitystä. Sosiaalisen verkoston puute koettiin suurimpana riskitekijänä esimerkiksi valvotun koevapauden epäonnistumiselle, retkahtamiselle tai rikosten tekemiselle. Molemmat haastateltavat, joiden valvottu koevapaus oli keskeytynyt, toivat esiin sosiaalisen verkoston puuttumisen tai riittämättömyyden syyksi keskeytykseen.

Jos mulla olis ollu joku henkilö, kotona ... tukiverkosto, homma olis ollu valmis, ei mitään hätää... (H1)

...mulle ei ollu tukiverkostoa, ei mitään, vaan työkaverit, sitten kun mä menin kämpille, niin mulla ei ollu siellä sitten ketään muita, se oli niinku eristetty vapaus, pahempi ku vankila. (H5)

Sosiaalisen verkoston puute tai riittämättömyys oli myös selkeästi se asia, joka oli johtanut vapautumisen jälkeen uudelleen vankilaan tai muulla tavoin olosuhteiden huonon-
tumiseen. Ne haastateltavat, joilla oli perhettä, korostivat perheen merkitystä valvotun
koevapauden onnistumisessa ja elämänmuutoksessa. Tällöin yksi valvotun koevapauden
merkityksistä oli myös se, että valvotun koevapauden aikana sai sellaista perhetukea,
jota ei olisi muutoin saanut. Perheen merkitys valvotussa koevapaudessa ei korostunut
haastatteluissa samalla tavalla kuin esimerkiksi Remeksen (2010) tutkielmassa. Haasta-
tellut eivät myöskään tuoneet esille sitä, että valvotulla koevapaudella olisi ollut merki-
tystä pelkän vapaudessa olemisen kannalta, kuten Mäkipään (2010) ja Remeksen (2010)
tutkimuksissa.

Haastatellut kertoivat, että olivat saaneet tukea valvotun koevapauden aikana perheensä
lisäksi muun muassa vankilan henkilökunnalta, kolmannen sektorin toimijoilta, hengel-
lisiltä yhteisöiltä, hoitoyhteisöiltä, vertaistukiryhmistä tai tukihenkilöiltä.

Tuolla (...) mulla oli semmonen, mikskä sitä nyt sanotaan, omahoitaja, jonka kanssa käytiin mun elämää läpi perusteellisesti (...) sitten ihan vankila-ajasta lähtien semmonen ihminen, jonka ansiosta mun elämä oikeestaan onkin muuttunut, tukihenkilö (...) sit seurakunta mahdollisti paljon ja on hyväksynyt mut sellasena kun mä oon ... mua on niinku yhteiskuntakin tukenu, niinku vankilat ja kaikki, kotikunta... (H3)

Viranomais- ja vertaistukea oli saatu niin yksilötyönä kuin ryhmissäkin. Työ- tai muun
aktiivitoiminnan kautta oli myös saatu tukea ja uusia sosiaalisia suhteita.

Jotkut haastateltavat kertoivat, että valvottu koevapaus oli mahdollistanut aiemmin kat-
kenneiden ihmissuhteiden uudelleen rakentamisen (esimerkiksi suhde lapsiin). Toisaalta
jotkut kertoivat halunneensa katkaista välit entisiin tuttaviiin tai esimerkiksi päihdeon-
gelmaisiin sukulaisiin ja perheenjäseniin. Tällöin uuden sosiaalisen verkoston luomisen
merkitys korostui ja valvotun koevapauden koettiin helpottaneen tässä esimerkiksi
paikkakunnan vaihdoksen mahdollistumisen myötä. Yksi haastateltavista toi paikka-

kunnan vaihdoksen esiin myös negatiivisessa merkityksessä silloin, kun uudelle paikkakunnalle ei ole ehtinyt muodostua riittävän tukevaa sosiaalista verkostoa.

8.3.2 Arjen taitojen ja selviytymiskeinojen merkitys

Haastatellut pitivät merkityksellisenä sitä, että heillä oli valvotussa koevapaudessa mahdollisuus saada konkreettista arjen apua ja tukea. Tukea ja apua koettiin tarvittavan muun muassa asumisessa, laskujen maksussa, virasto- ja kauppa-asioinneissa sekä sosiaalisissa tilanteissa. Ne, joilla oli viranomaistuen lisäksi jokin muu tukihenkilö, kokivat saaneensa parhaiten tällaista tukea ja apua.

...niitä ruvettiin ihan niinku, kirjaimellisesti, käsi kädessä, harjotteleen...
(H3)

Valvottu koevapaus oli merkinnyt haastatelluille pääsääntöisesti myös ulkoisten olosuhteiden kohentumista suhteessa tilanteeseen ennen vankilaan joutumista. Yhdellä haastatelluista oli ennen vankilaan menoa asunto, joka säilyi tuomion ajan. Muille haastatelluille asunto tai asuminen järjestyi valvotun koevapauden myötä, tosin toinen valvotun koevapauden keskeyttäneistä vapautui lopulta ilman asuntoa ja oli edelleen haastatteluhetkellä asunnoton. Koevapausaikana hänellä kuitenkin oli tukiasunto. Valvotun koevapauden koettiin auttaneen myös työllistymisessä. Valvotulla koevapaudella nähtiin kaiken kaikkiaan olevan suuri merkitys siinä, että normaalielämän vaatimat ulkoiset olosuhteet saatiin järjestymään ja että niitä pystyttiin valmistelevaan lisää ennen lopullista vapautumista.

...täältä (koevapaudesta) käsin pystyy paremmin hoitaan nämä asiat... (H7)

Yhden haastateltavan mukaan asiat olisivat järjestyneet yhtä hyvin ilman valvottua koevapauttakin oman aktiivisuuden ansioista.

Monet haastateltavat kokivat valvotun koevapauden mahdollistavan sellaisia tukitoimia, joita he eivät olisi muuten saaneet (esim. psykologi) tai joita he olisivat joutuneet jonottamaan pidemmän aikaa. Toisaalta haastateltavat toivat esiin myös sen, että valvotun koevapauden velvoittamana he saivat tukea ja palveluita, joihin eivät olisi ilman valvo-

tun koevapauden asettamaa ehtoa hakeutuneet. Myös nämä tukitoimet koettiin tarpeelliseksi. Tukitoimien määrää jopa hämmästeltiin.

...koin, että tukitoimet riittäviä ...mä oikein ku vähän hämmästyinkin sitä, kuinka todella paljon autettiin... (H7)

Kenenkään haastateltavan mielestä tukitoimia ei ollut liikaa, mutta yksi haastateltavista olisi kiinnittänyt enemmän huomiota tukitoimien sisältöön.

Haastateltavat kokivat valvotun koevapauden tukevan elämän suunnitelmallisuutta. Sen avulla oppi suunnittelemaan elämäänsä pidempään kuin päivä kerrallaan. Samalla vahvistui kokemus siitä, että pystyy vaikuttamaan omiin asioihin. Haastateltavat kokivat valvotun koevapauden myös lisänneen heidän aktiivisuuttaan omien asioidensa hoitamisessa. Haastateltavat kokivat valvotun koevapauden tukeneen päihteettömyyttä ja yhteiskunnan normeihin sitoutumista (esim. rahan käyttö). Haastateltavien mukaan työhön tai työtoimintaan osallistuminen valvotun koevapauden aikana tuki ”normaaliin” elämään kiinnittymistä. Toisaalta yksi haastateltava toivoi, että olisi saanut enemmän vastuuta omassa toiminnassaan ja hän koki valvotun koevapauden rajoittavan mahdollisuuksiaan.

Sua vähän niinku pidetään siinä, kun sä oot koevapaudessa, pidetään sel-lasena, ei työntekijänä, sulle ei anneta mitään, vastuuta, ja siinä tulee vähän, semmonen, turhautunu olo... (H6)

Valvotun koevapauden koettiin mahdollistavan arjessa tapahtuvien onnistumisten kautta identiteetin muutoksen rikollisesta normaaliin.

Merkittävänä arkielämän selviytymistä tukevana asiana pidettiin taloudellisen tuen saamista. Monelle haastateltavalle valvottu koevapaus oli ensikosketus sosiaaliturvaetuuksiin ja niiden hakemiseen. Valvotun koevapauden aikana opeteltiin rahankäyttöä, sen riittävyyttä, laskujen maksua ja elämään ilman rikosten tuomaa ”helppoa rahaa”. Yksi haastateltavista piti elämistä tukien varassa liian riskialttiina ja kertoikin sortuneensa rikoksiin saadakseen lisää rahaa. Tämän haastateltavan mukaan valvotussa koevapaudessa pitäisikin olla aina mahdollisuus palkkatuloihin tukien sijaan. Valvotulla koeva-

paudella koettiin olevan merkitystä siinä, että yhteiskunnan normaalitoiminta tulee osaksi omaa elämää ja sitä voi harjoitella vielä kontrolloidusti tarvittaessa tukea saaden.

Ihan perusasiat, ihmisen elämässä, ne ruppee tuntumaan (vankilassa) elämää suuremmilta... (H2)

Eräs haastateltava koki, että valvotun koevapauden ansiosta vapautumisen jälkeinen välinpitämättömyys omista asioista ja omasta elämästä ei tullut niin voimakkaasti kuin vapautuessa ilman valvottua koevapautta. Kaiken kaikkiaan haastateltavat kokivat, että valvottu koevapaus oli lieventänyt siviilielämään laskua.

Ehkä jos jostain vaikka kivitalosta lähtis, se ois jotenki, todella kauhee se sokki, ja se muutos... (H1)

Mää koin, että mää olin vähän sillai, niinku, laitostunu ... et se (koevapaus) oli paljon niinku, niinku pehmeempi lasku, siviilin puolelle... (H7)

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä opinnäytetyössä olemme selvittäneet valvotun koevapauden merkitystä valvotussa koevapaudessa olleiden näkökulmasta. Opinnäytetyön näkökulma on vankien syrjäytymisessä ja vankeuslain (767/2005) valvotulle koevapaudelle asettamissa tavoitteissa. Kohtaavatko vangin kokemukset vankeuslain tavoitteet valvotussa koevapaudessa? Mitkä asiat ovat auttaneet tavoitteiden toteutumisessa ja mitkä estäneet?

Tämän opinnäytetyön perusteella voimme todeta, että valvotulla koevapaudella on edellytykset täyttää tavoitteensa vangin näkökulmasta. Valvottu koevapaus on merkinnyt haastatelluille ennen kaikkea toisenlaisia mahdollisuuksia. Tärkeimpänä mahdollisuutena haastatellut ovat nähneet portaittaisuuden vapautumisprosessissa. Syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta merkityksellistä on se, että haastatellut ovat kokeneet oman aktiivisuutensa ja osallisuutensa lisääntyneen valvotun koevapauden ja sen mahdollistamien tukitoimien ansiosta. Tukitoimista merkittävimpinä haastatellut pitivät sosiaalista verkostoa ja niitä toimia, jotka auttoivat kiinnittymään normaaliin arkielämään (esimerkiksi työtoiminta). Valvotun koevapauden nähtiin mahdollistaneen sosiaalisten verkostojen syntymistä ja sellaisen tuen saamista, jota ei muutoin olisi saatu (esimerkiksi kotikunnan tuki, erilaiset palvelut ja vankilan antama tuki suunnitelmallisessa vapautumisessa).

Valvotun koevapauden tavoitteiden toteutumattomuuden suurimpana syynä haastatellut pitivät sosiaalisen verkoston puutetta. Haastateltujen mukaan valvotussa koevapaudessa tulisikin kiinnittää yhä enemmän huomioita siihen, että vangilla on riittävä sosiaalinen verkosto, joka tukee päihteettömyydessä ja rikoksettomuudessa. Vangin tulee voida myös kokea olevansa osallinen omassa elämässään ja tavoitteidensa asettelussa. Haastateltujen mukaan valvottu koevapaus on lisännyt heidän selviytymismahdollisuuksiaan tiettyjen edellytysten täytyessä. Tällaisina edellytyksinä haastatellut ovat pitäneet muun muassa ulkoisten olosuhteiden (asuminen, aktiivitoimintaan osallistuminen, taloudellinen tilanne) kohentumista, sosiaalisten suhteiden olemassaoloa sekä päihteettömyyden ja rikoksettomuuden omaksumista osaksi omaa identiteettiä.

9.1 Mahdollisuus portaittaiseen vapautumiseen

Opinnäytetyömme mukaan valvottu koevapaus takaa vangille vapautumisen suunnitellusti ja portaittaisesti vankilasta vapauteen. Portaittaisen vapautumisen merkitys ja valvotun koevapauden rooli siinä on tullut voimakkaasti esiin myös muissa valvotusta koevapaudesta tehdyissä tutkimuksissa ja tutkielmissa. Valvottu koevapaus mahdollistaa sen, että vanki, joka on tavalla tai toisella ollut yhteiskunnan toimien ja palveluiden ulkopuolella tuomionsa ajan, saa palata palveluiden piiriin tuetusti. Vanki saa tarvitsemaansa tukitoimia, koska hänen valvottua koevapauttaan ja sitä kautta vapautumistaan valmistellaan yhdessä suunnitellen vangin, vankilan ja siviilitoimijoiden kesken. Vangin henkilökohtainen tilanne kartoitetaan ja tukitoimet rakennetaan tilanteen ja tarpeen mukaan, ikään kuin räätälöiden.

Portaittaisuuden merkitys korostuu myös siinä, että vangin tukitoimet aloitetaan jo vankilassa. Granfelt (1997) ja Karsikas (2005) ovat vankilan päihdekuntoutusta tutkiessaan todenneet, että vankila-aikaisella kuntoutuksella on suuri merkitys portaittaisen vapautumisen toteutumisessa. Tämän opinnäytetyön mukaan valvottu koevapaus ei ole yksin riittävä takaamaan onnistunutta portaittaista vapautumista, vaan vähintään yhtä suuri merkitys portaittaisuudessa on vankila-aikana aloitetuilla kuntouttamistoimilla ja muulla toiminnalla, kuten myös Remeksen (2010) tutkielmassa on todettu. Päihdeongelmaisen ja rikolliseen elämäntapaan kiinnittyneen, pitkän laitostaustan omaavan ihmisen kuntoutuminen vie jopa vuosia ja portaittaisuus (esimerkiksi vankilassa alkanut intensiivinen päihdekuntoutus, rangaistusaikainen kuntoutus ja valvotussa koevapaudessa tapahtuva tuettu asuminen) voi tukea siinä, että riittävän pitkä kuntoutumiskaari on mahdollinen. Suuri merkitys on myös sillä, että tukitoimet eivät pääty valvotun koevapauden päättyessä vapautumishetkellä, vaan jatkuvat osana arkea vapaudessakin. Vankiloissa tiedetään, että jatkuvuus ei ole itsestäänselvyys, vaan usein vankila- ja koevapausaikaiset tukitoimet on räätälöity kestäämään vain tuomion loppuun saakka. Joissain tapauksissa tukitoimet saattavat katketa myös vangin omasta aloitteesta, koska vanki itse ei ole sitoutunut tukitoimiin omasta halustaan, vaan vain täyttääkseen valvotun koevapauden ehdot eikä näin ollen koe tukitoimia tarkoituksenmukaisiksi tai tarpeellisiksi itselleen.

Portaittaisuuden näkökulmasta tukitoimien jatkuvuuteen ja tarkoituksenmukaisuuteen tulee kuitenkin kiinnittää erityistä huomiota vangin vapautumisen suunnittelussa.

9.2 Mahdollisuus elämänmuutoksen vahvistumiseen, sosiaaliseen tukeen ja osallisuuteen

Tässä opinnäytetyössämme vangissa itsessään vankeuden aikana tapahtuneen elämänmuutoksen ja oman motivaation merkitys on korostunut. Opinnäytetyön perusteella voidaan todeta, että oma elämänmuutos on merkittävin asia rikoksettomuuden ja päihitteettömyyden tavoittelussa ja siten myös valvotun koevapauden tavoitteen toteutumisessa. Vankilassa tulisi siis tehdä paljon vankia motivoivaa ja elämänmuutosta auttavaa kuntouttavaa työtä. Vapautumiseen tähtäävä koko tuomion kestävä suunnitelmallisuus tukee vangin elämänmuutosta. Vankien kokemusten mukaan valvottu koevapaus mahdollistaa elämänmuutoksen edellyttämät konkreettiset asiat, esimerkiksi asuinpaikkakunnan vaihdoksen, rikoksettomuutta ja päihitteettömyyttä tukevan sosiaalisen verkoston rakentumisen tai taloudellisen tilanteen kohentumisen paremmin kuin vapautuessa ilman valvottua koevapautta.

Vankilan kuntouttavissa toiminnoissa ja valvotun koevapauden valmisteluissa saatu tuki ja kannustus taas auttavat vankia uskomaan omiin kykyihinsä selviytyä rikoksettomasti ja päihitteettömästi, minkä vuoksi vankilan antamaan tukeen tulisikin kiinnittää erityistä huomiota. Vankilan rooli vangin elämässä voi olla muutakin kuin kontrollia ja valvontaa, mikäli vangin kohtaamat ihmiset uskovat oikeasti hänen kykyynsä muuttua ja kykenevät tukemaan vankia muutoksen tiellä.

Vankila yksin ei kuitenkaan pysty vaikuttamaan vangin elämänmuutokseen tai sen pysyvyyteen. Opinnäytetyön perusteella valvotulla koevapaudella on suurin merkitys vangin selviytymiselle rikoksettomaan ja päihitteettömään elämään silloin, kun vangilla on tukenaan sosiaalinen verkosto, joka koostuu niin virallisista kuin epävirallisistakin tukijoista ja kantaa koko matkan vankila-ajasta vapauteen. Ilman sosiaalista tukea pyrkimys elämänmuutokseen voi olla mahdoton, kuten kolme haastateltavaamme toi esille. Valvottu koevapaus on merkityksellinen vangin elämänmuutokselle silloin, kun sen aikana

mahdollistetaan vangille suhteet hänen olemassa olevaan sosiaaliseen verkostoonsa tai luodaan rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukeva uusi sosiaalinen verkosto. Sosiaaliset sidokset ovat ehkä merkittävin vangin rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukeva ja yhteiskuntaan integroitumista edesauttava seikka, kuten myös esimerkiksi Ahonen (2010) on tutkielmassaan todennut. Sosiaalisen verkoston puuttuessa tai ollessa vaillinaisen tulisi valvotussa koevapaudessa pystyä luomaan vangille todellinen, arjessa kantava tukiverkosto. Esimerkiksi vapautuvien vankien vertaistueella on suuri merkitys sosiaalisen tukiverkoston löytymisessä, mutta vertaistukea ei ole tarjolla kuin pieneen osaan Suomea. Opinnäytetyössä on tullut esiin myös yksittäisten tukihenkilöiden suuri merkitys valvotussa koevapaudessa olevan selviytymiselle. Tukihenkilöiden saaminen on enemmänkin sattumankauppaa kuin tavoitteellista toimintaa rikosseuraamusalalla ja tähän tulisi voida panostaa tulevaisuudessa enemmän, kuten myös vertaistuen saatavuuteen.

Ihmisen identiteetin rakentumisen kannalta merkittävää on hänen kiinnittymisensä yhteisöön. Mikäli valvotulla koevapaudella voidaan saada ihminen kiinnittymään osaksi jotain positiivisia arvoja kannattelevaa yhteisöä, on valvotun koevapauden tavoitteessa onnistuttu. Pitkän rikos-, päihde- tai laitoshistorian omaavan ihmisen identiteetti saattaa olla rakentunut päihteidenkäyttöä ja väkivaltaa arvostavan yhteisön arvoille. Tällöin muutos vaatii identiteetin uudelleen rakentamista ja uuden yhteisön tukea, kuten myös Taruvuori (2007) on todennut alakulttuurin arvoja tutkineessa opinnäytetyössä.

Tässä opinnäytetyössämme haastatellut vangit vastasivat taustoiltaan enemmistöä suomalaisista vangeista: oli asunnottomuutta, päihdeongelmaa, pitkäaikaista työttömyyttä, vähäistä työkokemusta tai koulutusta, heikot sosiaaliset sidokset ja rangaistusajan suunnitelmien perusteella myös runsaasti puutteita ongelmanratkaisutaidoissa ja elämänhallinnassa. Jotkut olivat eläneet täysin rikollisessa maailmassa ja elättäneet itsensä pääosin rikoksilla. Haastateltujen taustat kertovat myös valvotun koevapauden tavoitteiden haasteellisuudesta ja siitä voimme päätellä, miten tärkeää tavoitteiden toteutumiselle on ihmisen oma motivaatio muutokselle. Mikäli tässä opinnäytetyössä haastateltuja vankeja pidetään heidän taustojensa perusteella ”syrjäytyneinä”, tulee opinnäytetyön tuloksissa nostaa esiin osallisuuden merkitys. Opinnäytetyön mukaan valvotulla koevapaudella oli eniten merkitystä silloin, kun vanki koki saaneensa olla mukana rangaistusaikansa ja valvotun koevapauden suunnittelussa ja toteutuksessa ja koki tulleen kuulluksi omien

tavoitteidensa osalta. Vankila-aikaiset onnistumisen ja osallisuuden kokemukset sekä positiivinen palaute olivat myös tukeneet oman identiteetin kasvussa ”rikollisesta normaaliksi”. Valvotussa koevapaudessa merkityksellistä osallisuuden kannalta on myös sosiaalisen verkoston olemassaolo ja ihmiset, jotka tukevat käytännön asioissa ja uskovat vangin elämänmuutoksen kantavuuteen. Vähiten merkitystä valvotulla koevapaudella on silloin, kun vanki kokee tavoitteiden tulevan itsensä ulkopuolelta eivätkä tukitoimet kanna vapautumispäivää pidemmälle.

9.3 Mahdollisuus selviytymiskeinojen lisääntymiseen

Opinnäytetyömme mukaan valvotun koevapauden merkitys perustuu myös vangin selviytymiskeinojen parantumiseen. Selviytymiskeinoiksi voimme lukea kaikki vangin elämänhallintaa, arkielämän toimintoja ja elämässä selviytymistä tukevat asiat henkisesti voimavaroista taloudenhallintaan. Valvotun koevapauden merkityksen kannalta tärkeimmiksi asioiksi ovat osoittautuneet jo edellä mainitut sosiaaliset suhteet, arjen toimista selviytyminen, taloudellisen tilanteen vakiintuminen, päihitteettömyys, asumisen järjestyminen ja toiminnan kautta pääseminen osalliseksi yhteiskunnan ”normaalitoimintaan”. Vankeuslain (767/2005) mukaan nämä seikat tulisi sisältyä jokaisen valvotun koevapauden lähtevän toimeenpanosuunnitelmaan, mutta tämän opinnäytetyön perusteella voidaan sanoa, että seikkojen tulisi olla myös aina henkilökohtaisesti vangin tuen tarve huomioiden pohdittuja ja räätälöityjä. Selviytymiskeinojen kehittyminen itsessään on pitkä prosessi, jossa yksin valvottu koevapaus ei voi olla riittävä tuki. Prosessin on alettava jo vankila-aikana ja jatkuttava vapautumisen jälkeen. Valvottu koevapaus voi toimia yhtenä portaana, jonka aikana uusia arjen taitoja sekä selviytymiskeinoja on mahdollisuus harjoitella tuetusti ja kontrolloidusti.

Valvottu koevapaus voi tarjota vangille mahdollisuuden sellaisiin kuntouttaviin toimiin ja tukimuotoihin, joita vankilassa ei ole mahdollisuus toteuttaa, esimerkiksi asuminen tukea ja kontrollia tarjoavassa asumisyksikössä. Nämä mahdollisuudet näyttävät olevan vangin saatavilla valvotussa koevapaudessa paremmin kuin ne olisivat vapautumisen jälkeen. Kotikuntien ja vankiloiden yhteistyöllä voidaan löytää uudenlaisia ratkaisuja asiakkaan vaikeaan tilanteeseen ja kuntienkin on helpompi lähteä tukemaan vangin kun-

toutumista esimerkiksi taloudellisesti, kun kontrolli tulee vielä osin vankilan kautta. Valvottujen koevapauksien valmistelussa tulisi yhä enemmän ottaa mukaan niin kotikunnat kuin kuntien muutkin toimijat sekä esimerkiksi yhdyskuntaseuraamustoimisto. Myös vangin läheisten mukaan ottaminen vapautumisen valmisteluun loisi suuremman ymmärryksen vapautumassa olevan kokonaistilanteesta ja läheisten mukana olo auttaisi varmasti vangin lähiverkostoakin tukemaan paremmin vangin arjessa selviytymistä.

10 POHDINTA

Opinnäytetyömme aihepiiri ja itse tutkimuksen kohde oli helppo löytää oman työmme kehittämisen näkökulmasta. Voidaan sanoa, että vuosien myötä vankeinhoito on ottanut entistä suuremman roolin kuntouttavana laitoksena sen sijaan, että vankila olisi vain laitos, joka säilyttää rikoksiin syylistyneitä henkilöitä erossa muusta yhteiskunnasta. Kuntoutuksen näkökulma on kuitenkin alalla vielä suhteellisen uusi ja ristiriitainenkin asia. Tässä opinnäytetyössämme olemme lähestyneet rikosseuraamusalaa ja valvottua koevapautta sosiaalityön viitekehyksessä, mikä näkyy varmasti myös opinnäytetyön tuloksissa. Opinnäytetyössämme valvottua koevapautta ei ole tarkasteltu valvonnan tai yhteiskunnan turvallisuuden näkökulmasta, vaikka yhteiskunnan turvallisuus tulee aina ottaa huomioon, kun puhutaan rikollisuudesta. Vankilat tulevat aina säilyttämään roolinsa myös ”säilytyslaitoksina”, koska yhteiskunnassamme on myös rikollisuutta, joka vaatii rikoksentekijän eristämistä yhteiskunnasta. Esimerkiksi järjestäytynyt rikollisuus ja ammattirikolliset on tässä työssä jätetty huomiotta. Tässä työssä on painottunut syrjäytymisen ja kuntoutuksen näkökulma ja moni asia opinnäytetyön tuloksissa on todennäköisesti värittänyt oman työmme kokemusten kautta. Toisaalta oman työmme näkökulma on tuonut työhön varmasti myös sellaista syvyyttä, jota ei olisi, elleimme olisi kohdanneet vankeja omassa työssämme päivittäin.

Opinnäytetyön tekeminen on herättänyt mielenkiintoisia kysymyksiä vankien tilanteeseen ja vapautumiseen liittyen. Valvottuun koevapauteen päässeitä vankeja tutkittaessa tulee huomioda se, että tutkittaviksi valikoituu aktiivisia ja omien asioidensa suhteen motivoituneita ihmisiä, kuten tässäkin opinnäytetyössä voidaan todeta. Haastatellut olivat olleet aktiivisia oman kuntoutuksensa suhteen jo vankila-aikana ja kertoivat itsensä tapahtuneesta elämänmuutoksesta. Mielenkiintoinen vertailukohta tälle opinnäytetyölle olisi se, keitä ja millaisia ovat ne vangit, joiden kohdalla valvottu koevapaus ei tule kyseeseen. Miksi valvottu koevapaus, jonka tavoitteena on yhteiskuntaan sijoittamisen edistäminen, koskee niin pientä joukkoa vankeja? Toteutuuko vapautumisen portaittaisuus niiden kohdalla, jotka eivät pääse valvottuun koevapauteen? Millä tavalla heidän vapautumistaan valmistellaan? Voidaanko heille luoda vapautumisen polkuja, jotka tukevat osallisuuden kokemisessa? Tällä hetkellä rikosseuraamusalan trendi tun-

tuu olevan se, että vapautumisen valmistelun resurssit suunnataan nimenomaan valvotujen koevapauksien valmisteluun ja ne, joilla ei ole valvottuun koevapauteen mahdollisuutta, eivät myöskään vapaudu kovin suunnitelmallisesti.

Valvotun koevapauden lähtökohtana voitaisiin pitää sitä, että se kuuluisi kaikille vankeille. Tämä olisi tärkeä näkökulma jo vankien yhdenvertaisuudenkin vuoksi (vrt. Mäkipää 2010; Remes 2010). Toisaalta opinnäytetyömme mukaan valvotun koevapauden merkitys perustuu nimenomaan yksilökohtaiseen vangin tarpeiden huomioimiseen ja tukitoimien rakentamiseen räätälöidysti. Mikäli valvotun koevapauden tavoitteeksi asetettaisiin määrällisten tavoitteiden sijaan yksittäisen vangin kuntoutuminen ja yhteiskuntaan integroituminen vangin osallisuutta tukien, vaatisi se kaikkia vankeja koskiessaan huomattavasti enemmän resursseja kuin tämän päivän rikosseuraamusalalla on käytettävissään. Yhdenvertaisuus vaarantuu kuitenkin myös nykytilanteessa, jossa määrälliset tavoitteet valvotulle koevapaudelle kasvavat vuosi vuodelta ja valvottuun koevapauteen sijoitetaan niitä vankeja, joiden valvottu koevapaus on helppo valmistella ja jotka itse ovat aktiivisia asioidensa suhteen. Mihin joutuvat ne vangit, joilla ei ole resursseja toimia itse aktiivisesti ja joiden valvotun koevapauden valmistelu vaatisi todella paljon moniammatillista työtä niin vankilassa kuin siviilitoimijoidenkin kanssa? Entä ne vangit, joiden tarpeet eivät kohta yhteiskunnan tarjoamia palveluita?

Nykytilanteessa rikosseuraamusala joutuu priorisoimaan asiakkaita ja on mietittävä tarkasti, millaisella priorisoinnilla vaikutetaan parhaiten tavoitteeseen eli vankien yhteiskuntaan sijoittumiseen ja sitä kautta rikollisuuden vähenemiseen ja syrjäytymisen ehkäisyyn. Yhteinen linja tulisi löytää yhteiskunnassa yleisesti, ei vain rikosseuraamusalalla. Mielestämme vapautumisen ja valvotun koevapauden valmistelun resurssit tulisi suunnata niihin vankeihin, jotka todella tarvitsevat tukea ja apua selvittääkseen yhteiskunnassa. Vankien taustat voivat olla hyvinkin erilaisia, joten valvotun koevapauden tavoite integroinnista ei tule kyseeseen kaikkien kohdalla. Toisaalta rikokseen syylistynyt kokee rikoksesta riippumatta vankeuden negatiiviset vaikutukset laitostumisesta omien vaikutusmahdollisuuksien vähenemiseen ja näin ollen kaikki voisivat hyötyä valvotusta koevapaudesta asteittaisen vapautumisen näkökulmasta. On kuitenkin muistettava, että valvottu koevapaus ei ole vankiloiden ainoa keino toteuttaa portaittaista vapauttamista, vaan siihen on muitakin mahdollisuuksia esimerkiksi siviilissä tapahtuva opiskelu tai työssäkäynti.

Kaikki vangit eivät myöskään halua valvottuun koevapauteen. Mielenkiintoinen kysymys on se, miksi vanki ei koe olevansa valmis valvottuun koevapauteen? Mitä se tarkoittaa vangin tukemisen näkökulmasta? Tarvitseeko vanki, joka ei usko pystyvänsä olemaan kontrolloidussa vapaudessa, enemmän motivointia ja tukitoimia myös varsinaista vapautumista varten? Myös valvotun koevapauden keskeytyksiin tulisi suhtautua, keskeytyksen syystä riippumatta, enemmän tuen tarpeen näkökulmasta. Yleisesti ottaen valvotun koevapauden ehtojen rikkominen johtaa vankilassa kurinpitokäsittelyyn ja ehtojen rikkomisesta seuraa rangaistus. Myös tukitoimet päättyvät yleensä valvotun koevapauden keskeytykseen, vaikka ehtojen rikkomisen voitaisiinkin tulkita tarkoittavan sitä, että tukitoimet eivät olleet riittäviä, vaan niitä pitäisi lisätä lopullista vapautumista varten. Vankila on kuitenkin rangaistuslaitos ja vankilan sääntöjen rikkomisesta seuraa rangaistus. Tämä siitäkkin huolimatta, että pitkäjänteinen vapautumisen valmistelu ottaa askeleita taaksepäin ja valvotun koevapauden keskeyttänyt vanki vapautuu muovipussi kädessään vankilan portista kadulle asuntonsa ja tukitoimensa menettäneenä.

Valvotun koevapauden vaikuttavuutta tutkittaessa ja pohdittaessa tulee miettiä, mikä on vaikuttavuutta, mikä tavoite valvotulle koevapaudelle asetetaan. Kuten esimerkiksi Mäkipään (2010) tutkimuksessa on todettu, tavoite ei ole rikosseuraamusalan sisälläkään täysin yksiselitteinen. Pelkkä valvottu koevapaus, vapaudessa oleminen kontrolloidusti ja valvotusti *ei ole riittävää*, vaan valvotussa koevapaudessa tarvitaan vangille tarpeellisia ja tarkoituksenmukaisia tukitoimia sekä ihmisiä, jotka auttavat ja tukevat vankia kohti rikoksetonta elämää. Todellista asiakkaan osallisuutta ja elämänmuutosta tukevaa työskentelyä olisi palveluiden jatkuvuus, moniammatillinen työ vankilan ja siviilin toimijoiden kesken sekä portaittainen eteneminen siviilistä vankilaan ja vankilasta vapauteen. Vangin saatavilla olevat palvelut eivät saisi myöskään olla riippuvaisia siitä, vapautuuko vanki suoraan vankilasta vaiko valvotun koevapauden kautta. Kuntoutuminen, oli kyse sitten päihteistä kuntoutumisesta tai rikollisesta elämäntavasta eroon pääsemisestä, on pitkä, usein vuosia kestävä prosessi, jonka aikana ihminen saattaa syyllistyä uusiin rikoksiin tai retkahtaa päihteisiin, mutta olla silti matkalla eteenpäin, kohti rikoksetonta elämää.

Tämän opinnäytetyön myötä olemme kiinnittäneet huomioita siihen, kuinka vähän vangin sosiaalisen verkoston merkitys on esillä vangin rangaistusajan suunnitelmissa tai valvottujen koevapauksien suunnittelussa. Sosiaaliset sidokset eivät ole olleet yhdenkään valvottuun koevapauteen sijoitetun vangin ensimmäisenä tavoitteena rangaistusajan suunnitelmissa. Tehtyjen tutkimusten ja selvitysten mukaan vangin perheellä on suuri merkitys rikoksettomaan elämäntapaan kiinnittymisessä (vrt. Perhe muurin toisella puolella –työryhmän mietintö 2003; Remes 2010; Mäkipää 2010). Tässä opinnäytetyössä vangin perheen merkitys ei erityisesti tullut esiin, mutta sosiaalinen verkosto yleisesti koettiin erittäin merkittäväksi tuen kannalta. Vangin sosiaalisen verkoston kartoittamiseen ja tukemiseen sekä verkoston rakentamiseen tulisi olla vankila-aikana enemmän resursseja ja valvottu koevapaus voisi olla yksi keino vangin verkoston ylläpitämisessä, luomisessa ja tukemisessa.

Opinnäytetyömme merkittävimpana tuloksena pidämme näkemystä siitä, että vanki, ihminen vankilan sisällä, tarvitsee rikoksista irtautuakseen ja kuntoutuakseen uskoa itseensä ja omiin mahdollisuuksiinsa, jotta hänen oma ”elämän nälkänsä” kasvaa suuremmaksi kuin tarve tehdä rikoksia tai elää päihdemaailmassa, jossa rikokset ovat vain sattumankauppaa tai huonoa tuuria. Valvotun koevapauden merkitys on siinä, että se toimii yhtenä portaana matkalla eteenpäin. Valvotun koevapauden sijasta rikosseuraamuslaitoksessa tulisi painottaa enemmänkin kaikkien vankien vapautumista ja sen valmistelua, jolloin valvotun koevapauden rooli olisi olla yksi osa tätä prosessia. Vapautumisen valmistelun tehostaminen ja kattavuus lisäisi varmasti ajan myötä myös valvottujen koevapauksien määrää, kun yhä useammat vangit motivoituisivat oman elämänsä muuttamiseen ja valtaistuisivat vapautumisensa ja tulevaisuutensa perusteellisempaan pohdintaan. Vangille valvottu koevapaus merkitsee ennen kaikkea mahdollisuutta muuttaa elämänsä suuntaa ja mahdollisuutta opetella elämään ilman rikoksia ja päihteitä. Riittävän tuetusti, vangin omaa osallisuutta korostaen se merkitsee vangille *selviytymisen mahdollisuutta*.

LÄHTEET

- Ahonen, Kati 2010. Vapautuvien vankien näkemys palveluntarpeesta yhteiskuntaan sijoittumisessa. Opinnäytetyö. Vaasan ammattikorkeakoulu, sosiaali- ja terveydenhuollon ylempi amk-tutkinto
- Arola, Anna 2011. Henkilökohtainen tiedonanto 5.9.2011
- Beck, Ulrich; Giddens, Anthony & Lash Scott 1995. Nykyajan jäljillä. Refleksiivinen modernisaatio. Tampere: Vastapaino
- Bottoms, Anthony; Rex, Sue & Robinson, Gwen 2004. Alternatives to Prison. Options for an insecure society. William Publishing
- Combating poverty and social exclusion. A statistic portrait of the European Union 2010. [Viitattu 30.6.2011]
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-EP-09-001/EN/KS-EP-09-001-EN.PDF Tuloste tekijän hallussa
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino
- Granfelt, Riitta 2001. Kertomuksia kodittomuudesta ja marginaalista. Teoksessa: Karvinen Synnöve; Pösö, Tuula & Satka, Mirja 2001. Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Granfelt, Riitta 2007. Tuettua polkua vapauteen. Selvitys Kriminaalihuollon tukisäätiön asumispalveluista ammatillisen tuen näkökulmasta. Helsinki: Kriminaalihuollon tukisäätiön raportteja 1/2007
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi 263/2004
- Helne, Tuula 2002. Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Henkilötietolaki 24.4.1999/523
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme Helena 2008. Tutkimushaastattelu – teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi

- Hypén, Kimmo 2004. Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004
- Hyväri, Susanna 2010. Syrjäytyminen ja päihteiden ongelmakäyttö yhteiskunnan muutoksissa. Syrjäytyminen ja marginalisaatio. Luento: Syrjäytyminen, marginalisaatio ja syrjäytymisen vastainen työ. 4.3.2010. Diakoniamattikorkeakoulu
- Hyväri, Susanna 2001. Vallattomuudesta vastuuseen. Vammala: Vankeinhoidon koulutuskuskuksen julkaisu 3/2001
- Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) 2005. Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
- Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus
- Joukamaa, Matti & työryhmä. 2010. Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010
- Juhila, Kirsi 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus
- Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus
- Jyväskylän yliopisto 2011. [viitattu 2.9.2011].
<http://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/hermeneuttinen-tutkimus>
- Karjalainen, Vappu & Lahti, Tuukka 2005. Pitkäaikaistyöttömyyttä tunnustava tieto. Teoksessa: Hänninen, Sakari; Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) 2005. Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
- Karsikas, Vuokko 2005. Selvin päin olostaa tulee hyvä fiilis. Lisensiaattityö. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 3/2005
- Karsikas, Vuokko 2011. Henkilökohtainen tiedonanto 6.9.2011

- Karsikas, Vuokko; Taali, Anne & Taruvuori, Karoliina 2010. Yhdyskuntaseuraamusasiakkaiden ja vankien arjen taidot sekä niiden kehittäminen. Oma koti – hankkeen raportti. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2010
- Karvinen Synnöve; Pösö, Tuula & Satka, Mirja 2001. Sosiaalityön tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Kaurala, Marjatta 2009. Mitä kuuluu vangin läheisille? Sosiaalisen tilanteen kartoitus. Kriminaalihuollon tukisäätiön monisteita 2/2009
- Kivivuori, Janne & Linderborg, Henrik 2009. Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäntilasta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248. Helsinki: Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2009
- Kurki, Leena; Kurki-Suutarinen, Matleena & Taruvuori, Karoliina 2010. Muurien sisällä. Sosiokulttuurinen innostaminen vankilassa. Tampere: Tampere University Press
- Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa 1999. Sisällönanalyysi. Hoitotiede 1999: 11(1), s. 3-12
- Kääriäinen, Juha 1994. Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994
- Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999
- Lappi-Seppälä, Tapio 2011. Haaste 1/2011. [Viitattu 7.9.2011]
<http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Haasteenaihearkisto/kriminaalipolitiikka>
 Tulosta tekijän hallussa
- Lauerma, Hannu 2007. Kuinka moni vanki on psyykkisesti terve? Duodecim 19/2007
- Lehto, Pekka i.a. Syrjäytyminen. [Viitattu 30.6.2011]
http://mielenterveys.info/ongelma_syrjaytyminen.html Tuloste tekijän hallussa
- Lindeborg, Henrik 2011. Seuraamusjärjestelmän sosiaalinen ulottuvuus. Haaste 1/2011. [Viitattu 7.9.2011]
<http://www.haaste.om.fi/Etusivu/Haasteenaihearkisto/Kriminaalipolitiikka>
 Tuloste tekijän hallussa
- Maruna, Shadd & King, Anna 2004. Public opinion and community penalties. Teoksessa: Bottoms, Anthony; Rex, Sue & Robinson, Gwen 2004. Alternatives to Prison. Options for an insecure society. William Publishing

- Mohell, Ulla & Pajuoja, Jussi 2006. Vankeuspaketti: vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Helsinki: Tietosanoma
- Muuluvuori, Marja-Liisa & Tyni, Sasu. Henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011
- Mäkipää, Leena 2010. Valvotun koevapauden toimeenpano ja sovellettavuus. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos
- Niiranen, Vuokko 2002. Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Näkki, Pirjo 2006. Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38
- Perhe muurin toisella puolella. Työryhmän mietintö. Helsinki: Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003
- Pulkka, Ari 1989. Vapautuminen Espooseen. Kartoitus espoolaisten vankien tilanteesta, tarpeista ja odotuksista vapautumisen kynnyksellä. Espoo: Espoon diakoniasäätiö
- Raitakari, Suvi 2002. Sosiaalityön marginaalisuus. Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Rantala, Kati 2006. Syrjäytyneille turvaa vai tuomioita? Vaietut vankilakierteet ja vastuun jakautuminen. Teoksessa: Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) 2006. Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus
- Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) 2006. Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus
- Remes, Irina 2010. ”Näkymättömät muurit”. Vangin kokemuksia valvotusta koevapaudesta elämänhallinnan viitekehyksessä. Tampereen yliopisto, sosiaalityön tutkimuksen laitos, sosiaalityön pro gradu – tutkielma
- Rikoksettomaan elämänhallintaan 2001. Komiteamietintö 2002:1. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Vankeusrangaistuskomitean mietintö. Oikeusministeriö. Helsinki: Oy Edita Ab
- Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusalan kehittämishanke. Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008

- Rikosseuraamusalan ohjelmatyön linjaukset. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2008
- Rikosseuraamuslaitos 2011 (julkaisemattomia tilastoja)
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2010. Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat 2011. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2011
- Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011–2020
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (toim.) 2005. Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino
- Salonen, Esa & Silvennoinen, Tommi 2009. Vankien kokemuksia valvotusta koevapaudesta Vanajan vankilassa. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu, rikosseuraamusalan koulutusohjelma
- Soininen, Marjaana 1995. Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turku: Turun yliopisto
- Strandell, Harriet; Julkunen, Ilse & Lamminen, Katri 2002. ”Ku ois vaan sellane normaali elämä” – elämänkulku marginaalista katsoen. Teoksessa: Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) 2002. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Taruvuori, Karoliina 2007. Alakulttuurin arvot vankien elämäkerroissa. Opinnäytetyö. Diakonia-ammattikorkeakoulu, sosionomi (YAMK) -tutkinto
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi. Helsinki: Tammi
- Tyni, Sasu 2011. Henkilökohtainen tiedonanto 26.8.2011
- Uusitalo, Paavo 1968. Vankila ja työsiirtola rangaistuksena. Westermarc-seuran julkaisu 1. Helsinki: Tammi
- Valokivi, Heli 2004. Lainrikkokojen ääni auttamisjärjestelmissä. Teoksessa: Jokinen, Arja; Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. Puhua vastaan ja vaieta – neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus
- Vankeusasetus 509/2006
- Vankeuslaki L767/2005
- Vähäkoski, Ritva 2008. Valvottu koevapaus miesvankien kokemana. Opinnäytetyö. Laurea-Ammattikorkeakoulu, Terveiden edistämisen Yamk-koulutusohjelma.
- Worral, Anne & Hoy, Clare 2005. Punishment in the Community: The future of Criminal Justice. Addison Wesley Longman Limited

LIITTEET

Liite 1. Teemahaastattelurunko

Taustatiedot

- ikä?
- asuminen (asumismuoto, perheellisyys)?
- koulutus / ammatti (peruskoulutus/ammattillinen koulutus, viimeisin ammatti)?
- pääasiallinen toimeentulolähde?
- suljettu vai avovankila?
- vankilakertaisuus?
- päärikos?
- vankeusrangaistuksen pituus?
- koevapauden kesto?
- vapautuminen: valvotun koevapauden kautta, suljetusta vai avovankilasta?
- mahdollisen valvotun koevapauden keskeyttämisen syy?

Teema 1. Koevapaus

1. Mitä valvottu koevapaus on merkinnyt sinulle?
2. Millä tavoin valvottu koevapaus on vaikuttanut mahdollisuuksiisi työllistyä, opiskella, saada asunto jne.?
3. Mikä olisi ollut toisin, jos et olisi vapautunut valvotun koevapauden kautta?

Teema 2. Tukitoimet

1. Millaisia tukitoimia sinulla oli valvotun koevapauden aikana? Viranomais- ja muut tukitoimet?
2. Koitko tukitoimet riittäviksi? Miksi?
3. Millaisia tukitoimia olisit omasta mielestäsi tarvinnut? Miksi? Miksi et omasta mielestäsi saanut niitä?
4. Oliko sinulla valvotussa koevapaudessa tukitoimia, joita et kokenut tarpeellisiksi? Miksi?

Teema 3. Valvotun koevapauden kehittäminen: valmistelu ja toteutus

1. Millä tavoin valvotun koevapauden valmistelua tulisi muuttaa? (aikataulut, toimintatavat, yhteistyö muiden viranomaisten ja läheisten kanssa, huomioiminen rangaistusajan suunnitelmassa jne.)
2. Millä tavoin valvotun koevapauden toimintasisältöä tulisi kehittää? (toimintavelvoite, valvonta, muut velvoitteet, asuminen, perhesuhteet)

Liite 2. Saate yhdyskuntaseuraamustoimistoille

Olemme Diakonia-ammattikorkeakoulun sosionomi (YAMK) opiskelijoita ja teemme opinnäytetyötä valvotussa koevapaudessa olleiden kokemuksista. Etsimme tutkimukseemme haastateltaviksi rikosseuraamuslaitoksen asiakkuudessa olevia henkilöitä, jotka ovat olleet valvotussa koevapaudessa jossain vaiheessa.

Mikäli Teillä on asiakkaana yhdyskuntaseuraamuksissa tai valvonnassa kohderyhmään kuuluvia henkilöitä, toivomme Teidän esittävän tutkimukseen osallistumista heille. Mahdollinen suostumus tulee antaa kirjallisena oheisella suostumuslomakkeella. Toivomme saavamme riittävän määrän haastateltavia 30.4.2011 mennessä. Keräämme suostumuslomakkeet toimistoistanne sen jälkeen.

Haastattelut suoritetaan kevään ja kesän 2011 aikana. Haastattelupaikasta sovimme kunkin haastateltavan kanssa erikseen. Haastatteluun suostuvien yhteystiedot ovat tästä syystä erittäin tärkeitä.

Kiitämme yhteistyöstänne!

Suvi Mäntynen
suvi.mantynen@om.fi

Mari-Anne Lakso
mari-anne.lakso@om.fi
puh. 050 389 1525

Opinnäytetyötä ohjaavat Diakonia-ammattikorkeakoulun opettajat:

Pirjo Näkki	puh. 040 509 1425
Aino-Elina Pesonen	puh. 0400 91507

Liitteet

Suostumuslomake kopioitavaksi

Tutkimuslupa

Liite 3. Suostumus haastatteluun

Me, Suvi Mäntynen ja Mari-Anne Lakso olemme Diakonia-ammattikorkeakoulun sosiaali- ja terveysalan ylemmän AMK-tutkinnon opiskelijoita. Teemme tutkimusta valvotussa koevapauksessa olleiden kokemuksista ja valvotun koevapauden merkityksestä vapautumisessa. Tutkimuksen tavoitteena olisi kehittää valvottua koevapautta erityisesti tukitoimien suhteen.

Haastattelut tullaan tekemään luottamuksellisesti siten, että haastateltavia ei ole mahdollista tunnistaa lopullisesta tutkimuksesta. Haastattelut tehdään kevään 2011 aikana. Haastattelu tulee kestämään enintään 2 tuntia. Haastattelupaikka tullaan sopimaan haastateltavan kanssa erikseen. Haastattelumateriaali tullaan hävittämään tutkimuksen valmistuttua.

SUOSTUMUS

Annan suostumukseni haastatteluun tutkimusta varten. Annan yhteystietoni tutkimuksen tekijöille ja annan suostumukseni siihen, että minuun voidaan ottaa yhteyttä asiassa.

_____/____ 20____

Paikka ja aika

allekirjoitus ja nimenselvennys

Yhteystiedot: _____

Tutkimuksen tekijöiden yhteystiedot:

Mari-Anne Lakso puh. 050 389 1525

Suvi Mäntynen suvi.mantynen@om.fi